

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

RUDİ PARET'İN KUR'ÂN TERCÜMESİ
KAYNAKLARI

Doktora Tezi

MÜRÜVVET ÇETİN AKBEL

Ankara * 2024

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

RUDİ PARET'İN KUR'ÂN TERCÜMESİ KAYNAKLARI

Doktora Tezi

Mürüvvet ÇETİN AKBEL

Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ

Prof. Dr. Halis ALBAYRAK

Ankara * 2024

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

RUDİ PARET'İN KUR'ÂN TERCÜMESİ KAYNAKLARI

Doktora Tezi

Danışman: Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

1- Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ

2- Prof. Dr. A. Nedim SERİNSU

3- Prof. Dr. Nahide BOZKURT

4- Prof. Dr. Mehmet ÜNAL

5- Doç Dr. Davut ŞAHİN

Tez Savunması Tarihi: 24.1.24

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ danışmanlığında hazırladığım “*Rudi Paret’in Kur’ân Tercümesi Kaynakları* (Ankara,2024)” doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 15.02.24

Adı-Soyadı: Mürüvvet AKBEL

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	V
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	VI
ÖNSÖZ	VII
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı.....	1
2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi.....	3
3. Rudi Paret'in Hayatı	9
4. Rudi Paret'in Eserleri	11
5. Kur'ân tercümesinin özellikleri	13
6. Kur'ân. Yorum ve Konkordans'ın özellikleri	19
6.1. Kommentar/Yorum.....	19
6.2. Konkordanz/Konkordans	22

BİRİNCİ BÖLÜM

PARET'İN TERCÜMESİNDE KLASİK KAYNAKLAR

1. Tefsir Kaynakları	26
1.1. Erken dönem rivâyetleri	28
1.1.1. İbn Mesud Rivâyetleri	30
1.1.2. İbn Abbas Rivâyetleri	39
1.1.3. Übey ibn Ka'b Rivâyetleri.....	43
1.1.4. Tâbiûn müfessirlerinin Rivâyetleri	47
1.1.5. Değerlendirme	48
1.2. Taberî, Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân.....	50

1.2.1.	Tarihi Bilgi İçin Başvurması	51
1.2.2.	Kelime Tahlilleri ve Gramer Açıklamaları İçin Başvurması.....	52
1.2.3.	Tevil İçin Başvurması.....	54
1.2.4.	Paret'in Taberî'ye Yönelttiği Eleştiriler	58
1.2.4.1.	Sonraki Kur'ân anlayışının baskın gelip metnin gerçek anlamını yitirdiği düşüncesi	60
1.2.4.3.	Müfessirlerin, kategorik sınıflandırmadan dolayı yaptıkları tevil hatası.....	63
1.2.4.4.	Âyetlerin ilişkilendirilmesi sorunu	65
1.2.4.5.	Fıkıhın etkisi altında kalarak yapılan dogmatik teviller	67
1.2.4.6.	Kelimenin yanlış tevil edilmesi	69
1.2.4.7.	Âyetin olağan anlamının terkedilmesinden kaynaklanan tevil hatası	70
1.2.4.9.	Fiil ile tabiattaki olgunun uyumsuzluğu	72
1.2.4.10.	Kutsal Kitapta anlamın farklı olması.....	73
1.2.4.11.	Âyet'in asıl anlamının sonradan değiştiği	75
1.2.4.12.	Müjdelenen kişinin Muhammed peygamber olmadığı eleştirisi	80
1.3.	Zemahşerî, El-Keşşaf.....	81
1.3.1.	Tevil için başvurusu.....	82
1.3.2.	Kelime Tahlilleri ve Gramer Açıklamaları İçin Başvurusu.....	88
1.3.3.	Paret'in Zemahşerî'ye Yönelttiği Eleştiriler.....	92
1.3.3.1.	Kelimeye verilen anlamın yanlış sınırlandırılması	92
1.3.3.2.	Hatalı gramer tahlili.....	94
1.3.3.3.	Açıklamaların yetersizliği.....	94
1.3.3.4.	Kelimenin kullanım şeklinin yanlışlığı	95
1.4.	Beydâvî, Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't Te'vîl.....	96
1.4.1.	En'âm sûresi örneği 13. Âyet	98

1.4.2.	Yâsîn sûresi örneği 56. Âyet.....	99
1.4.3.	İbrâhim sûresi örneği 14. Âyet	100
1.5.	İbn Kuteybe, Te'vili müşkilü'l Kur'ân, Tefsiru'l garibu'l Kur'ân.....	101
1.5.1.	Kıyâmet sûresi örneği 5. Âyet	102
1.5.2.	Mâide sûresi örneği 116. Âyet.....	103
1.5.3.	Hadîd sûresi örneği 20. Âyet	104
2.	Tefsir Dışı Kaynaklar	105
2.1.	Dil Alanına Ait Eserler	105
2.1.1.	Kitâb el-Fihrist, İbnü'n-Neğîm.....	105
2.1.2.	Lisânü'l- Arab, İbn Manzûr.....	106
2.2.	Hadis Alanına Ait Eserler.....	109
2.2.1.	El-Câmi' u's-sahîh, Buhârî ve El-Câmi' u's-sahîh, Müslim	109
2.3.	Tarih Alanına Ait Eserler	114
2.3.1.	Es-Sîretü'n-nebeviyye, İbn Hişâm.....	114
2.3.2.	Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr, İbn Sa'd	118
2.4.	Kırâat Alanına Ait Eserler	121
2.4.1.	Et-Teysîr fi'l Kırâ'ti's-Seba, Ebû Amr ed-Dânî'nin.....	121

İKİNCİ BÖLÜM

PARET'İN TERCÜMESİNDE ÇAĞDAŞ KAYNAKLAR

1.	Çağdaş çalışmalar hakkında değerlendirmeleri.....	125
1.1.	Müslüman yazarlara ait eserler.....	126
1.1.1.	Yusuf Ali	127
1.1.2.	Omar Farukh	127
1.1.3.	Muhammed bin Kamil.....	128

1.1.4. İrfan Shahdîd	129
1.2. Kur'ân Tercümeleri	130
1.2.1. The Qur'an, Richard Bell	140
1.2.2. Le Coran, Régis Blachère	144
1.2.3. Le Saint Coran, Hamidullah	146
1.2.4. Bell, Blachère ve Hamidullah'ın bir arada verildiği âyetlere örnekler.....	149
1.3. Oryantalist Çalışmalar hakkında değerlendirmeler	155
1.3.1. Kelime tahlilleri için başvurduğu kaynaklara dair örnekler	158
1.3.2. Muhammed Peygamber'in diğer dinlerden etkilendiğine dair başvurduğu kaynaklar	164
1.3.3. Kur'ân kompozisyonuna dair başvurduğu kaynaklar	173
1.3.4. Teviller için başvurduğu kaynaklar	175
SONUÇ	187
EK 1 – ESERİNDE YER ALAN ORYANTALİSTLERİN LİSTESİ.....	195
KAYNAKÇA.....	205
ÖZET	230
ABSTRACT	231

KISALTMALAR

Alm.	Almanca
Ar.	Arapça
AÜİFD	<i>Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>
AÜİFY	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
Bkz.	Bakınız
b.	İbn
b.y.	Basım yeri yok
DİA	<i>Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi</i>
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
md.	Maddesi
s.	Sayfa
sad.	Sadeleştiren
ss.	Sayfaları arası
şrh.	Şerh eden
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik eden
trc.	Tercüme eden
vb.	Ve benzeri
Yay.	Yayınları/Yayıncılık
yy.	Yüzyıl

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ء	‘	ظ	Z/z
ب	B/b	ع	‘
ت	T/t	غ	Ġ/ġ
ث	S/s	ف	F/f
ج	C/c	ق	K/k
ح	H/h	ك	K/k
خ	H/h	ل	L/l
د	D/d	م	M/m
ذ	Z/z	ن	N/n
ر	R/r	و	V/v
ز	Z/z	ه	H/h
س	S/s	ي	Y/y
ش	Ş/ş	ئا	Ā/ā
ص	Ş/ş	ئۇ	Ū/ū
ض	Ḍ/ḍ	ئى	Ī/ī
ط	Ṭ/ṭ		

ÖNSÖZ

Tarih boyunca, Kur'ân-ı Kerim, hem Doğu hem de Batı araştırmacıları tarafından büyük bir ilgiyle incelenen bir araştırma konusu olmuştur. Müslüman alimler, Kutsal Kitab'ı daha derinlemesine anlamak ve etkili bir şekilde uygulamak amacıyla büyük çaba sarf etmişlerdir, bu da zengin bir tefsir literatürünün oluşmasına yol açmıştır. Batılı araştırmacılar, Kur'ân-ı Kerim'i anlamak amacıyla, sadece Kur'ân-ı değil aynı zamanda onu açıklayan tefsir literatürünü de inceleyerek, bu konuda birçok eser ortaya koymuşlardır. Bu meâl çalışmalarından biri, İslam ilahiyatçısı olan Rudi Paret'e aittir. Rudi Paret, Avrupa genelinde kaliteli ve bilimsel bir Kur'ân tercümesinin bulunmaması nedeniyle, kendisi tarafından hazırlanan bilimsel bir meâl ortaya koyar. Bu tercüme bugün dahi Almanya'da akademik camiada bir başvuru kaynağı olarak kabul edilmektedir. Tercümesini özel kılan birçok özelliği bulunmakla birlikte, en önemli özellik onun meâlini oluştururken hangi kaynakları kullandığını tespit etmektir. Ancak böyle, Paret'in hangi kaynağı niçin tercih ettiği daha iyi anlaşılacaktır.

Tez konusunun belirlenmesinden tamamlanma aşamasına kadar her aşamada gösterdiği ilgi, emekliye ayrılmasına rağmen her daim verdiği destek ve anlayışlı tutumu için saygıdeğer hocam Prof. Dr. Halis ALBAYRAK Beyefendi'ye, tezle ilgili yardımlarını esirgemeyen değerli danışmanım Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ'a, tez yazım sürecinde destekleyici tutumları için sevgili eşim Halil Akbel'e, çalışmamı dikkatlice inceleyerek önemli katkılar sunan kıymetli arkadaşım Öznur Türkmen'e ve son olarak her türlü destekleri ve duaları için babam Muhittin Çetin'e ve annem Asuman Çetin'e teşekkürlerimi arz ederim.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Kur'ân tercümeleri ve tefsirleri, Tefsir Tarihi'nin erken dönemlerini de içine alan süreçte, hem Doğulu hem Batılı teologların ilgisi dahiline girmiş ve süreç içerisinde sürekli sûrette incelenen, ayrıca üzerinde kafa yorulan bir konu olmuştur. İlk zamanlarda Müslüman alimler tarafından Kur'ân tercümesinin dinen mümkün olup olamayacağı tartışılmış ise de, sonraki süreçte tercüme faaliyetlerine olumlu bakılmıştır.

Kur'ân'ın tercümesinin mümkün olup olmadığı konusu Batılı araştırmacılar özelinde tartışılmamakla birlikte tarihte buna benzer bir münakaşanın İncil tercümeleri için vuku bulduğu görülmektedir. Tartışmaların geldiği noktada Avrupa'da özellikle Almanya'da İncil'in halk dillerine çevrilmesi meselesi devlet ve kilise tarafından sakıncalı görülmüş, sonucunda mütercimim cezalandırıldığı, sosyal ve teolojik problemler zuhur etmiştir. Ancak daha sonraki süreçte bu konuya daha olumlu bakılmıştır. Bunun ilk örneği olarak, Almanya'da ilk kez 1466 yılında “*Mentelin-Bibel*” yerel halkın diline çevrilmiştir.¹

İncil tercümesi tartışmalarından sonra Avrupa'da ve Almanya'da İncil tefsiri ve İncil hermenötiği tartışmaları başlamıştır. 17. yüzyıl Aydınlanması ile birlikte ortaya atılan evrensel gerçeklerin akla tabii kılınması düşüncesi, ardından adeta buna tepki olarak doğan postmodern yapısalcı görüşlerin bir sentezi olarak tarihi kritik metodu ortaya çıkarmıştır.

¹ Daha fazla bilgi için bkz.; William Kurrelmeyer Johannes Rellach (ed.), **Die erste deutsche Bibel (1905): Briefe, Apostelgeschichte, Offenbarung**, C. 2, Tübingen, Litterarischen Verein in Stuttgart, 1905.

Bu yöntem doğal olarak İncil yorumlarına sirâyet etmiştir. Böylece artık yorumlanacak bir kelime hakikatin bir yüklemi olarak değil tarihin altına tabi olmuş ona bağlı bir sözcük olarak yorumlanır. Diğer bir ifade ile artık zaman ve mekândan bağımsız genel geçer bir hakikatin kendisinden bahsetmekten öte en fazla onun iz düşümleriyle yetinilecektir.

Pek tabi bu durum sadece Hristiyan teolojisi ile sınırlı kalmamıştır. İlk İncil çevrisinden 120 yıl sonra 1616 tarihinde ilk Almanca Kur’ân çevirisi Salomon Schweiger (1551 – 1622) tarafından yapılmıştır.² Schweiger’den sonra günümüze kadar farklı Kur’ân tercümeleleri yapılmasına rağmen filolog ve oryantalist teolog Rudi Paret (1901 – 1983) yeni, az, öz yorumların ve açıklamaların yapıldığı bilimsel bir Kur’ân tercümesine ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir. Çünkü o mevcut tercümelerin³ bilimsel olmadığı kanaatindedir.

Nitekim kendisi yirmi yıl boyunca hem içerik hem de yöntem açısından Kur’ân’ı bilimsel açıdan tercüme etmek için uğraşmıştır. Tabii bu süreçte doğal olarak çağın meydana getirdiği bir takım paradigma değişimleri bağlamında kutsal metne bakışı tercümesine

² Khairy Ali Muhammad, “Deutsche Koranübersetzungen des 17. Jahrhunderts Analytische kritische Studie”, **Bulletin of The Faculty of Languages & Translation**, C. 20, No: 2, 2021, s. 103.

³Rudi Paret’in Kur’ân tercümesinden önce yaygın olarak kullanılan Kur’ân tercümeleri:

Rückkert, Der Koran 1888.

Max Henning, Der Koran 1901.

Goldschmidt Der Koran: El-Koran 1916.

Ahmadiyya, Der Koran 1939, 1954.

etki etmiş ve Paret ilk defa İncil’de uygulanan tarih kritiği metodunu tercümesinde uygulamıştır.⁴

Tercümesinde uyguladığı yöntemin Kur’ân tercümesine nasıl yansıdığı önemli olmak ile birlikte bu tezde kendisinin tercümeyi hazırlarken başvurduğu kaynakları incelemek temel problemimizi teşkil etmektedir.

Bu amaçla kendi tercümesi “*Der Koran*” ve bu tercümesini açıklayan yardımcı eseri “*Der Koran. Kommentar und Konkordanz/ Kur’ân. Yorum ve Konkordans*” adlı eseri detaylı incelemeye tabi tutulacaktır.

2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırmanın konusunda da belirttiğimiz gibi bu tezin ana hedefi Paret’in Kur’ân tercümesi için kaynak olarak kullandığı eserleri tespit etmek ve bu kaynakçaların tespiti ile kendi Weltanaschuung’una göre algıladığı Kur’ân ve İslam tasavvurunu daha iyi anlayabilmektir.

Ancak bu tespitlerden sonra Paret’in Kur’ân-ı Almancaya çevirirken tercih ettiği kelimeleri ve anlamları daha iyi kavrayabilir ve onun eserinin Almanya’da özellikle akademik camiada neden tercih edilen bir tercüme olduğunu yakalayabiliriz.

⁴ Jacob Thiessen, “Die historisch-kritische Methode der Bibelauslegung kritisch hinterfragt”, **Bibel und Gemeinde** 107, C. 4, 2007, s. 63-76.

Türkiye’de Paret üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda Ömer Özsoy’un “*Der Islam*” adlı eserin “*Kur’an Üzerine Makaleler*” adıyla derleme ve çevirisini⁵, “*Symbolik des Islam*” adlı eserinin “*Kur’an Üzerine & İslam Sembolizmi*” adıyla Türkçe çevirisini⁶, Turan Maşallah’ın “*Batılı İki Müsteşrik W. Montgomery Watt ve Rudi Paret’in İslamı Algılama Biçimlerinin Kritiği*” adlı kitabı⁷ ve “*Alman Oryantalistlerin Kur'an ve Tefsir Çalışmaları (Rudi Paret örneği)*” başlığı ile Hüseyin Polat’ın yüksek Lisans tezini görmekteyiz.⁸

Paret, Türkiye’de bilinse de, yeterince tanınmamış olduğu görülmektedir. Bu nedenle yazarın daha fazla tanınması, özellikle tefsir alanına katkı sağlayacaktır. Paret’in eserinin kaynaklarının Arapça, Almanca, İngilizce, Fransızca, Hollandaca ve İtalyanca dillerinden oluşması ve eserinde İslam ile alakalı Avrupa’daki çalışmalar açısından önem taşıyan makaleler ve kitaplardan seçmeleri barındırması, Paret’in Türkiye’de tanınmasının önemli olduğunu göstermektedir.

Tezimiz özelinde Paret’nin kaynaklarını teker teker tespit ederek, bunları tanımak ve disiplinlere göre (Dinler Tarihi, Edebiyat, Tarih, Hadis, Fıkıh ve Tefsir gibi) alanlara

⁵ Rudi Paret, **Kur’an Üzerine Makaleler**, çev. Ömer Özsoy, Ankara, Bilgi Vakfı

Yayınları, 1995; güncel baskısı için, Rudi Paret, **Kur’an Üzerine Makaleler**, çev.

Ömer Özsoy, İstanbul, Otto, 2018.

⁶ Rudi Paret, Hüseyin Yaşar, **Kur’an Üzerine İslam Sembolizmi**, İstanbul, İz

Yayıncılık, 2018.

⁷ Maşallah Turan, **Batılı İki Müsteşrik W. Montgomery Watt ve Rudi Paret’in**

İslamı Algılama Biçimlerinin Kritiği, Konya, Hüner Yayınevi, 2016.

⁸ Hüseyin Polat, “Alman oryantalistlerin Kur’an ve tefsir çalışmaları (Rudi Paret

örneği)”, Elâzığ, Fırat Üniversitesi, 2011.

tasnif etmek suretiyle, Türkiye akademik literatürüne kazandırmış olmamız, çalışmamızın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

Araştırmamızı yaparken, teoloğun sıkça başvurduğu eserleri neden tercih ettiğini, önemsedğini ve hangi kriterlere göre bu eserleri seçtiğini anlamak ve tespit etmek, diğer bir araştırma konumuzu teşkil etmektedir.

Tezimizi hazırlarken karşılaştığımız en büyük zorluklardan biri, “*Konkordanz ve Kommentar*” adlı eserinin giriş kısmında yer alan ufak bir kısaltmalar listesi haricinde, Konkordans’ın yapı ve işlevi hakkında hali hazırda bir listenin bulunmayışıdır. Ayrıca, yazarın Konkordans boyunca kaynakları âyetler ve bağlamlarıyla birlikte tüm eserine yayarak vermesi, bir diğer zorluğu oluşturmaktadır. Tabii ki, bu filoloğun eserlerini derli toplu, sistematik bir bütünlük halinde ele almak yerine, daha çok kaynakçasının ana yapısını ve karakterini ortaya koymamıza sebep olacaktır. Ancak, bu durumun bir kayıp değil, aksine bir kazanım olduğu aşikardır. Zira baştan sona eseri okurken, yerinde ve bağlamı ile birlikte kaynakçayı görmek, yazarın tercihlerini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Bunu yapabilmek için tüm eseri baştan sona tekrarlarca okumak ve listelemek gerekmektedir.

Filoloğun eserini incelediğimizde, mütercimın hem Doğulu hem de Batılı kaynakları kullandığını görüyoruz. Öne çıkan nokta, Batılı kaynakların çoğunlukta olması ve tercih ettiği eserlerin genellikle bu Batılı kaynaklar olmasıdır. Müslüman kökenli mütercimlere, müfessirlere, muhaddislere ve tarihçilere vb. daha az başvurduğu gerçeği, araştırmanın diğer bir problem konusudur.

Tezin ilk bölümü, “*Paret'in Tercümesinde Klasik Kaynaklar*” başlığı altında incelenecektir. Bu bölümde, öncelikle Paret’in “*Tefsir Kaynakları*” detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Paret’in tercih ettiği Müslüman müfessirler arasında en önemli kaynakçayı

temsil eden müfessir Taberî (839-923) ve Zemahşerî'dir (1075-1144). Paret, Kur'ân tercümesinin önsözünde, bu iki eserin tercümesi için ana kaynakları oluşturduğunu belirtir.⁹

Bizim için önemli olan ilk husus, Paret'in kaynaklarından ilki olan Taberî'ye ne zaman başvurduğu ve başvuru sebebinin Taberî'de bulunan erken dönem rivâyetlerinden kaynaklanıp kaynaklanmadığıdır. Diğer bir husus ise hiyerarşik olarak Paret nezdinde Taberî'nin görüşlerini nereye konumlandırmamız gerektiğidir. Mütercimnin Taberî'deki erken dönem rivâyetleri ve Taberî'nin kendi görüşleri arasında sınıfsal bir ayırım yapip yapmadığı sorusu da araştırmamız boyunca cevap aramaya çalışacağımız bir diğer husustur.

Araştırmamızda, Taberî haricinde diğer müfessirlere ait kaynaklar titizlikle belirlenmeye çalışılacak ve mütercimnin bu kaynakları neden tercih ettiği veya etmediği detaylı bir şekilde ortaya konacaktır. Bunun için Paret'in müfessirleri eleştirdiği noktalara ayrıca yer verilerek mütercimnin yöntemi daha iyi tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu şekilde Paret'in Kur'ân'a veya İslam külliyyatına hangi perspektiften baktığı daha net bir şekilde görülecektir.

Araştırmanın diğer bir odak noktası, Rudi Paret'in Tefsir dışındaki kaynaklarıdır. Bu kaynaklar, dört ayrı disiplin olarak belirlendi: Dil, Hadis, Tarih ve Kırâat alanlarındaki çalışmalar detaylı bir şekilde incelenecektir. Paret'in bu disiplinlere ait eserlerde hangi Müslüman alimleri tercih ettiği ve bu eserlere ne sıklıkta başvurduğu ele alınacaktır.

⁹ Rudi Paret (çev.), **Der Koran**, Zwölfte Auflage, Stuttgart, Verlag W. Kohlhammer, 2014, s. 8.

Tezin ikinci bölümü olan "*Paret'in Tercümesinde Çağdaş Kaynaklar*" başlıklı kısımda, özellikle "*Müslüman araştırmacılara ait kaynaklar*" altında, Paret'in eserinde atıfta bulunduğu çağdaş tezler, makaleler ve kitaplar ayrıntılı bir şekilde incelenecek ve analiz edilecektir. Bu çalışmaların özeti, Paret'in tercüme sürecinde ne tür kaynaklara başvurduğunu ve bu kaynakların tercüme sürecine nasıl etki ettiğini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Bunun dışında, Paret'in "*Yorum ve Konkordans*" adlı eserinde sıkça vurguladığı üç Kur'ân tercümesi üzerinde de ayrıca durulacaktır. Bu tercümeler, Richard Bell, Régis Blachère ve Muhammad Hamidullah tarafından yapılmıştır. Paret'in bu tercümeler üzerindeki vurguları ve değerlendirmeleri detaylı bir şekilde incelenecek ve her bir tercümenin Paret'in tercüme yaklaşımını nasıl etkilediği analiz edilecektir. Bu çerçevede, her tercümenin özellikleri, dil kullanımı ve tercih edilen tefsir metodolojisi üzerinde durulacak ve Paret'in tercüme sürecinde bu tercümelerden nasıl faydalandığı ortaya konacaktır. Bu analiz, Paret'in tercüme metodolojisi hakkında derinlemesine bir anlayış sağlayacak ve tercihlerinin arkasındaki nedenleri aydınlatacaktır.

Ardından, Paret'in eserinde geçen tüm oryantalistleri incelemek imkânsız olduğundan dolayı, bu çalışma, en çok başvurduğu oryantalistleri şu dört ana başlık altında ele alacaktır: "Kelime tahlilleri için başvurduğu kaynaklar", "Muhammed Peygamber'in diğer dinlerden etkilendiğine dair başvurduğu kaynaklar", "Kur'ân kompozisyonuyla dair başvurduğu kaynaklar" ve "Teviller için başvurduğu kaynaklar". Bu çerçevede, bu oryantalistlerin fikirlerine, tevillerine ve yorumlarına detaylı bir şekilde odaklanılacak; bu sayede Paret'in hangi oryantalisti, ne zaman ve neden tercih ettiği daha iyi anlaşılmaya çalışılacaktır. Bunun yanı sıra, Paret'in Müslüman kaynaklara ve Batılı kaynaklara yaklaşımı ele alınacak ve aralarında nasıl seçimler yaptığı ortaya konacaktır.

Bu bağlamda, tezimizin ilk kısmı Paret'in tercümesinde klasik kaynaklara odaklanırken, ikinci kısımda ise Paret'in tercümesinde çağdaş kaynaklar üzerinde durulacaktır. Ancak, tezinin giriş bölümünde Paret'in biyografisi, eserleri, Kur'ân tercümesi ve Yorum ve Konkordans hakkında önemli bilgiler sunulacaktır. Bu bilgi, çalışmanın ana çerçevesini oluşturarak, okuyucuların tezin ilerleyen bölümlerine geçmeden önce gereken bağlamı anlamasını sağlayacaktır.

3. Rudi Paret'in Hayatı

3 Nisan 1901 tarihinde Almanya'nın Wietzenndorf şehrinde, beş çocuklu bir ailede dünyaya gelmiştir. Filolog ve İslam uzmanı (İslamwissenschaftler) olan R. Paret, ilk olarak babası gibi teolog olmak amacıyla Tübingen Üniversitesinde evanjelik teoloji okumuş, daha sonra Oryantalistik (şarkiyat bilimi) alanına geçiş yapmıştır.

1924 yılında “*Sīrat Saif ibn Dhī Jazan. Ein arabischer Volksroman*” adlı teziyle doktorasını tamamlamış, 1926 yılında ise “*Der Ritter-Roman von ‘Umar an-Nu‘mān und seine Stellung zur Sammlung von Tausendundeine Nacht. Ein Beitrag zur arabischen Literaturgeschichte*” adlı çalışmasıyla doçentlik ünvanını kazanmıştır. Ardından Tübingen Üniveristesine asistan olarak atanmıştır. 1930 yılında Heidelberg Üniversitesinde öğretim görevlisi olmuş, 1940'ta ise savaş esnasında büyük bir bölümü yıkılmış olan Bonn Üniversitesi'nde İslam Araştırmaları (İslamkunde) ve Sami dilleri (Semitistik) kürsüsünde göreve başlamıştır.¹⁰

1941'de ikinci dünya savaşı esnasında Arapça tercüman olarak silahlı kuvvetlere katılan R. Paret, 1944'te Amerikalılara esir düşer. Ancak 1946 yılında esareti son bulur

¹⁰ Josef van Ess, “Rudi Paret (1901-1983)”, ed. Stefan Heidemann, Gottfried Hagen, C. 61, Der Islam, No: 1, 1984, s. 2; Hartmut Bobzin, “Paret, Rudi (eigentlich Rudolf) - Deutsche Biographie”, **Neue Deutsche Biographie (NDB)**, C. 20, Berlin, Duncker & Humboldt, 2001, s. 64, (Çevrimiçi) <https://www.deutsche-biographie.de/sfz93911.html>, 21.10.2023.

ve ülkesine döner. 1951 yılında Hanna Küppers ile evlenir ve Tübingen Üniversitesi'nin Samii Dilleri ve İslam bilim alanında göreve başlar.¹¹

Öğrencisi Walter W. Müller, “*Rudi Paret*” başlığı taşıyan bir makalesinde hocasının şahsî ve ahlâkî özelliklerinin ön planda olduğu bir yazı yayımlar. Müller, Paret'in özellikle Arap yazarlar arasında İmam Gazzâlî'ye karşı ayrı bir sevgisi olduğunu ifade eder.¹² Bunun haricinde öğrencisi hocasının hayatı boyunca hep tek başına çalıştığını ve grup çalışmalarını hiç sevmediğini hatta hiçbir zaman bir yardımcısı olmadığını vurgular. Alana bir asistan alınması gerektiği söylendiğinde ise çok zor ikna olur. Ancak Paret, bu asistanı kütüphane, öğrenciler ile ilgilenme ve seminerleri takip etme görevi dışında kendi işleri için asla görevlendirmez. Öyle ki kütüphaneden bir kitap ödünç almak için dahi asistanından faydalanmaz. Öğrencilik yıllarında kışın sobası bile olmayan mütevazî bir odada yaşadığı ve bu yaşamını daha sonra da devam ettiren, sıradan sofralara bile oturduğunda hayret eden ve teşekkür etmesini bilen biriydi. Düzenli olarak spor yapan Paret, ileri yaşlarında dahi sporu bırakmadı. Akademik kariyeri boyunca hastalık sebebiyle vermediği bir tek seminer yoktur. Sözüne sadık ve işlerini vaktinde teslim ederdi. Bu yüzden öğrencileri, hocalarının ilim ehli olduğu

¹¹ Gunnar Anger, “Paret, Rudi, evangelischer Orientalist und Islamwissenschaftler, * 3.4. 1901 in Wittendorf, † 31.1. 1983 in Tübingen.”, **Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon Nachschlagewerk (BBKL)**, C. XXV, Nordhausen, Verlag Traugott Bautz GmbH, 2005, s. 1023-1030.

¹² Walter W. Müller, “Rudi Paret (1901-1983)”, **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft**, C. 136, No: 1, 1986, s. 1-7.

kadar hilim sahibi olduğunu da ifade ederler. Paret'in hayatının son dönemlerinde gözleri zayıflamış, 31. Ocak 1983'te ise Tübingen'de vefat etmiştir.¹³

4. Rudi Paret'in Eserleri

Paret'in çalışmaları arasında, İslam kültürü ve Arap dili ile ilgili birçok kitap ve makale yer almaktadır. Kendisi İslam dünyasının kültürü, tarihi ve dilini araştırmak için büyük bir merak ve tutkuyla hareket etmiş ve özellikle Kur'ân-ı anlama ve çevirme konusunda önemli çalışmalarda bulunmuştur. İslam ve Kur'ân konusunda yaptığı çalışmaları, modern bilimsel yaklaşımlarla birleştirmiştir. Bu nedenle, çalışmaları genellikle disiplinler arası bir yaklaşım sergilemektedir.

Müellifin eserlerini üç ana alanda toplamak mümkündür: Arap Dili ve Edebiyatı, Oryantalizm ve Oryantalistler ve İslam-Araştırmaları.¹⁴ Yazarın pek çok eseri bulunmaktadır, ancak burada sadece bazılarını belirtmekle yetinildi. Eserleri hakkında en detaylı liste Ömer Özsoy'un "*Kur'ân üzerine makaleler*" adlı eserinde mevcuttur:¹⁵

- *Der Koran*. Verlag für Sammler, Graz 1979.
- *Der Koran. Kommentar und Konkordanz von Rudi Paret*. Kohlhammer, Stuttgart 1971.
- *Der Koran. Übersetzt, kommentiert und eingeleitet von Rudi Paret*. Directmedia Publishing, Berlin 2001

¹³ Walter W. Müller, a.y.

¹⁴ Sınıflandırma Ömer Özsoy'a aittir.

¹⁵ Rudi Paret, **Kur'an Üzerine Makaleler**, s. 21-29.

- *Deutsche Orientalisten am Beispiel Tübingens. Arabische und islamkundliche Studien.* Herausgegeben vom Orientalischen Seminar der Universität Tübingen. Erdmann, Tübingen/Basel 1974.
- *Arabistik und Islamkunde an deutschen Universitäten. Deutsche Orientalisten seit Theodor Nöldeke.* Steiner, Wiesbaden 1966
- *Schriften zum Islam. Volksroman, Frauenfrage, Bilderverbot.* Herausgegeben von Josef van Ess. Kohlhammer, Stuttgart 1981.
- *Symbolik des Islam. Textband* (= Symbolik der Religionen. Band 2). Hiersemann, Stuttgart 1958.
- *Mohammed und der Koran. Geschichte und Verkündigung des arabischen Propheten.* Kohlhammer, Stuttgart 1957
- *Grenzen der Koranforschung* (= Bonner Orientalische Studien. Heft 27). Kohlhammer, Stuttgart 1950.
- *Sîrat Saif ibn Dhî Jazan. Ein arabischer Volksroman.* Lafaire, Hannover 1924.
- *Früharabische Liebesgeschichten. Ein Beitrag zur vergleichenden Literaturgeschichte* (= Sprache und Dichtung. Heft 40). Haupt, Bern 1927
- *Der Ritter-Roman von 'Umar an-Nu'mân und seine Stellung zur Sammlung von Tausendundeine Nacht.* Ein Beitrag zur arabischen Literaturgeschichte. Mohr Siebeck, Tübingen 1927
- *Die Geschichte des Islams im Spiegel der arabischen Volksliteratur* (= Philosophie und Geschichte. Heft 13). Mohr Siebeck, Tübingen 1927.
- *Die legendäre Maghâzi-Literatur. Arabische Dichtungen über muslimische Kriegszüge zu Mohammeds Zeiten.* Mohr Siebeck, Tübingen 1930.

- *Zur Frauenfrage in der arabisch-islamischen Welt* (= Abhandlungen zur Orientalischen Philologie und zur allgemeinen Religionsgeschichte. Heft 8). Kohlhammer, Stuttgart 1934
- *mit Ernst Harder: Kleine Arabische Sprachlehre*. Groos, Heidelberg 1938. (Zehnte Auflage 1964).

5. Kur'ân tercümesinin özellikleri

Rudi Paret'in 1966 yılında yayınlanan ve günümüze kadar temel eser olarak kabul edilen Kur'ân tercümesinden önce, farklı yıllarda birçok mütercim tarafından Kur'ân-ı Kerim Almancaya çevrilmiştir.¹⁶ Ancak, mütercim bu çevirileri yeterli bulmamıştır. Paret'in neden böyle bir kanaate vardığını anlamak ve kendi tercümesinin özelliklerini daha iyi tespit edebilmek için bazı âyetlerin tercümesini farklı Kur'ân tercümeleriyle kıyasladık.¹⁷ Paret'den önce ve sonra yapılan tercümelerdeki sorunları şu şekilde sıralayabiliriz :

- Tercümelerin bilimsel olmaması.
- Lafza sadık kalınmaması.
- Birtakım ideolojiler ve dünya görüşleri doğrultusunda tercüme edilmiş olması; bkz. Max Henning¹⁸, Ahmadiyya¹⁹ örneklerinde olduğu gibi.

¹⁶ Kronolojik sıralama için bkz. Önsöz.

¹⁷ Matthias Radscheit, "Aktuelle Deutsche Koranübersetzungen Im Überblick",

Cibedo: Beiträge Zum Gespräch Zwischen Christen Und Muslimen, No: 13, 1999, s. 124-135.

¹⁸ Matthias Radscheit, **a.g.e.**, s. 6-10.

¹⁹ Matthias Radscheit, **a.g.e.**, s. 13.

- Her İslam bilimcinin veya oryantalistin Kur'ân uzmanı olmaması; bkz. Lion Ullmann²⁰ örneğinde olduğu gibi.
- Mütercimlerin dilbilimci olmaması.
- Mütercimlerin ana dilinin Almanca olmaması.
- Anlamdan çok dil ahenginin vurgulanması ve edebi yönüne ağırlık verilmesi; bkz. Rückert²¹ örneğinde olduğu gibi.

Paret, diğer mütercimler gibi Kur'ân-ı tercüme ederken bir dizi zorluklarla karşılaşmıştır. Ancak, diğer mütercimlerin aksine, Paret'in en büyük avantajı bir dilbilimci olarak farklı dillere olan hakimiyeti ve Almancayı üst düzeyde kullanabilmesidir.

Ayrıca, bir İslam ilahiyatçısı olarak Kur'ân-ı iyi bilmesi ve objektif olmaya özen gösteren bir akademisyen olması, onu diğer mütercimlerden ayırmaktadır. Tüm bu özellikler mütercim kaynaklı hataların en aza inmesini sağlamaktadır. Kur'ân tercümesini yazarken kendisinin en çok karşılaştığı zorluklardan ise Paret şu şekilde bahseder:

İlk olarak Arap dilinin karmaşıklığından söz ederek bunun tercüme faaliyetleri için aşılması gereken bir engel olduğunu ifade eder. Daha sonra farklı tarihi ve kültürel bağlamlara dayanan birçok varyasyon ve yorumun olduğunu hatırlatarak en doğru

²⁰ Matthias Radscheit, “Aktuelle Deutsche Koranübersetzungen Im Überblick”, s. 15.

²¹ Thorsten Gerald Schneiders, “Der Koran und seine Übersetzung ins Deutsche”, 01.03.2015, (Çevrimiçi) <https://www.deutschlandfunk.de/hintergruende-zur-sendung-der-koran-und-seine-uebersetzung-100.html>, 21.10.2023.

tercümeye ulaşmak için hepsinin dikkate alınmasının elzem olduğunu vurgular.²² Bunun haricinde, Müslümanların tarihi bir malzeme olan Kur'ân'a *heilsgeschichtlich* (Alm.)/ Vahiy-tarihi olarak bakmalarının, bu anlam ve tercüme sürecini zorlaştırdığını belirtir.²³

Ayrıca, sûrelerin dizilişi, uzunluğu, Mekkî ve Medenî olarak ayrılması, sûredeki konuların aniden değişmesi gibi birçok konunun, bu tercüme sürecini olumsuz etkilediğini açıklar.²⁴ Özellikle tarihi olarak sonradan oluşmuş din ve dünya

²² Kendi meâlinde bu şekilde düzeltmeler yapmıştır. Örneğin: Der Koran. Kommentar und Konkordanz, Stuttgart 1971. Zweite Auflage, Stuttgart 1977. "Weitere Verbesserungen zu meiner Koranübersetzung sowie Hinweise auf beachtenswerte Varianten" von Rudi Paret

²³ *Heilsgeschichte* terimi 19. yüzyılda ortaya çıkan ve çok tartışılan bir kavramdır. Bu kavram, Tanrı'nın evrensel kurtuluş iradesiyle tüm insanlık tarihini kapsadığını, her insanın kurtuluşunu teklif ettiğini ve teklif ettiği gibi insanlık tarihindeki lütuf ve doğrulamasının somut olarak gerçekleştirildiğini belirtir. Bu terim genellikle Hristiyan teolojisi ve İncil'deki kurtuluşa ilişkin olaylar ve kavramlar için kullanılır.

<https://www.herder.de/theologie-pastoral/systematische-theologie/heilsgeschichte/>

05.04.2023; **Vahiy Tarihi kavramı**, Müslümanların tarihsel okumalarını dini bir perspektiften yapmasını anlatır. Paret bu kavramı Hristiyan teolojiden almıştır. Bkz.: Rudi Paret, **Kur'an Üzerine Makaleler**, s. 30.

²⁴ Hans L. Gottschalk, *Der Koran Rudi Paret*, tanıtım yazarı Rudi Paret, **Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes**, C. 61, No: Department of Oriental Studies, University of Vienna, 1967, s. 7 ve 31; Rudi Paret, "Der Koran als

görüşlerinin, Muhammed peygamber zamanında vuku bulmuş gibi yansıtılmasının, doğru anlam ve tercümeyi bulmayı zorlaştıran diğer bir husus olduğunu ifade eder.²⁵

Paret, tüm bu dezavantajlara rağmen, bu engellerin üstesinden gelmeye çabalamış ve eserini tamamlamıştır. 35 yaşında yayınladığı “*Kısa Açıklamalı Yeni Bir Bilimsel Tercümenin Planı*”²⁶ başlıklı yazısında, kendisi için bir tür metodoloji geliştirmiş, tercümesi için belirlediği kriterleri sıralamış ve bu özelliklere göre yıllar sonra meâlini yazmıştır.

Paret’in tercümesinin bu özelliklerini kısaca şu şekilde sıralayabiliriz:²⁷

1. *Bilimsel Yaklaşım*: Mümkün olan en doğru tercümeyi elde etmek amacıyla, farklı kaynaklardan yararlanarak bilimsel bir yaklaşım benimsedi. Arap dilinin tarihi bağlamından kopmadan, dilin kendine özgü özelliklerine önem verdi. Tarihsel gerçekliğe uygun olması gerektiğini düşünerek, Kur’ân-ı vahiy tarihi değil, tarih olarak ele almanın doğru ve bilimsel anlamda anlamak için gerekliliğini vurguladı. Tarihi bir metni kendi sosyo-kültürel bağlamında

Geschichtsquelle”, **Der Islam**, No: 37, 1961, s. 24-42; Rudi Paret, **Mohammed und der Koran: Geschichte und Verkündigung des arabischen Propheten**, 10. Aufl, Stuttgart, Kohlhammer, 2008, s. 166.

²⁵ Rudi Paret, “Der Koran als Geschichtsquelle”, s. 30.

²⁶ Aksi belirtilmediği sürece, kavramlar Ömer Özsoy’un çevirisinde kullanılan Türkçe karşılıklarıyla ifade edilmiştir.

²⁷ Paret, kendi belirlediği beş ana kriteri içeren bir liste oluşturmuş; ancak farklı makalelerinde ifade ettiği ek kriterler de bu listeye dahil edilmiştir.

değerlendirmenin elzem olduğunu savunarak, İncil'e uygulanan Tarihi Kritik Metodunu Kur'ân-ı Kerim'e uyarladı.²⁸

2. Filolojik açıdan doğru tercüme: Lafza bağlı ve aslına yakın bir tercüme yapmaya çalıştı. Arapça'nın dil bilgisi yapılarını, tarihi bağlamını ve dilin özelliklerini dikkate alarak tercümesine en doğru anlamı vermeye gayret etti. Arapça kelimelerin doğru anlamını tespit edebilmek için diğer dilleri (İbranice, Aramice gibi) inceledi ve bağlantılar kurdu.
3. Paralel pasajlar metodu: Özellikle anlaşılması zor olan âyetlerde, Tefsir veya diğer kaynaklara başvurmadan önce benzer konularda geçen âyetleri arayarak daha doğru bir anlama ulaşmanın önemine vurgu yaptı. Paret Kur'ân'a başvurmanın en sağlıklı ve doğru anlama götüren metot olduğunu düşünerek hareket etti.²⁹
4. Farklı disiplinlerden faydalanma: Sadece ilâhiyat alanındaki akademik çalışmalardan değil, aynı zamanda tarih, antropoloji ve arkeoloji gibi farklı disiplinlerden de faydalanmanın anlamı tespit etmekte önemli olduğu kanaatindeydi.
5. Yorumdan kaçınma: Şahsi yorumlarını tercümeyle dahil etmekten bilinçli olarak kaçındı. Metni mümkün olduğunca tarafsız bir şekilde tercüme etti ve içeriği yorumlamayı okuyucunun kendisine bıraktı.
6. Sürekli olarak meâli yenileme: En doğru anlamı elde etmek için tercümenin sürekli olarak gözden geçirilmesi ve düzeltilmesinin elzem olduğunu savunur.

²⁸ Rudi Paret, **Kur'an Üzerine Makaleler**, s. 38; Rudi Paret, "Der Koran als Geschichtsquelle", s. 26.

²⁹ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 8.

7. Kısalık ve basitlik: Kısa ve öz bir çeviri olmasına önem vererek, okunabilir şekilde tutmak için çaba sarf eder.³⁰

Paret, tüm bu kriterler doğrultusunda tercümesini oluşturmaya çalışmıştır. Bazı kriterlerde başarılı olmak ile birlikte, başka kriterlerde daha az başarılı olmuştur. Özellikle daha başarısız olduğu kriter, meâlinin kısa ve basit olmasıdır. Ona göre, tercümesinde baştan sona bir akıcılığın mevcut olmamasının sebebi, Kur'ân'daki ifade tarzının değişken olmasından kaynaklanmaktadır.³¹

Paret, bu hususun anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla cümleler arası bağlantıyı kuracak şekilde parantez içerisinde açıklamalara yer vermektedir. Ancak mütercim, okuyucunun bu açıklamalarda tevil hatalarının olabileceği veya metnin başka bir anlama gelebilme ihtimalinin olabileceğini göz önünde bulundurmalarını istemektedir.³² Asıl orijinal metne sadık kalan tercüme ise parantez dışında verilmiş olan kısımdır.

Ayrıca, kendisi anlamını çözmekte zorlandığı bölümleri soru işaretleri ile belirtmektedir. Paret, bu konuda öz eleştiri yaparak, bu soru işaretlerinin zaman zaman okumayı zorlaştırdığını kabul etmektedir.³³ Kur'ân metninin anlaşılmasını kolaylaştırmak ve aynı zamanda çeviri konusunda yanıltıcı bir güven duygusu oluşmasını önlemek amacıyla, Paret kendisinin vurgulamak istediği zorlu noktalar için

³⁰ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 6.

³¹ Rudi Paret, **a.g.e.**, s. 7.

³² Rudi Paret, **a.g.e.**, s. 7-8.

³³ Rudi Paret, **a.g.e.**, s. 9.

bir veya birkaç farklı çeviri seçenekleri eklemektedir. Bu açıklamalarda özellikle kelimesi kelimesine çeviriyi "w" harfi ile belirtmektedir.³⁴

Tercümedeki âyetlerin numaralandırılması (en son basımlarda) kufî yazısı olan resmî Mısır baskısı Kur'ân nüshasına göre yapılmıştır. Bunun haricinde Flügel'in Kur'ân baskısında parantez içerisinde verilmiştir. Parantezin olmadığı yerlerde ise Mısır nüshası ile Flügel nüshasındaki âyet sıralamasının aynı olduğu anlamına gelmektedir.³⁵

6. Kur'ân. Yorum ve Konkordans'ın özellikleri

Normalde “Yorum ve Konkordans”ın ayrı bölümlerden oluşması beklenirken, Rudi Paret bu iki bölümü ardışık olarak düzenlemiştir. Sıralamayı ise sûre ve âyet numaralarına göre tasnif etmiştir.

6.1. Kommentar/Yorum

Rudi Paret'in “*Kommentar/Yorum*” adlı eseri, Kur'ân-ı tam anlamıyla tarihsel bir bağlamda anlamaya yönelik bir amaç taşımaktadır. Bu, Muhammed Peygamber'in o dönemdeki belirli zaman ve çevre koşulları çerçevesinde ne demek istediğini anlamayı amaçlamaktadır.³⁶ Paret'in Kur'ân tercümesinde bazı yorumlayıcı açıklamalar metnin içine parantezler veya notlar şeklinde yerleştirilmiştir. Bunlar, genellikle zaten bilinen şeyler olarak kabul edilmekte ve Yorum'da tekrarlanmamaktadır. Yorum'da yer alan

³⁴ “W” kelimesi, kelime anlamına gelen Almanca “wörtlich” kelimesinin

kısaltmasıdır. Bkz.: Hans L. Gottschalk, “Der Koran Rudi Paret”, s. 199.

³⁵ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 9.

³⁶ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, 8. Aufl., 8., unveränd.

Nachdr. der Leinenausg. 2. Aufl. 1977, Stuttgart, Kohlhammer, 2012, s. 5.

açıklamalar ise içerik olarak sorunlu olanlar veya daha fazla açıklamaya ihtiyaç duyulanlardır.³⁷

Ayrıca, Yorum'da, Kur'ân terimlerinin tanımları, tevil, dil özellikleri hakkındaki notlar ve ilgili konu veya disiplinle ilişkili olan kitapları, makaleleri, araştırma çalışmaları (literatürler) hakkındaki bilgiler de yer almaktadır.³⁸ Paret, Yorum bölümünü yazarken Kur'ân ifadelerinin sonraki gelişimini ve genel olarak, Kur'ân'ın anlaşılmasında önemli bir etken olmasına rağmen kompozisyon ve kronoloji sorunlarını göz ardı etmiştir. Bunun sebebi ise Kur'ân tercümesinin ve kompozisyon tahkikinin başlı başına iki ayrı zor iş olması; her ikisi birden ele alındığında ise birinden birinin çıkmaza girmesidir.³⁹

Yöntem olarak Paret, Kur'ân âyetleri ve terimleri hakkında yapılan açıklamaların, aslında sistematik olarak değil keyfi bir şekilde tercihlere dayalı yapıldığını ifade etmektedir. Söz konusu tercihler özellikle, akademik tartışmalara konu olmuş âyetlerden veya Paret'in bizzat üzerinde çalıştığı konulardan veya metnin doğru anlaşılabilmesi için hususi bir açıklamaya ihtiyaç duyulan âyetlerden oluşmaktadır.⁴⁰. Ancak yazarın, anlaşılması zor bölümleri kolaylaştırma çabası, anlamakta güçlük çektiği âyetlerde kendisinin dahi sınırlarına ulaşmaktadır. Ayrıca, Paret bazı yerlerde okuyucuların yardım almadan tarihsel bağlamını bilmelerini ve anlamalarını beklediği için açıklama yapmadığını belirtmektedir. Zira Kur'ân-ı okumak isteyen kişinin

³⁷ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 5-6.

³⁸ Rudi Paret, **a.g.e.**, s. 5.

³⁹ Rudi Paret, **a.g.e.**, s. 5-6.

⁴⁰ Rudi Paret, **a.g.e.**, s. 6.

okuduğu şey hakkında düşünmeye ve gerekli bağlantıları kurmaya istekli olması gerekmektedir. Aksi takdirde Kur'ân-ı eline alması uygun düşmemektedir.⁴¹

Paret, eserinde, einschlägige Literaturünü/ilgili lüteratürü yeni bulgulara yol açtığında veya itiraza sebebiyet verdiğinde kullanmaktadır. Bu yüzden, Doğu kültürüne aşina olmayan okuyucuların Yorum'u kullanacağını düşünerek, tekrarlanan durumlarda bile alıntılacağı literatürü, yazarın adı, kitap veya makale adı, yayın yer ve yılı ile tam olarak belirtmektedir.⁴²

Paret'in literatüre olan hakimiyeti, topladığı ve okuyucu ile bir kısmını paylaştığı materyaller,⁴³ – arka planda Kur'ân'ı anlamak için incelediği ve tetkik ettiği eserler çok daha fazla olduğu malumdur – eserler, kelimelerin ve âyetlerin anlamı için arada yaptığı ince tetkikler, farklı tevil ve yorumlar hakkında yaptığı beğeni veya eleştiriler de bu esere ayrı bir değer katmaktadır. Tüm bunları yaparken, kimi zaman kaynak göstermekte, açıklamada bulunmakta veya okuyucunun bakabilmesi için farklı kaynaklara yönlendirmektedir. Kelimelerin etimolojilerini araştırıp kelimelerin köküne inerek anlamı bulmaya çalışmaktadır. Farklı dinlerin (Hristiyanlık ve Yahudilik) Kutsal Kitapları veya mitolojik hikayeler ile bağlantıları tespit etmekte ve bunu okuyucu ile

⁴¹ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 5-6.

⁴² Rudi Paret, **a.g.e.**, s. 6.

⁴³ H. L. Gottschalk, *Review of Der Koran, Kommentar und Konkordanz*, tanıtım yazarı Rudi Paret, **Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes**, C. 65/66, No: Department of Oriental Studies, University of Vienna, 1973, s. 365.

paylaşmaktadır. Bununla birlikte, mütercim bu eserin bir Tefsir olmadığını özellikle belirtmektedir.⁴⁴

6.2. Konkordanz/Konkordans⁴⁵

Paret, Konkordans'ın tercümesinden daha faydalı ve fihrist alanında türünün ilk örneği olduğu görüşündedir.⁴⁶ Konkordans'ta, Yorum'un aksine, neredeyse tüm Kur'ân âyetleri ele alınır. Bunun nedeni ise âyette geçen bir ifadenin, aynı veya benzer şekilde Kur'ân'ın diğer âyetlerinde yerlerini tespit etmek ve delillendirmektir.⁴⁷ Kur'ân'da birçok kez geçen kelimeler Konkordans'ta göz ardı edilmiştir. Mütercim ise bu kelimeler için alfabetik olarak hazırlanmış konkordanslara bakılabileceğini ifade

⁴⁴ H. L. Gottschalk, **a.g.e.**, s. 8.

⁴⁵ Konkordanslar (Orta çağ-Latince concordare'den "kabul etmek"), belirli bir kelimenin anlamını çıkarmayı amaçlamaz (sözlükler gibi), gerçeklere veya teolojik terimlere ilişkin bilgi sunmaz (İncil sözlükleri gibi), bunun yerine eserin (genellikle İncil'in) kelime hazinesini sistematik olarak sunmak için bir araç olarak kullanılırlar. Belirli bir kelimenin tüm geçtiği yerleri bulmayı ve bunları kaynak belirterek listelemeyi sağlar. Bu, kelime hazinesinin sistemli bir şekilde çalışılmasını kolaylaştırır ve metin içindeki bağlamları ve anlamları daha iyi anlamayı mümkün kılar. Bkz.: Martina Kepper, "Konkordanz", WiBiLex, **Das wissenschaftliche Bibellexikon im Internet**, 2009, (Çevrimiçi) <http://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/23916/>, 13.7.2022.

⁴⁶ Rudi Paret, "Der Koran als Geschichtsquelle", s. 32.

⁴⁷ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 6.

etmektedir. Eğer benzerlik veya uyum tüm bir âyete işaret ediyorsa, âyet numarasının hemen ardından iki nokta üst üste konulur. Eğer benzerlik, âyetin yalnız bir bölümüne veya tek bir ifadeye işaret ediyorsa, iki nokta üst üste konularak bu ifadenin Arapçası sunulur ve paralel pasajlar sûre ve âyet numarası ile belirtilir.⁴⁸

Konkordans'ta delil olarak sunulan âyetler, genellikle söz konusu kıyaslanılan âyete en çok uyan âyetlerden daha az uyanlara doğru bir sıralama şeklinde düzenlenir. Karşılaştırma metinleri kelimesi kelimesine veya kelime ile yaklaşık örtüştüğünde aralarına eğik çizgi konur; aksi halde noktalı virgülle ayrılırlar (aynı sûreden âyetler ise nokta ile ayrılırlar). Tam olarak benzemeyen, ancak sadece kısmen karşılaştırma materyali olarak düşünülen yerler parantez içinde belirtilir.⁴⁹

Paret, Konkordans'ında bazı kelimelerin bağlantılarını ve gerçek anlamlarını çok daha iyi tespit edebildiğini ve âyetleri daha iyi anlayabildiğini söyler. Bu eser sayesinde okuyucu da bizzat bu âyetlerin veya kavramların geçtiği âyetleri tetkik edebilir. Bu durum, Paret'in Konkordans'ını değerli kılmaktadır.

Filolog, paralel pasajlar metodunun Kur'ân tevili için vazgeçilmez ve çok değerli bir metod olduğunu savunmaktadır. Kendisinin bu yöntem ile en iyi sonuçları elde ettiğini ve bu metod hakkında olumlu tecrübeleri olduğunu belirtmektedir.⁵⁰ Paret, müfessirlerin bu metodu kullanmadıklarını ve daha az eleştirel olduklarını beyan etmektedir. Kendisi sistematik bir şekilde benzer âyetleri ve aksi olan âyetleri bularak metni anlamaya çalıştığını ifade etmektedir. Bunu yaparken, konu birliğini gibi lafız

⁴⁸ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 6-7.

⁴⁹ H. L. Gottschalk, "Review of Der Koran, Kommentar und Konkordanz", s. 7.

⁵⁰ Rudi Paret, "Der Koran als Geschichtsquelle", s. 32.

birliğini göz önünde bulundurduğunu açıklamaktadır. Tabii ki paralel pasajları ararken kelimeleri aynileştirmek ve hepsine aynı manayı verme gibi bir tehlikenin varlığının farkında olunması gerektiğini belirtmektedir.⁵¹

Paret, yıllar süren çalışmasında yüzlerce âyetin âyet ile tefsir edilebilir olup olmadığını tetkik etmek durumunda kaldığını ve bunu hiçbir şekilde yardım almadan kendi başına gerçekleştirdiğini ifade eder. Bundan dolayı önsözünde yapmış olduğu hatalardan dolayı okuyucunun affına sığındığını da belirtmeden geçemez.⁵²

⁵¹ Rudi Paret, “Der Koran als Geschichtsquelle”, s. 31-32.

⁵² Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 7.

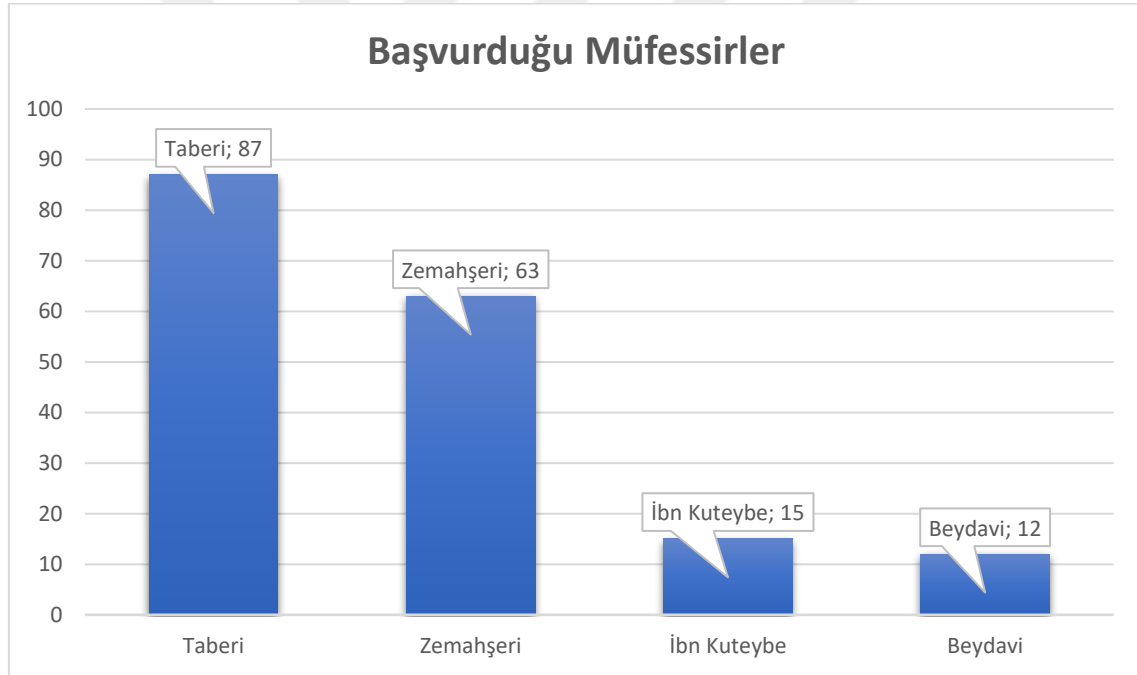
BİRİNCİ BÖLÜM

PARET'İN TERCÜMESİNDE KLASİK KAYNAKLAR

1. Tefsir Kaynakları

Paret, Kur'ân tercümesinin önsözünde düzenli olarak başvurduğu iki kaynaktan söz etmektedir: Taberî (839 - 923) ve Zemahşerî (1075 – 1143). Ayrıca ara sıra Beydâvî'den (1189 - 1319) istifade ettiğini de belirtmektedir.⁵³ Bu eserler haricinde başvurduğu diğer bir müfessir ise İbn Kuteybe (828 – 889)'dir.

Aşağıdaki şema, ne sıklıkta bu eserlere başvurduğu ve takriben kaç kere bu müfessirlerin isimlerinin eserinde geçtiği sorusunun cevabını sayısal oranları ile göstermektedir.

⁵³ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 8.

Filolog, eserinin belirli bölümlerinde müfessirlerin isimleri zikretmek yerine Kommentatoren/yorumcular⁵⁴ ibaresini kullanmaktadır. Durum böyle iken, müfessirlerimi yoksa Batılı araştırmacıları mı kastettiği tam olarak anlaşılmamaktadır. Bazen Arap yorumcular⁵⁵, Kur'ân yorumcuları⁵⁶, yerli yorumcular⁵⁷ veya müslüman müfessirler⁵⁸ şeklinde hususileştirse de hangi müfessirin söz konusu edildiği bilinmediğinden, bunlar şemadaki oranlara yansımamaktadır. Bu sebeple, oranların aslında biraz daha fazla olması gerektiği aşikardır. Zira Paret, Taberî ve Zemahşerî'den tercümesinin temel kaynakları olarak bahsederken, bu tefsirlere bu kadar az başvurmuş olması imkân dahilinde gözükmemektedir.

Başvurduğu eserlere baktığımızda, özellikle bu tefsirleri tercih etmesine sebep olan unsurların bulunması gerektiği görüşündeyiz. Zira makalelerinde, Râzî (1150 – 1210) gibi farklı müfessirin tevillerini de ele almaktadır.⁵⁹ Ayrıca Yorum ve Konkordans adlı eserinin sonunda verdiği sûrelerin isimleri ve kısaltmaları başlığı adı altında İmam Süyûtî'nin (1445 – 1505) yorumlarını da zikretmektedir.⁶⁰

⁵⁴ Örnek için ilgili sayfa da yer alan 7. Nisâ/73 bakılabilir. Rudi Paret, **Der Koran:**

Kommentar und Konkordanz, s. 164.

⁵⁵ Örnek için ilgili sayfa da yer alan 9. Rûm/15 bakılabilir. Rudi Paret, **a.g.e.**, s. 214.

⁵⁶ Örnek için ilgili sayfa da yer alan 15. Şûra/87 bakılabilir. Rudi Paret, **a.g.e.**, s. 279.

⁵⁷ Örnek için ilgili sayfa da yer alan 2. Bakara/243 bakılabilir. Rudi Paret, **a.g.e.**, s. 52.

⁵⁸ Örnek için ilgili sayfa da yer alan 17. Kehf/78 bakılabilir. Rudi Paret, **a.g.e.**, s. 305.

⁵⁹ Rudi Paret, “Der Ausdruck şamad in Sûre 112,2.”, **Der Islam**, No: 56, 1979, s. 294-295.

⁶⁰ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 545.

Önümüzdeki bölümlerde detaylı bir şekilde ele alacağımız dört farklı tefsiri inceleyerek, Paret'in bu tefsirlere ne zaman ve hangi nedenlerle başvurduğunu belirlemeye çalışacağız. İlk olarak, Taberî tefsiri incelenecek ve Paret'in Taberî'ye başvuru sebepleri beş ayrı başlık altında tahlil edildi:

- Erken dönem rivâyetleri için başvurusu
- Tarihi bilgi için başvurusu
- Kelime tahlilleri ve gramer açıklamaları için başvurusu
- Tevilleri için başvurusu
- Paret'in Taberî'ye yönelttiği eleştiriler (için başvurusu)

1.1. Erken dönem rivâyetleri

Bu bölümde mütercimin Taberî'de geçen ilk dönem kaynaklarında kimleri tercih ettiği ve ne zaman hangi rivâyete neden başvurduğunu tahkik edeceğiz. Ayrıca, Paret'in kaynaklarından ilki olan Taberî'ye ne zaman başvurduğu ve başvurduğu zaman Taberî'nin içindeki erken dönem rivâyetlerinden ötürü mü, bu eserin ana kaynaklarından birini oluşturduğu sorusuna cevap arayacağız.

Paret'in, eserinde en çok başvurduğu kaynak “*Câmi ‘u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Ḳur’ân*” adlı Taberî'nin rivâyet tefsiridir. Bu tefsirin Müslüman araştırmacılar için önemi, Taberî'nin eserinde ilk olarak Hz. Muhammed'den gelen hadisleri, ardından sahâbe ve tâbiûndan gelen tefsir rivâyetlerini belirli bir sıralamayla tasnif ederek zikretmesidir. Bunun haricinde rivâyetlerin isnadlarını tam bir şekilde vermesidir. Taberî eserinde, Kisâi, Ferrâ, Ahfeş, Ebû Ali el-Kutrub gibi Basra ve Kûfe'nin lughat ve nahiv alimlerinin görüşlerine yer vermesi, eserine ayrı bir değer katmaktadır. Diğer önemli bir özelliği ise

Vehb b. Münebbih, İbn İshak gibi tarihçilerin eserlerinden nakillerde bulunmasıdır.⁶¹ Ayrıca tefsirinde kırâat farklılıklarından da bahseden Taberî, kimi zaman söz konusu rivâyetler arasında tercihte bulunur. Alimlerin bir konu hakkındaki görüşlerini ve tartışmalarını açıkladıktan sonra tercihini belirtir veya kendi özgün bir şekilde yeni bir fikir beyan eder. Arap edebiyatından faydalanarak kelimeleri, lügat ve nahiv açısından tahlilini yaparak açıklamaya çalışır.⁶²

Paret'in eserinde geçen ilk dönem rivâyet kaynaklarındaki müfessirlerin isimlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Sahâbelerden:

- İbn Mesud (ö.653)
- İbn Abbas (ö.687)
- Übey ibn Ka'b (ö.654)
- Ali (ö.661)

Müfessirlerin ikinci tabakası olan tâbiûndan ise:⁶³

⁶¹ İsmail Cerrahoğlu, "Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân", TDV İslâm

Ansiklopedisi, C. 7, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993, s. 105-107,

(Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/camiul-beyan-an-tevili-ayil-kuran>,

23.10.2023.

⁶² Kolektif, **Tefsir El Kitabı**, ed. Mehmet Akif Koç, Ankara, Grafiker Yayınları, 2012, s. 180-181.

⁶³ Ahmet Nedim Serinsu, **Tefsir tarihi atlası ve uygulama haritaları**, 1. baskı, Ankara, Grafiker Yayınları, 2019, s. 125.

- Mücâhid bin Cebr (ö.723)
- Dahhâk ibn Müzâhim (ö.927)
- İkrime (ö.723)
- Hasan el-Basri (ö.728)
- Vehb bin Münebbih (ö.728-732-734)

Bazen bir rivâyette birkaç müfessirin ismi geçmektedir. Her birini ayrı ayrı başlıklarda ele almak mümkün olmadığı için, en çok ismi geçen müfessirden başlayarak diğer müfessirlere de değineceğiz.

1.1.1. İbn Mesud Rivâyetleri

Abdullah ibn Mesud tefsirde şöhret kazanmış sahabiler arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Irak Tefsir Medresesinin inşa etmiş ve birçok talebe yetiştirmiştir. En önemli unsurlardan biri ise kendisine ait bir mushafın olması, bu mushafta değişik kırâat şekillerini ve normal mushaf haricinde ilaveler barındırmasıdır.⁶⁴ Paret “el kitabı” olan Yorum ve Konkordans’ta aktif olarak on beş kere İbn Mesud’un rivâyetlerine yer vermektedir. Aşağıda söz konusu rivâyetlerin bir kısmı incelenecektir.

Bakara sûresi örneği 158. Âyet

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ
أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

⁶⁴ Kolektif, **Tefsir El Kitabı**, s. 150-151 ayrıca; İsmail Cerrahoğlu, “”, **TDV İslâm**

Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988, s. 114-117,

(Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-mesud>, 23.10.2023.

“Safâ ile Merve Allah’ın nişânelerindendir; dolayısıyla hac veya umre yaparak Beytullah’ı ziyaret eden bir kimsenin bu yerleri tavaf etmesinde kendisi için bir günah yoktur. Kim gönüllü bir iyilik yaparsa bilsin ki Allah iyiliği mükâfatıyla karşılayan ve çok iyi bilendir.”

Rudi Paret, bahsi geçen Safâ ve Merve arasında yapılan Say’ın inananların kendi istekleri ile yaptıkları farz amellerin dışında bir fiil (Supererogatorische Leistung)⁶⁵ olduğunu ifade eder. Bilinenin aksine Safâ ile Merve arasındaki koşunun eski putperest geleneğine ait olmasından dolayı âyette olumlu anlamda bahsedilmediğini ifade eder. İbn Mesud’un ve ismini açıklamadığı bazı kimselerin أَنْ يَطَّوَّفَ yerine يَطَّوَّفُ şeklindeki okumayı tercih ettiklerini ve bu okuyuş sayesinde âyetin anlam bütünlüğünün oluştuğunu belirtir.

Paret, İbn Mesud’un okuyuşuna göre âyetin şu şekilde tercüme edilmesi gerektiğini söyler: *“Safa ve Merve (artık putperest değil. Onlar) Allah’ın şiarlarından. Sizden biri Hac veya umre yaparsa, onun için onlarda (Safa ile Merve’yi) tavaf etmemelerinde bir günah yoktur. (Bu tavafa müsaade edilmiştir ama o Hacc’ın veya umrenin farizaları arasında değildir.) Kim kendi isteği ile bu ameli/işi yaparsa (ve Safa ile Merve arasındaki koşuyu da buna eklerse), Allah’a teşekkür edicidir ve O onlara ecirlerini verir.”*⁶⁶

Mütercim, bu versiyonun asıl versiyon olabileceğini ve günümüzde kabul görmüş Safâ ile Merve arasındaki koşunun Hac farizaları arasında yerini alması ile birlikte âyette

⁶⁵ Supererogatorische Leistung: Felsefe ve Ahlakbiliminde etik olarak gerekenden daha fazlası; görevi yerine getirmenin ötesinde olan iyilik, güzel davranış anlamına gelir.

⁶⁶ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 36.

düzeltilmenin yapılmış olabileceğini belirtir.⁶⁷ Paret, Konkordans'ında yer verdiği bu görüş ve okuyuş biçimini Kur'ân tercümesine yansıtmaz, çünkü Kur'ân'da ٱ kelimesi bulunmamaktadır ve kendisi lafzî bir tercüme yaptığı için metne sadık kalmayı tercih eder. Burada İbn Mesud'a başvuran Paret'in, onun açıklaması sayesinde âyeti daha iyi anlayabildiği görülür. Paret, farklı okuyuş şekillerinin (kırâat) metni anlamada katkı sağlayabileceğinin farkında olmasından dolayı İbn Mesud'a ait bu rivâyeti önemli bulur ve eserine yer verir.⁶⁸

Felak ve Nâs sûreleri üzerinden Örnek

Paret, Felak ve Nâs sûrelerini kötülöklere karşı koruyan bir sûre olduğundan dolayı Muavvizeteyn olarak isimlendirildiğini belirtmektedir. Mütercim, herhangi bir yorum yapmadan Jeffery'i kaynak göstererek şu yoruma yer vermektedir: Bu sûrenin Kur'ân'ın sonunda yer almasının sebebi, bugün dahi Müslümanların hayatını belirleyen ve Kur'ân'a başlamadan önce “Şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım” (Besmele) lafzı ile aynı batıl inançtan kaynaklandığını nakletmektedir. Paret, Jeffery gibi Muavvizeteyn sûrelerini bir şeyi çağırma veya bir varlığı etkilemek amacıyla kullanılan tuhaf çağırma formülü

⁶⁷ Kendisi bu görüşü için bakılabilecek şu eserleri örnek olarak vermiştir: Christiaan Snouck Hurgronje, **Het Mekkaansche Feest**, Nabu Press, 2011; Omar A. Farrûkh, **Das Bild des Frühislam in der arabischen Dichtung von der Hığra bis zum Tode 'Umars: 1-23 D.H./622-644 N.CH.**, Leipzig, Pries, 1937.

⁶⁸Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 36.

olarak değerlendirir.⁶⁹ Bu alıntıdan sonra Paret, yine Jeffery'i kaynak göstererek İbn Mesud'un kendi Kur'ân'ında bu iki sûrenin yer almadığını ifade etmektedir.⁷⁰

Jeffery'in eserini incelemek için verilen sayfaya baktığımızda bu iki sûre başlığı adı altında sadece bu sûrelere yer verilmediği görülmektedir. Makale İbn Davud'un sahifeleri ve erken dönem otoritelerinin mushaflarında (İbn Abbas, İbn Mesud, Aişe, Ümmü Seleme gibi) farklı okunuş rivâyetlerini bir araya toplamakta ve Hz. Osman'ın mushafı ile bu mushaflar arasındaki farklılıkları eleştirel bir yaklaşım ile ortaya koymaya çalışmaktadır.⁷¹ Jeffery, eserinde Hz. Osman'ın İbn Mesud'un mushafını yok ettiğini bildirmektedir.⁷² İbn Mesud'un mushafındaki sûreler hakkında ise elinde iki listenin olduğunu açıklamaktadır. İlk listede İbn Nedim'in "*Fihrist*"indeki sûre adlarını verdikten sonra hangi sûrelerin geçmediğini yazmakta, ikincisinde ise Süyûtî'nin "*İtkân*"ın da geçen listeyi aktardıktan sonra yine yer almayan sûreleri sıralamaktadır. Ancak bunlar arasında Fatıha, Nâs ve Felak sûreleri yer almamaktadır.⁷³

Paret, Batılı akademik camiaya hitap etmesi sebebiyle, okuyucu bilgilendirmek amacıyla böyle bir bilgiyi paylaşması normal karşılanması gereken bir durumdur. Ayrıca, sûrelerin nazardan veya Şeytandan koruduğu fikrinin Batıl bir inanç olduğu bilgisini aktarması,

⁶⁹ Rudi Paret, **Mohammed und der Koran**, s. 166.

⁷⁰ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz; mit einem Nachtrag zur Taschenbuchausgabe**, 8. Aufl., unveränd. Nachdr. der Leinenausg. 1977, Stuttgart, Kohlhammer, 2012, s. 531.

⁷¹ Arthur Jeffery, **Materials For The History Of The Text Of The Quran The Old Codices**, Leiden, E. J. Brill, 1937, s. 7-10.

⁷² Arthur Jeffery, **a.g.e.**, s. 115.

⁷³ Arthur Jeffery, **a.g.e.**, s. 20-24.

kendi dünya görüşü ile tutarlıdır. Genel olarak edindiğimiz izlenim, onun da bu konuyu ihtimaller dahilinde gördüğü ve sûrelerin Kur'ân'a ait olmadığı fikrine sahip olduğu yönündedir.⁷⁴

Halbuki, Müslüman alimler İbn Mesud'un mushafında bu iki sûrenin yer almadığı konusunu çokça tartışmış ve incelemişlerdir. Bu, birçok alimin sahih olarak kabul ettiği rivâyetin kaynağı ise Zir b. Hubeyş (ö. 701) aittir. O (Zir) şöyle diyor: “Übey b. Ka'b'a “Ey Ebu Münzir, kardeşin İbn Mesud (594 – 650) şöyle söylüyor” dedim. “Zirr'in “Kardeşin İbn Mesud onları Mushaf'tan siliyor.” dedim” ziyadesi yer almaktadır. Übey “Rasulullah'a (s.a.) sordum ve O (s.a) bana “Bana böyle söylendi ben de böyle söyledim” buyurdu. Biz O (s.a)'nın söylediği gibi söylüyoruz.” dedi.”⁷⁵

Müslüman müfessirler, İbn Mesud'un mushafında bu iki sûrenin geçmeyişi sebepleri hakkında farklı fikirler ve deliller ortaya koymuşlardır.⁷⁶ İbn Hazm (ö. 456), bu rivâyetin uydurma olduğunu savunmuş ve İbn Mesud'dan talebesi Zir b. Hubeyş, ondan da Asım'ın naklettiği kırâat'te hem Muavvizeteyn hem de Fatıha sûresinin yer almasını delil olarak göstermiştir.⁷⁷ Kadî İyâz (ö. 1083 – 1149), rivâyetin sahih olduğunu, Abdullah b.

⁷⁴ Rudi Paret, **Mohammed und der Koran**, s. 166.

⁷⁵ İmâm Buhârî, **Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih 2**, C. 2, çev. Abdullah Feyzi Kocaer, Konya, Hüner Yayınevi, 2009, s. 304.

⁷⁶ Taha Çelik, “Abdullah B. Mesud'un ‘Unuttuğu’ İddia Edilen Meselelerin Tahlili”, **Marife Dini Araştırmalar Dergisi**, C. 17, No: 1, 2017, s. 107-109.

⁷⁷ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, **el-Muhallâ bi'l-âsâr fî şerhi'l-Mücellâ bi'l-ihisâr**, C. 1, ed. Abdülgaffâr Süleyman el-Bendâr, 1. Basım, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010, s. 32.

Mesud'un ise Kur'an'dan bildiği her şeyi mushafına yazma ihtiyacı hissetmediğini belirtmiştir.⁷⁸

Bu hususta Kadî İyâz ve İbn Hazm'ın görüşlerine katılan ve aynı zamanda eleştiren alimler olduğu gibi, burada zikretmediğim birçok alimin farklı görüşleri de mevcuttur. Ancak, biz konuyla alakalı incelediğimiz görüşlerin yeterli olmadığı kanaatindeyiz ve böyle olmakla birlikte Paret'ten de metot olarak ayrılmaktayız. Zira Edille-i Şer'iyye'den İcma'yı kıstas aldığımız için sahâbelerin ve alimlerin bu konuda fikir birliğinin olduğunu ve bu iki sûrenin Kur'an'a ait olduğu görüşündeyiz. Kur'an'ın toplanması ve çoğaltılması sırasında sahâbeler arasında belli âyetler hakkında tartışmalar olmasına rağmen, bu âyetler/sûreler arasında Felak ve Nâs sûrelerinin yer almaması, dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur.⁷⁹ Ayrıca Jeffery'in makalesinde İbn Mesud dışındaki sahâbelerin sahifelerinde bulunan sûre listelerine baktığımız zaman bu sûrelerin yer aldığını görmekteyiz.

Burada sorulması gereken soru, diğer sahâbelere ait sûre listelerinin neden aynı ilmi değeri görmediği olmalıdır. Bu durum, uzmanlık alanı Kur'an varyantlarını ortaya koymak olan oryantalistlerin, Müslüman alimler tarafından yüz yıllar evvel tartışılmış bilgilere gereken önemi vermemeleri ve yeni bir Kur'an varyantını bulmak

⁷⁸ Kadî İyaz, Ebu'l-Fazl İyaz b. Musa b. İyaz el-Yahsubi, **İkmalü'l-Mu'lim bi Fevâidi Müslim**, C. III, ed. Yahyâ İsmail, Mısır, Dâru'l-Vefa, 1998, s. 201.

⁷⁹ Hidayet Aydar, "Muavvizeteyn Üzerine Bir Değerlendirme", **Journal of Istanbul University Faculty of Theology**, No: 11, 2012, s. 14.

istediklerinden kaynaklanabileceği ihtimalini akla getirmektedir.⁸⁰ Bu arzu ve istek, onların bu tarz rivâyetleri büyütme veya ihtilaf malzemesi olarak kullanma sebebi olmuş olabilir.⁸¹ Nitekim Paret bir yazısında oryantalist August Fischer'in (1865 – 1949) eleştirisine yer verir ve Gotthelf Bergsträßer (1886 – 1933), öğrencisi Otto Pretzl (1893 – 1941) ve Arthur Jeffery (1892 – 1959) tarafından kırâat farklılıklarının fazla abartıldığını ifade eder.⁸²

Bu şekilde başka bir görüş olmadığı halde tek bir sahâbînin mushafına dayanarak birkaç sûreyi Kur'ân'dan saymamak makul gözükmemektedir. Nitekim Jeffery'in eserinde bulunan İbn Übey'in⁸³ ve İbn Abbas'ın⁸⁴ listelerine göz atıldığında, bu iki sûrenin yer almadığı görülmektedir. Ayrıca, Jeffery sadece Muavvizeteyn sûrelerini değil aynı zamanda Fatiha sûresinin de Kur'ân'a sonradan eklendiğini söylemekte ve bu sûrelerin giriş ve kapanış duaları mahiyetini taşıdığını belirtmektedir.⁸⁵ Burada sorulması gereken soru, İbn Mesud'un listesinde Fatiha sûresi olmamasına rağmen, Paret'in bu sûreyi

⁸⁰ Gotthelf Bergsträsser, **Die Negationen im Kurn; ein Beitrag zur historischen**

Grammatik des Arabischen, Leipzig, Pries, 1911 ayrıca diğer eserleri için bkz.:

<https://portal.dnb.de/opac.htm?method=simpleSearch&query=116134194>.

⁸¹ Bayram Kanarya, “İbn Ebî Dâvud’un Kitâbu’l-Mesâhif İsimli Eseri Çerçevesinde Mushaf’ın Form Değişikliğinin Panoraması”, **Artuklu Akademi**, C. 4, No: 2, 2017, s. 33.

⁸² Rudi Paret, “Der Koran als Geschichtsquelle”, s. 27-28.

⁸³ Arthur Jeffery, **Materials For The History Of The Text Of The Quran The Old Codices**, s. 115.

⁸⁴ Arthur Jeffery, **a.g.e.**, s. 194.

⁸⁵ Mesut Okumuş, “Arthur Jeffery ve Kur'an Çalışmaları Üzerine”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 43, No: 2, 2002, s. 15-23.

Muavvizeteyn'den niye ayrı tuttuğu olmalıdır. Nitekim Paret, Fatiha sûresini incelerken böyle bir iddiaya yer vermemiştir.⁸⁶

Paret, Jeffery gibi, Halife Osman dönemine ait Kur'ân nüshasında metin bozulmaları veya metin sahtekarlığı olabileceğini düşündürmeyi gerektirecek bir durumun olmadığını belirtmektedir.⁸⁷ Bununla birlikte, kırâat farklılıklarının, kimi yerlerde metinden tamamen farklı olabilecek şekilde farklılıklar taşıyan rivâyetlerin mevcut olduğunun da göz ardı edilmemesi gerektiğini hatırlatmaktadır.⁸⁸ Son olarak değinmemiz gereken önemli diğer bir husus, Jeffery'in İbn Mesud'a dair verdiği bilginin kaynağının Taberî'de geçip geçmediğidir. Bu konuyu incelediğimizde, Taberî içinde birçok rivâyeti barındırmasına rağmen, İbn Mesud'un bu konu hakkındaki görüşünü, tutumunu ve mushafında bu sûrelerin yer almadığı bilgisini belirtmemiş olmasını çok ilginç bulmaktayız.⁸⁹ Bu sebeple, Taberî'nin bu konuyu görmemezlikten gelmesi dikkat çekici bir husustur.

Asr Sûresi Örneği

وَالْعَصْرِ

إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصُوا بِالحَقِّ تَوَّصُوا بِالصَّبْرِ

⁸⁶ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 11.

⁸⁷ Rudi Paret, “Der Koran als Geschichtsquelle”, s. 27-28.

⁸⁸ Rudi Paret, **a.g.e.**, s. 28.

⁸⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-**

Kur'ân, C. 1, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1405, s. 58-588.

“Asra yemin ederim ki, İnsan gerçekten ziyandadır. Ancak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler başkadır.”

Filolog, Asr sûresi ilk âyet için farklı versiyonlar nakledildiğini belirtmektedir: Bu rivâyetlerden ilki Ali’denir: *Wal- ‘aşri * wa-nawā’ibi d-dahri * inna l-insāna la-fī ḥusrin * wa-innahū fīhi ilā āhiri d-dahri* İkinci vakti* Vakitlerin değişiminde* İnsan kesinlikle hüsrana uğrar* Tüm zamanların sonuna kadar. Diğer rivâyetin ise İbn Mesud’un mushafında yer aldığını belirtmektedir: *Wal- ‘aşri * la-qad ḥalaqnā l-insāna li-ḥusrin * wa-innahū fīhi ilā āhiri d-dahri* “İkinci vakti* Biz insanı yarattık, yaptığı Allahsız/ ahlaksız hareketlerden ötürü zarardadır, tüm zamanın sonuna kadar.” Paret’in İbn Mesud’un ve Ali b. Ebi Talib’in rivâyetlerine başvuru sebebi olarak mevcut olan kırâat farklılıkları ile âyeti daha iyi anlama ve tercüme edeceği düşüncesinde olduğunu görmekteyiz.⁹⁰

Asr sûresinin üçüncü âyetinde İbn Mesud’an, yine farklı bir kırâat şeklinin olduğunu aktarmaktadır. *İllā llaḏīna āmenū wa-tawāṣau bit-taqwā wa-tawāṣau biş-şabri* âyetini tercüme ettikten sonra, üçüncü âyetin sonradan Kur’ân’a ilave edildiğini söylemekte ve kaynak olarak Nöldeke, Bell ve Blachère’i işaret etmektedir.⁹¹ Metot olarak dikkatimizi çeken husus ise Paret’in İbn Mesud’un rivâyetini hem Arapçası hem de tercümesi ile

⁹⁰ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 521.

⁹¹ Richard Bell (çev.), **The Qur’ân Vol. I**, C. I, Edinburgh, T. & T. Clark, 1937, s. 676; Theodor Nöldeke, **Geschichte des Qorāns / von Theodor Nöldeke**, 2. Aufl., Halle, Dieterich’sche Verlagsbuchhandlung, 1909, s. 97; Régis Blachère, **Le Coran, traduction selon un essai de reclassement des sourates, 3 volumes**, Paris, P. G.P. Maisonneuve, 1947; Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 521.

birlikte zikretmesidir. Zira çok önemli görmedikçe sadece Arapçalarını yazmakla yetinmektedir. Ancak tüm bu rivâyetler sayesinde Paret'in Kur'ân tasavvurunun nasıl teşekkül ettiği ortaya çıkmaktadır. Paret, müfessirlerden farklı olarak sadece sûrelerin sıralamasının değil, sûrenin içinde âyetlerin sıralamasında farklılıklar, kopukluklar ve hatta sonradan ilaveler olduğu görüşündedir.⁹² Nitekim bir makalesinde Kur'ân'da yer alan ve belli parçalardan oluşan bölümlerin, daha sonra bir uzun sûre olarak birleştirildiği kanaatinde olduğunu ifade etmektedir.⁹³

1.1.2. İbn Abbas Rivâyetleri

Paret, Tercüman'ul Kur'ân olarak tanınan ve Kur'ân lafızlarının anlaşılması için Arap şiirine başvurma metodunu uygulayan ilk sahâbelerden biri olan müfessir İbn Abbas'tan, sadece üç rivâyet nakletmektedir.⁹⁴ Aşağıda söz konusu rivâyetlerin bir kısmı incelenecektir.

İbrahim sûresi örneği 24-27. Âyetler

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ

تُؤْتِي أُكْلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ

⁹² Rudi Paret, **Der Koran**, s. 5.

⁹³ Rudi Paret, “Der Koran als Geschichtsquelle”, s. 31.

⁹⁴ Kolektif, **Tefsir El Kitabı**, s. 149; İsmail Lütü Çakan, Muhammed Eroğlu, “”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 1, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988, s. 76-79, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-abbas>, 23.10.2023.

“Allah ’ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel sözü, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti. O ağaç, rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara böyle misaller getirmektedir. Kötü sözün misali de kökü yerden sökülmiş, ayakta duramayan kötü bir ağaçtır.”

Paret, Kur’ân da iyi kelimesinin güzel bir ağaca benzetilmesi kötü kelimenin ise kötü bir ağaca benzetilmesi Jeremia 17,5-8’de geçtiğini belirterek paralellikler kurmaktadır. Paret’in yöntemlerinden bazıları; diğer Kutsal Kitaplar ile var olan ortak noktaları tespit ederek doğru anlamı bulmaya çalışmak ve bu vesileyle Hz. Muhammed’in eseri olduğunu düşündüğü “Kur’ân’ın otantik ve orijinal” olduğunu ifade ederek Hz. Muhammed’in diğer dinlerden etkilendiğini okuyucuya göstermektir.⁹⁵ Paret, âyetlerde geçen bu iki kavramın (tayyib-habis) anlamlarının tam olarak ne olduğunu sorgulamaktır. Kur’ân’da bu kelimelerin geçtiği altı tane paralel pasajın⁹⁶ yerlerini tespit ettiğinde dahi anlamın netleşmediğini ifade ettikten sonra, Zemahşerî’nin *iyi kelime* ile ilgili açıklamasını zikretmektedir. *Allah ’ın eşsizliği* anlamına geldiğini yada *yakarış, tövbe* gibi anlamlar ifade eden her kelimeyi kapsadığını açıkladıktan sonra, İbn Abbas’a göre güzel kelimesinin anlamının *Allah ’tan başka ilah yoktur* anlamında Şehadet/Tevhid anlamında

⁹⁵ Paret tercümesinin önsözünde, Muhammed peygamber'e ait olmayan tek bir âyetin bile bulunmasını gerektirecek bir nedenin olmadığını ifade eder. Bkz.: Rudi Paret, **Der Koran**, s. 5.

⁹⁶ Bkz: 35. Fâtır sûresi/10; 9. Tevbe sûresi/ 40, 74; 48. Fetih sûresi/ 26; 43. Zuhurf sûresi/ 28; 18. Kehf sûresi/ 5.

olabileceğini belirtmektedir. Kötü kelime için ise sadece Zemahşerî'nin şirk veya her kötü söz anlamını vermektedir.⁹⁷

Paret'in İbn Abbas'a başvuru sebebi, kelimenin anlamını bulmak için en çok kullandığı yöntem paralel pasajlar ile dahi anlamlandıramadığı yerlerde ilk dönem müfessirlerine başvurmasıdır. Ancak dikkatimizi çeken bir husus ise, ilk olarak Zemahşerî'nin bu konuda görüşünü verdikten sonra İbn Abbas'ın görüşünü zikretmesidir. Yöntem olarak Paret, müfessirlerden ayrılır; çünkü geçmişten günümüze kadar belli hiyerarşi sıralamasına göre müfessirlerin ve tefsirlerin değerleri vardır. Peygamber ile aynı ortamda yaşamış ve Kur'ân'ı iyi bilen biri ile o zamana tanıklık etmemiş müfessirlerin yorumlarının aynı ağırlıkta olması müslüman araştırmacılar için mümkün olmak ile birlikte yine de yorumlar arasında bir hiyerarşi söz konusu olabilmektedir. Paret, otoriteleri kabul etmek ile birlikte (çok kritik tartışmalı konular haricinde İbn Mesud'un Felak ve Nâs sûrelerinin mushafında yer almaması gibi) bu hiyerarşiyi göz önünde bulundurmamaktadır. Onun için elzem olan anlamın açıklanması olduğu kanaatindeyiz. Bu konuda Paret'in Taberî'den metot olarak ayrıldığı görülmektedir çünkü müfessirin tefsirinde bir hiyerarşi sıralaması mevcuttur.

İsrâ sûresi örneği 60. Âyet

وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطُ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ
وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا

“Hani sana, “Rabbin insanları çepeçevre kuşatmıştır” demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'an'da lânetlenmiş ağacı, sadece insanları sınamak için meydana getirdik.

⁹⁷ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 269.

*Biz onları korkutan uyarılarda bulunuruz, fakat bu onların taşkınlıklarını iyice
arttırmaktan başka bir şey sağlamaz.”*

Paret, âyetin gece yolculuğu anlamına gelen birinci âyette anlatılan İsrâ'yı anlattığını belirtmekte, ancak bu görüşün gerçekten sorgulanması gerektiğini ifade etmektedir. Onun haricinde Bedir savaşı ile ilgili olan Enfâl sûresi 43. âyet⁹⁸ ile bağlantı kurarak mı anlamlandırmalı ya da umre yapmak için çıkıp Hudeybiye antlaşması yaptıkları seferle ilgili olan Fetih sûresi 27. âyet ile mi irtibatlandırmalı diye paralel pasajlardan âyetler sunarak bir sonuca varmaya çalışmaktadır.⁹⁹

Sonunda tarihi bilgi için İbn Hişam'ın “*Sîret*” kitabına başvurmaktadır. Taberî'nin ise İbn Sad'dan rivâyet edilen ve İbn Abbas'a dayandığı iddia edilen rivâyeti hakkında şüphelerini belirterek şu şekilde aktarmaktadır: Peygamber Medine'deyken bir rüya görür, ona inananlar ile birlikte Mekke'ye girdiğini görür. Bu rüyadan sonra hemen Mekke'ye gider ama müşrikler onları engeller. Bunun üzerine bazı kimseler şöyle derler; “Allah'ın peygamberi Mekke'ye giremedi halbuki o bize Mekke'ye girebileceğimizi müjdelemişti. Onun dönüşü onlar için bir imtihandı.”¹⁰⁰ Bu âyette İbn Abbas'a başvurma

⁹⁸ 8. Enfâl/43: “Allah rüyada onları sana az olarak göstermişti, eğer onları sana çok gösterseydi korkup çekinirdiniz, savaşma konusunda anlaşmazlığa düşerdiniz; fakat Allah korudu. Şüphe yok ki O kalplerin gizlediğini eksiksiz bilmektedir.”

⁹⁹ 48. Fetih/27: “Allah, resulüne gerçeğe uygun rüyasında doğruyu bildirmiştir. Allah izin verirse hiçbir şeyden korkmaksızın, (umrenizi yaptıktan sonra) ya saçlarınızı kazıtarak veya kısmen kestirerek, güven duygusu içinde Mescid-i Harâm'a muhakkak gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilmektedir ve bundan başka hemen gerçekleşecek bir fethi de takdir buyurmuştur.”

¹⁰⁰ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 302-303.

sebebinin onu bir otorite olarak gördüğü için olmadığını fark etmekteyiz. Rivâyetin İbn Abbas’a atfedildiğini söyleyerek şüphesini ortaya koyması bu görüşü pekiştirmektedir. Peki buna rağmen neden böyle bir rivâyeti aktardığı sorusunu sorduğumuz zaman, paralel pasajlar ile tespit ettiği âyetlerden birinin Hudeybiye seferi ile alakalı olması ve bunun ile tek bilginin kendi kaynakları arasında nadir olarak başvurduğu Müslüman Tarihi Literatür olduğu gerçeğidir.

1.1.3. Übey ibn Ka’b Rivâyetleri

Hiz. Muhammed’in vahiy katipliğini yapmış, Kur’ân-ı Kerim’i en iyi bilen sahâbelerdendir ve Medine tefsir ekolünün kurucusudur.¹⁰¹ Kendisinin bir diğer özelliği Kırâat-i aşerenin çoğunun isnadının ona dayandırılmasıdır. Ayrıca bizzat Hiz. Muhammed’in ashâbına, kendisinden Kur’ân öğrenilmesini tavsiye ettiği dört kişiden birisidir.¹⁰² Kendisi Müslüman olmadan önce Yahudi bir bilgin olarak görev almakta ve önceki kitapların içeriğini bilmekteydi.¹⁰³ İbn Übey, Paret’in Konkordans’ında on kere geçmektedir.

Âli İmrân sûresi örneği 39. Âyet

¹⁰¹ Bünyamin Erul, “b”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 42, İstanbul, TDV İslâm

Araştırmaları Merkezi, 2012, s. 272-274, (Çevrimiçi)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/ubey-b-kab>, 19.10.2023.

¹⁰² İmâm Buhârî, **Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih 2**, C. 2, s. 135.

¹⁰³ Kolektif, **Tefsir El Kitabı**, s. 152.

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمَحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُنْشِرُكَ بِحَيِّ مُصَدِّقًا
بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ

“O mâbedde durmuş namaz kılarken melekler ona şöyle seslendiler: “Allah’ın bir kelimesini (Hz. İsa’yı) tasdik edici, efendi, iffetli ve sâlih kullardan bir peygamber olarak Yahyâ’yı Allah sana müjdeliyor.”

Paret, Âl-i İmrân sûresi 39. âyette بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ kelimesi için Kur’ân-ı Kerim’de bu içeriğe benzeyen âyetleri sıralar Âl-i-İmrân sûresi 45 / Nisâ sûresi 171 / Tahrîm sûresi 12. Sonrasında Übey ve Mücâhid’den بكلمة ربه şeklinde okunduğunu ifade eder. Metod olarak Paret paralel pasajlar yöntemi ile âyetlerin geçtiği yerleri tespit ettikten sonra ilk dönem kaynaklardaki kırâat okunuşları ile eserini zenginleştirir ve kırâat farklılıklarını okuyucu ile paylaşır. Bu örnekte otoritelere bu yüzden başvurur.

Nisâ sûresi örneği 12. Âyet

وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ

“[..]Eğer bir erkek veya kadının, annesi, babası ve çocukları bulunmadığı halde malı (diğer) mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, vasiyetten ve borçtan sonra her birinin payı altıda birdir. Bundan fazla iseler üçte bire ortaklırlar. Kimse zarar görmesin; Allah’ın hükmü budur. Allah her şeyi bilendir, hilim sahibidir.”

Paret, وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ âyetinde öz kardeş (anne baba bir kardeş) kastedilmediğini Nisâ sûresi 176. âyete başvurulduğunda anlaşıldığını ifade etmektedir.¹⁰⁴ Ayrıca İbn Übey'den rivâyet edilen bir kırâat olarak من الام / anne tarafından ibaresinin aktarıldığını belirterek bu görüşünü desteklemektedir.¹⁰⁵ Kullandığı yöntemin, yine ilk olarak Kur'ân'dan paralel pasajlar tespit ettikten sonra, sahâbenin rivâyeti ile anlamı açıklığa kavuşturup, kuvvetlendirmek olduğunu ve bu yüzden bu kaynağa başvurduğunu görmekteyiz.

Nisâ sûresi 159. Âyet örneği

وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا

“Ehl-i kitap’tan her biri ölümünden önce ona mutlaka iman edecektir; o da kıyamet gününde onlara şahit olacaktır.”

Paret’e göre âyette geçen zamir Hz. İsa’ya aittir. Bu âyette Hz. İsa’nın yaşadığı ve kıyamet günü ölüp hesap gününde yargıya tanıklık etmesi için tekrar diriltileceği geçmektedir. Paret, bu yorumu tercümesine yansıtmakta ve şu şekilde tercüme etmektedir: “*Ve Ehli Kitap’tan (İsa’nın) (ancak kıyametin sonunda gerçekleşecek olan)*

¹⁰⁴ “Senden fetva istiyorlar. De ki: “Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bunundur. Eğer (ölen) kız kardeşin çocuğu yoksa erkek kardeş de ona vâris olur. Kız kardeşler iki tane olursa, bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer erkekli kadınlı daha fazla kardeş varsa, erkeğin hakkı iki kadın payı kadardır. Yanılmayasınız diye Allah size açıklama yapıyor. Allah her şeyi bilmektedir.”

¹⁰⁵ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 92.

ölümünden önce ona inanmayan hiç kimse yoktur.”¹⁰⁶ Bu tercümenin doğruluğunu desteklemek için Mâide sûresi 17. âyeti örnek göstermektedir: “Allah, Meryem oğlu Mesîh’in kendisidir” diyenler hiç şüphesiz hakikati inkâr etmiş olurlar. De ki: “Eğer Allah, Meryem oğlu Mesîh’i, annesini ve yeryüzünde bulunanların tamamını helâk etmek isterse, kim Allah’ın gücüne karşı durabilir!” Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin hükümranlığı Allah’a aittir. O dilediğini yaratır. Allah her şeye kadirdir.”

Paret, âyette Allah dilerse Hz. İsa, annesi ve tüm Müslümanları öldürebileceğini belirtmektedir. Paret, bu âyetten hareketle Hz. İsa’nın annesi ile birlikte ölmediği sonucuna dahi varılabileceğini bildirmektedir.¹⁰⁷ Kendisi Yorum ve Konkordans’ta parantez içerisinde annesinin de göğe kaldırıldığını ifade eder ve bu yorumun imkanlar dahilinde olduğunu şüpheli bir dille belirtirken, “Muhammed ve Kur’ân” adlı eserinde Hz. İsa ve annesinin göğe kaldırıldığını kesin bir dille okuyucu ile paylaşması dikkat çeker.¹⁰⁸

Mütercim, قَبْلَ مَوْتِهِ zamirinin eskiden beri farklı yorumlandığını İbn Übey’den gelen bir okuyuşla açıklamaktadır: لَا يُؤْمِنَنَّ وَ مَوْتِهِمْ (tekil yerine çoğul). Âyetin sonunda geçen وَيَوْمَ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ ile çelişiyor Mâide sûresi 117. âyette geçen الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا gibi gözükse de مَا دُمْتُ فِيهِمْ ile İsa’nın yeryüzündeyken toplumunun yapıp etmelerine şahitliğinden bahsettiğini, Nisâ sûresi 159. âyetinde ise dirilişten sonra İsa’nın ahiretteki şahitliğinden söz ettiğini ifade etmektedir. Paret, bu konunun Kur’ân’da bu şekilde anlatılmak istendiğine dair kesin bir kanaate sahiptir ve bu görüşünü hem âyetler hemde

¹⁰⁶ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 76.

¹⁰⁷ Annesi kelimesini parantez içerisinde verir. Bkz.: Rudi Paret, **a.g.e.**, s. 111.

¹⁰⁸ Rudi Paret, **Mohammed und der Koran**, s. 141.

İbn Übey'den gelen rivâyet ile güçlendirmeye çalışır. Halbuki, onun için açık ve net olan konu, Müslüman alimlere göre bu kadar net değildir.¹⁰⁹

1.1.4. Tâbiûn müfessirlerinin Rivâyetleri

Paret'in Konkordans'ında tâbiûn müfessirlerine ait otoritelerden çok nadir rivâyetler naklettiği görülmektedir. Mücâhid, İkrime, Hasan el Basri, Vehb bin Münebbih ve İbn Müzâhim'den sadece birer rivâyet aktarmaktadır. Bu rivâyetleri teker teker açıklamanın pek verimli olmadığını düşündüğümüz için sadece bu rivâyetlerin geçtiği yerleri belirtmek ve çok kısa bir açıklamada bulunmakla yetineceğiz:

- Mâide sûresi 107. âyette¹¹⁰ اسْتَحَقَّ kelimesinin okunuş şekli için farklı, farklı ilk dönem otoritelerin isimlerini zikretmekte. Bunların arasında Hasan El Basri'de bulunmaktadır.¹¹¹

¹⁰⁹ Mehmet Kiliçarslan, “Hz. İsa'nın Ölümü ve Ref'inin Naslar Bağlamında Tetkiki”, **Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi**, C. 5, No: 2, 2019, s. 206; Hüseyin Aydın, “Kur'an Bütünlüğü Açısından Hz. İsa'nın Akibeti Meselesi”, **KADER Kelam Araştırmaları Dergisi**, C. 6, No: 2, 2009, s. 18; Mehmet Yusuf Yagır, “Fahrüddîn Er-Râzî'nin Mefâtihu'l-Gayb Adlı Tefsirinde Hz. İsa'nın (A.S) Ref'i ve Nüzulü”, **Şarkiyat**, C. 10, No: 1, 2018, s. 274.

¹¹⁰ “Bu şahitlerin (sonradan yalan söyleyerek) bir günah kazandıkları anlaşılırsa, (şahitlerin) haklarına tecavüz ettiği ölüye daha yakın olan (mirasçılardan) iki kişi onların yerini alır ve “Andolsun ki bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden daha gerçektir ve biz (kimsenin hakkına) tecavüz etmedik, aksi takdirde biz, elbette zalimlerden oluruz” diye Allah'a yemin ederler.”

¹¹¹ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 132.

- İsrâ sûresi 23¹¹² âyeti Dahhâk b. Muzâhim'in وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ âyetinde ki وَقَضَىٰ kelimesinin وصى kelimesinden nasıl dönüştüğüne dair İbn Müzâhim'in yaptığı açıklamaya yer vermektedir.¹¹³
- Paret, Kureyş sûresinin ilk âyetinde لَا يَلَابِ kelimesi hakkında İbn Mesud ve İkrime'nin farklı kırâatlerini aktarmaktadır.¹¹⁴

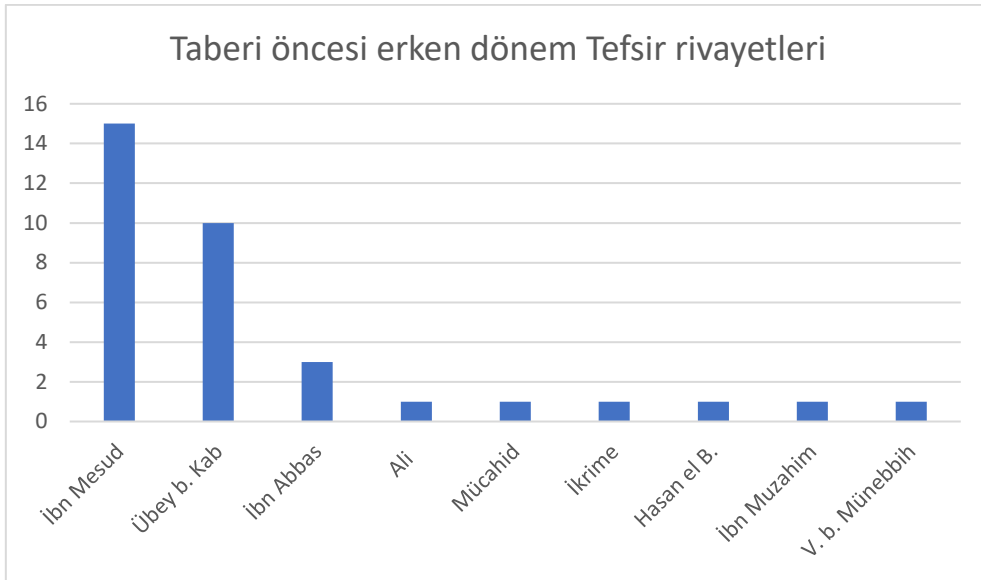
1.1.5. Değerlendirme

Rudi Paret'in meâlinin ana kaynağını oluşturan Taberî'nin tefsirini incelediğimizde, bunları ilk dönem otoritelere ait rivâyetler ve Taberî'nin kendi görüşleri diye ayırmamız gerektiğini gördük. Paret'in eserinde, erken dönem tefsir rivâyetlerine toplam otuz dört kere başvurmuştur. Bir sonraki bölümde ele alacağımız Taberî'nin görüşlerine seksenin üzerinde yer verdiğini tespit etmekteyiz. Paret'in eserinde otuz dört kere erken dönem müfessirlerine dair rivâyetlere yer verilmesi, bir okuyucu olarak biraz düşük gelebilir. Paret'e göre, erken dönem rivâyetlerin hiyerarşik bir önemi yoktur. Bu nedenle, Taberî'nin görüşleri ve erken dönem otoriteleri arasında bir fark gözetmez ve eserinde ağırlıklı olarak Taberî'nin görüşlerine yer verir. Ancak, bu erken dönem otoritelere düşük orandaki başvuru, erken dönem rivâyetlerinin azlığı ve Paret'in rivâyet seçimindeki titizliği göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

¹¹² “Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine “Of!” bile deme; onları azarlama, ikisine de güzel söz söyle.”

¹¹³ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 299-300.

¹¹⁴ Rudi Paret, **a.g.e.**, s. 523.

Paret'in ne zaman sahâbeler ve tâbiûn'dan müfessirlere başvurduğunu incelediğimizde, bir filolog olarak kendi uzmanlık alanı olan dil ile alakalı açıklamalar ve kırâat farklılıkları için başvurduğunu görmekteyiz. İlk olarak Kur'ân'da âyetler mevcut ise bunları bulup kırâat farklılıkları ile bağlantıları kurmakta, ardından dil ve tercümesi üzerinde etkisi olup olmadığına bakmaktadır.

Diyagramı incelediğimiz zaman ise dikkatimizi çeken bir diğer husus, en çok İbn Mesud ve İbn Übey'den rivâyet nakletmiş olmasıdır. Bu iki sahâbenin tefsir alanında kıymetli bilgiler rivâyet etmesiyle birlikte, oryantalistler tarafından tercih edilmesinin en çok tartışmalara sebebiyet veren iki sahâbe olmasından kaynaklanmış olabileceği ihtimali mevcuttur. Nitekim Übey bin Kab'ın Kunut dualarını mushafına yazması veya yukarıda belirttiğimiz gibi İbn Mesud'un bazı sûreleri mushafında bulundurmaması gibi tartışmalı konuların müsebbibi olmaları tercih sebebi olmalarını sağlamıştır.¹¹⁵ Öyleki Paret, sûrelerin bir kısmının veya âyetlerin bazılarının metne sonradan dahil edildiği fikrini bu

¹¹⁵ Adil Yavuz, "Kur'an'da Eksiklik Olduğu İddiaları Bağlamında Bazı Sûrelerle İlgili

Rivayetler Üzerine Bir Değerlendirme (Ahzâb, Muavvizeteyn, Kunut Ve Nurayn

Rivayetleri)", **Marife Dini Araştırmalar Dergisi**, C. 6, No: 1, 2006, s. 18.

sahâbelerden aktarılan rivâyetler ile pekiştirmiştir. Kur'ân'ın kendi otantikliği konusunda hiçbir şüphesinin olmadığını belirten yazar, yine de bazı yerlerde metne sonradan müdahale edildiği görüşündedir. Genel itibari ile bakıldığında her türlü bilgiyi verirken bunu kritik bilimsel metoduna dayanarak naklettiği ve art niyet gözetmediği izlenimi vermektedir.

1.2. Taberî, Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân

Paret, önsözünde, Taberî'nin eserine Kur'ân'da çok sayıda anlaşılması zor olan âyetlerin bulunmasından dolayı başvurduğunu belirtmekte ve kaynakdan yararlanırken eleştirel tetkiki de elden bırakmadığını ifade etmektedir.¹¹⁶ Ayrıca, önsözünde dikkat çeken diğer bir husus ise Paret'in, Taberî'nin eserinin ismini zikretmeyip (aynı şekilde Zemahşerî), eserin kaç ciltten oluştuğunu ve hangi basım yılına ait olduğundan bahsetmiş olmasıdır.¹¹⁷

Paret'in, Kur'ân tercümesini halka değil de bu alanın uzmanlarına yönelik yazmış olabileceğini ve bundan hareketle belki eserlerin isimlerini zikretmediği ilk akla gelse de, aynı paragrafta andığı diğer eserleri tam kaynakça ile sunması bu tezi çürütmektedir. Önsözünde olduğu gibi, Yorum ve Konkordans'ının başından sonuna kadar bu yöntem izlenir; ancak eserin bir noktası haricinde, hiçbir yerde Taberî'ye ait kaynakça belirtilmemektedir.¹¹⁸ Acaba en çok bu iki esere başvurduğu için mi bu yöntemi izlediği düşüncesi akıllara gelmektedir.

Yorum ve Konkordans'ının önsözünde ve atıf yapılan literatür kısaltmalarının verildiği bölümde dikkat çeken bir başka konu ise Taberî'nin ve diğer müfessirlerin (Hamidullah

¹¹⁶ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 8.

¹¹⁷ Rudi Paret, **a.g.e.**, s. 29.

¹¹⁸ Rudi Paret, **a.g.e.**, s. 461.

hariç) bu listeye dahil edilmemesidir.¹¹⁹ Bu eseri incelediğimizde Paret, Taberî'nin ismini eserinde seksen yedi kere zikretmektedir. Mütercim eserinde Taberî'ye katıldığı, onun görüşünü benimsediği noktaları belirtmekte ve Taberî'nin genel itibarı ile düzgün ve makul yorumlar yaptığını belirterek onu övmektedir.¹²⁰ Önümüzdeki bölümlerde Paret'in Taberî'ye

- Tarihi bilgi için başvurusu,
- Kelime tahlilleri ve gramer açıklamaları için başvurusu,
- Tevilleri için başvurusu
- Paret'in Taberî'ye Yönelttiği eleştiriler (için başvurusu) olarak tasnif ettiğimiz başlıklar incelenecektir.

1.2.1. Tarihi Bilgi İçin Başvurusu

Taberî'nin yöntemlerinde biri, bazı âyetleri açıklarken dönemin önemli Tarih kaynaklarından nakiller yaparak, âyetleri açıklamaya çalışmasıdır. Ancak, Paret imkanlar dahilinde Tarihi kaynaklara başvurmamaya çalışmaktadır ve bu konuda yöntemsel olarak Taberî'den ayrılmaktadır. Bu sebeple, hem Taberî içinde geçen tarihi bilgilere neredeyse hiç başvurmadığı hem de müstakil Müslüman Tarihi kaynaklarına neredeyse hiç başvurmadığı tespit edilmektedir. Bunun en bariz örneği, Bakara sûresi 217. âyetidir.

Bakara sûresi örneği 217. Âyet

¹¹⁹ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 9-10.

¹²⁰ Rudi Paret, “Der Koran als Geschichtsquelle”, s. 29.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدُّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكَفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ

“Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: "O ayda savaş büyük bir günahdır. Allah'ın yolundan alıkoymak, onu inkar etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak Allah katında daha büyük günahdır. Zulüm ve baskı ise adam öldürmekten daha büyüktür.”

Paret, Bakara sûresi 217. âyeti hakkında herhangi bir olumlu ya da olumsuz bir yorumda bulunmaksızın sadece nakletmektedir. Taberî, bu âyetin Nahle civarında Müslümanların Mekkeli kervanlara düzenlediğı saldırı/yağma ve El-Hadrami adında bir müşrikin bir Müslüman tarafından öldürülmesini ile ilgili olduğunu belirtmektedir. Paret, müfessire yer, şahıs ve olay bilgisi için başvurmaktadır.¹²¹ Bu durumda dikkat çeken önemli bir husus, bu âyetle rivâyet edilen bilgilerin tercümeğe etki etmeyip, âyetin yalnızca daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmasıdır. Paret'in bilinçli bir şekilde bu yöntem doğrultusunda hareket ettiğı ve Müslüman Tarihi Litaratürünü kullanırken dikkatli davrandığı görülmektedir.¹²²

1.2.2. Kelime Tahlilleri ve Gramer Açıklamaları İçin Başvurması

Paret, Taberî'yi özel kılan noktalardan birinin eserinde geçen kelime dağarcığı ve sözdizimi konusunda değerli açıklamalar olduğunu ve bu yüzden düzenli olarak

¹²¹ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 46.

¹²² Rudi Paret, “Die Lücken in der Überlieferung über den Urislam”, ed. Fritz Meier,

VGG. Westöstliche : Rudolf Tschudi zum 70. Geburtstag überreicht von Freunden und Schülern, 1954, s. 151.

başvurulması gereken bir eser olduğunu belirtir.¹²³ Filolog olan mütercimmin Kur'ân tercümesinde en güçlü yönü dil alanında yaptığı tahliller ve özellikle kelime seçiminde gösterdiği muazzam gayrettir. Özellikle sıradan okuyucu için birbirine benzer gibi görünen kelimelerin öyle olmadığını ve bilinçli bir şekilde seçilip hepsinin farklı incelikler ihtiva ettiğini eserinde hissettirmektedir. Tabii, Taberî'yi eserinde sınırlı sayıda zikrettiği için, müfessir ile alakalı âyetleri ve Paret'in bu yönünü öne çıkaracak ortak âyetleri bir arada bulmak zorlaşmaktadır. Burada sadece bir örnek vermekle yetinilecektir.

Bakara sûresi örneği 235. Âyet

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خُطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُؤَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْرِضُوا غُدَّةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ

“(Vefat iddeti beklemekte olan) kadınlara kendileri ile evlenmek istediğinizi üstü kapalı olarak anlatmanızda veya bu isteğinizi içinizde saklamanızda sizin için bir günah yoktur. Allah biliyor ki siz onlara (bunu er geç mutlaka) söyleyeceksiniz. Meşru sözler söylemeniz dışında sakın onlarla gizliden gizliye buluşma yönünde sözleşmeyin. Bekleme müddeti bitinceye kadar da nikah yapmaya kalkışmayın. Şunu da bilin ki Allah içinizden geçeni hakkıyla bilir. Onun için Allah'a karşı gelmekten sakının ve yine şunu da bilin ki Allah gerçekten çok bağışlayandır, halimdir. (Hemen cezalandırmaz, mühlet verir.)”

Paret, Taberî'nin gramer tahlilini sunduğu ve müfessirin görüşüne katıldığını göstermek amacıyla, belki içerik bakımından fazla önem taşmasa da, örnek olarak Bakara sûresi'nin 235. âyetini ele alabiliriz. Paret'e göre, bu cümle iki şekilde anlaşılabilir: 1) Bu, olumsuz bir cümle olarak anlaşılmalıdır; zira kendisi , Taberî gibi bu görüşü tercih ettiğini ifade

¹²³ Rudi Paret, “Der Koran als Geschichtsquelle”, s. 29.

etmektedir. 2) Ya da bu cümle, gramer açısından, Zemahşerî ile Bergsträßer'in tercih ettiği gibi bir istisna cümlesi olarak değerlendirilmelidir. Buradan anlaşıldığı gibi Paret, Taberî ve Zemahşerî'nin gramer tahlillerine yer vermekte, bu müfessirler arasında tercihte bulunmakta ve fazla bir yoruma ihtiyaç duymadan görüşünü beyan etmektedir.¹²⁴

1.2.3. Tevil İçin Başvurması

Paret, sadece gramer açıklamaları için değil, aynı zamanda Taberî'nin zekice çıkarımları için tefsirine başvurmaktadır. Bunun birçok örneği bulunmakla birlikte, burada sadece birkaç tanesini örnek olarak vermekle yetineceğiz. Amacımız, burada Paret'in Taberî'yi zikrettiği âyetleri sıralamak değil; ancak bu âyetlerle birlikte belli kayda değer tespitler elde edebiliyorsak, onları ele almaktır.

Nahl sûresi örneği 72. Âyet

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ
وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُونَ

*“Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için
oğullar ve torunlar yarattı ve sizi temiz gıdalarla rızıklandırdı.
Onlar hâla bâtila inanıp Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?”*

Nahl sûresi 72. âyetinde geçen **وَحَفَدَةً** kelimesinin anlamı hakkında tartışmalar vardır. Bu hususta Paret sadece Taberî'yi kaynak gösterir. Bu kelimeye, damatlar (*aḥtān ar-rağul* 'lā banātihi); yardımcılar ve hizmetkarlar; oğullar ve torunlar anlamının da verildiğini belirtir. Paret, müfessirin verdiği anlamlar arasında oğullar ve torunlar anlamını tercih eder.

¹²⁴ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 50.

Yûsuf sûresi örneği 21. Âyet

وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

“O’nu satın alan Mısırlı kişi hanımına dedi ki: “Ona iyi bak. Belki bize yararı dokunur veya onu evlat ediniz.” İşte böylece biz Yûsuf’u o yere (Mısır’a) yerleştirdik ve ona (rüyadaki) olayların yorumunu öğretelim diye böyle yaptık. Allah işinde galiptir, fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”

Paret, وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ anlamının tam bilinmediğini belirtir ve âyetin tahminen şu anlama geldiğini ifade eder: “*Ve Allah işinde üstündür*”. Taberî ve Zemahşerî ise, zamirin Yusuf için kullanıldığını ifade ederler ve şu şekilde tercüme ederler: “*Allah Yusuf’un işinde galiptir*”.¹²⁵ Paret, meâlini kendi görüşü doğrultusunda tercüme ederek parantez içine soru işareti koyar ve diğer bir parantez içinde ise Taberî ve Zemahşerî’nin tercümesini zikreder.¹²⁶ Böylece hem kendi tercümesinden emin olmadığını belirtir, hem de müfessirlerin ihtimaller dahilinde olan tevilini okuyucularla paylaşır.

Nahl sûresi örneği 76. Âyet

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَىٰ مَوْلَاهُ أَيْنَمَا يُوَجِّههُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“Allah, şu iki kişiyi de misal verir: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şey beceremez ve efendisinin üstüne bir yükür. Onu nereye gönderse bir hayır getiremez. Şimdi, bu adamla, doğru yolda yürüyerek adaleti emreden kimse eşit olur mu?”

¹²⁵ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 248-249.

¹²⁶ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 249.

Taberî ve Zemahşerî, ikinci kıyasın, ondan önce geçen âyette olduğu gibi inanalar ve inanmayanlar arasındaki zıtlığı değil, bilakis putlar ve Allah arasındaki farkı ortaya koymak için verildiğini düşünürler. Bu görüşe göre kıyasın ikinci bölümü وَمَنْ يَأْمُرْ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ doğrudan Allah'a atfedilir. Paret bu görüşe katılır ve söz konusu âyet gibi Kur'ân'da Allah'ın fail olduğu diğer âyetleri delil olarak sunar: Nahl sûresi 90. âyet¹²⁷ ve Hûd sûresi 56. âyeti¹²⁸ Arapçaları ile birlikte örnek olarak verir. Mütercim alana yeni bir bakış açısı katacağını düşündüğü zaman, âyetin Arapçasını da zikreder; aksi takdirde sadece âyetlerin numaralarını sunmakla yetinir.¹²⁹ Paret'in tercümesi şu şekildedir: *"Allah (şöyle) iki adamı da misal verdi: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez, efendisine sadece bir yükür. Nereye gönderse olumlu bir sonuç alamaz. O (kişi) ile doğru ile uygunu (uygun olan (yapılacakları) emir veren ve doğru yolda olan/ilerleyen biri aynı mıdır?"*¹³⁰ Âyette belirtildiği gibi, Paret tevil esnasında bu iki müfessirin görüşlerine başvurur ve onların görüşlerine Kur'ân'dan deliller sunarak tercihinin güçlendirir.

Mâide sûresi örneği 6. Âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

¹²⁷ "Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."

¹²⁸ "Ben, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a dayandım. Çünkü yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, O, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır."

¹²⁹ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 290.

¹³⁰ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 191.

“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın)[...].”

Bu âyet, Paret'in en detaylı bilgi verdiği ve en uzun yorumunu yaptığı âyetlerden biri olarak nitelendirilebilir. Mütercim, bu âyetin sonradan oluşan temizlik ritüellerinin, yani fikhî olarak şekillenen abdestin etkisi ile yorumlanmaması gerektiğini belirtir. Bu noktadan sonra, Paret tevil farklılıkları aktarmaya başlar: Kûfelilerin okuyuşuna göre *أَرْجُلُكُمْ* cümle yapısı itibari ile *وَأَمْسَحُوا* dan önce gelen *بِرُءُوسِكُمْ* ile bağlanmaz, daha önce geçen *إِلَى الْمَرَافِقِ وَجُوهَكُمْ وَأَيْدِيكُمْ* ile bağlanır. Buna göre, ayaklar, yüz ve eller gibi yıkanır ve başta olduğu gibi mesh edilmez. Bu Sünniler, Hariciler ve Zeydilerin görüşüdür. Bunun haricinde ise farklı bir okuyuş daha vardır: *wa – argulikum*. Bu okuyuşa göre *وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلُكُمْ* birdir ve bundan ötürü hem baş hem de ayaklar mesh edilir. Bu İmamiye Şiiilerinin uygulamasıdır. Paret ise bu ikinci okuyuşu tercih eder ve tercümesine bunu yansıtarak parantez içerisinde *yıkama* kelimesini verir. Tercümesi şu şekildedir:

“[...] Ey iman edenler! Namaza durduğunuzda yüzlerinizi ve dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın, başlarınızı ve ayaklarınızı bileklere kadar (yıkayın) mesh edin. (diğer varyant, muhtemel orijinal kelimenin hali: ve ayaklardan (üstünden) bileklere kadar)”¹³¹

Paret'in tercihini bu şekilde kullanmasının iki sebebi vardır: İlk olarak, âyette ayak kelimesinden önce *وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ* kelimelerinin peş peşe gelmesi; ikinci olarak ise Nisâ sûresi 43. âyette *فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ* teyemmümde, sadece yüz ve ellerin sembolik olarak yıkanmasından bahsedilip ayaklardan söz edilmemesidir. Paret bunu şu şekilde açıklar: Abdestte sadece eller ve yüzün yıkanmasının istenilmesi bir kural

¹³¹ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 79.

olarak uygulanırken, ayakların temizliği için baştan beri sadece mesh yeterliydi. Nitekim teyemmümde ayakların yıkanması önemsenmemiş ve farza dahil edilmemiştir.¹³²

Paret, bu görüşünü güçlendirmek için Taberî tefsirinden Şa‘bî’ye (öl.728) ait bir rivâyet nakleder: a-lâ tarā anna t-tayammuma an yumsaḥa mā kāna ḡuslan (yani yüz ve eller) wa-yulḡa mā kāna maṣḥan (yani baş ve ayaklar). Tarihsel olarak, Paret bu durumu şu şekilde açıklar: Muhammed peygamber başlangıçta sadece ayakların mesh edilmesini istemiş, ancak zaman içinde ayak yıkama alışkanlığı gelişmiş ve bu alışkanlık zamanla yaygınlaşmıştır. Paret, bu görüşünü Taberî’nin eserinden alınan delil ile destekler: “Āṣim al-Āḥwal ’an Anas: nazala l-qur’ānu bil-maṣḥi was-sunnatu l-ḡuslu”).¹³³ Sonradan, bu ayak yıkama uygulaması Kur’ân okunuşuna dahil edilerek yorumlandı ve önceden wa-arḡulikum âyeti wa-arḡulakum olarak okunmaya başlandı.

Burada kimin haklı olup olmadığından ziyade, her iki tevilin ihtimal dahilinde olması ve Paret’in Taberî’ye başvurarak fikrini güçlendirmesi, Taberî tefsirinin önemli bir kaynak olduğunu kanıtlamaktadır.

1.2.4. Paret’in Taberî’ye Yönelttiği Eleştiriler

Bu bölümde, Paret’in Taberî’ye yönelttiği eleştirilerin bir kısmına yer vereceğiz. Paret’in Taberî’ye katıldığı kısımların çok olmasına rağmen, özellikle eleştirilerin daha fazla dikkate alınmasının sebebi, Paret’i Batılı bir müştşirik olarak daha yakından tanıma ve tahlil etme imkanı sağlamasıdır. Paret’in yöntem, bilimsellik anlayışı, din anlayışı, Kur’ân ve peygamber tasavvuru konularında müfessirlerden ayrıldığı noktalar, bu eleştiri

¹³² Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 115-116.

¹³³ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 116.

bölümünde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Paret'in eleştirilerini şu başlıklar altında sıralamamız mümkündür:

- Sonraki Kur'ân anlayışının baskın gelip metnin gerçek anlamını yitirdiği düşüncesi
- Âyetin tefsir edilebilmek için çok kısa olduğu görüşü
- Müfessirlerin, şematik düşünmeden dolayı yaptıkları tevil hataları
- Âyetlerin ilişkilendirilmesi sorunu
- Fıkıhın etkisi altında kalarak yapılan dogmatik teviller
- Kelimenin yanlış tevil edilmesi
- Âyetin her zamanki anlamının kullanılmayışından ötürü oluşan tevil hatası
- Tevil hatası
- Tevil farklılığı
- Fiil ile tabiattaki olgunun uyumsuzluğu
- Kutsal Kitapta anlamın farklı olması
- Âyetin asıl anlamının sonradan değiştiği
- Ahmed isminin özel isim olup olmadığı düşüncesi ve müjdelenin Muhammed olmadığı eleştirisi
- Kelimeye verilen anlamın yanlışlığı

Bu bölümde, Paret'in Taberî'ye yönelik eleştirileri örnek âyetlerle incelenecek ve detaylı bir tahlil yapılacaktır. Aynı zamanda, yazarın kullandığı yöntemler hakkında bilgi verilecek ve çıkarımlar yapılmaya çalışılacaktır

1.2.4.1. Sonraki Kur'ân anlayışının baskın gelip metnin gerçek anlamını yitirdiği düşüncesi

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ

“Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun.”

Bakara sûresinin 238. âyetinde geçen *orta namaz* ifadesinin neyi ifade ettiği sorusu, müfessirlerin yanı sıra, Paret için de önemli bir konu olarak karşımıza çıkar. İlk olarak Paret, yüksek ihtimalle Müslüman müfessirlerden söz etse de, hangi yorumcuları kastettiğini açıklamadan الصَّلَوَاتِ kelimesi ile farz olan beş vakit namazlardan birinin kastedildiği düşüncesiyle müfessirlerin âyete yaklaştıklarını ifade eder. Sonrasında, Taberî'nin eserinde beş olası yorumdan dördünün geçtiğini açıklar, ancak müfessirlerin ve Taberî'nin tercihini belirtmez.¹³⁴ Dolayısıyla, Paret'in görüşlerini desteklemek için hangi delillere başvurduğunu anlamak pek mümkün değildir. Mütercim, bu bilginin ardından Th. Houtsma'nın eleştirilerine yer vererek, kendisine katıldığını açıklar.¹³⁵ Houtsman'a göre, bu âyet, namazın beş vakit olarak farz kılındığı ve Müslümanların hayatında ibadet ritüeli olarak yer alan mevcut formuyla değil, tüm namazların farz olmadan çok daha önceki bir döneme aittir. Nitekim erken dönemlerde farz olarak var olan sabah ve akşam namazının ortasında zaman olarak öğle namazının bulunmasından

¹³⁴ Rudi Paret, bu görüşlere detaylı bir şekilde değinmemesinin nedeni, eserini kısa ve öz tutma çabasıdır. Zira kendisi, eserin tefsir mahiyetinde bir çalışma olmadığını vurgular. Bkz.; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, C. 1, s. 91.

¹³⁵ M.Th. Houtsma, “Iets Over Den Dagelijkschen Çalat Der Mohammedanen”, *Theologisch Tijdschrift*, No: 24, 1890, s. 127-134.

dolayı her iki oryantalist de öğle namazı görüşünü tercih ederler.¹³⁶ Paret, öğle namazının özellikle zikredilmesinin sebebinin, diğer namazlara göre daha geç farz olması ve Müslüman toplumunun bilincinde ilk dönem farz olan sabah ve akşam namazı gibi henüz oturmamış olma ihtimalinden kaynaklanmış olabileceğini ifade eder.¹³⁷

Burada ve tüm eserinde baştan sona dikkat çeken bir yöntem ise, Paret'in en kesin olarak kanaat getirdiği yerlerde bile *belki, bir varsayım ve tahmin etme* gibi kelimeleri kullanmaya itina göstermesidir.¹³⁸

Paret'in yukarıda açıklamadığı teviller için Taberî'ye başvurduğumuzda, Paret'in bahsettiği gibi çeşitli tevillerin yanı sıra müfessirin bu konuda Peygamberimiz'den gelen bir rivâyetin olduğunu ve bu namazın ikindi namazı olduğu görüşünde olduğu görülür.¹³⁹

Ayrıca, Hz. Aişe'den rivâyet edilen başka bir Hadis de şöyledir: "Aişe (r.anh) bana, kendisi için bir Kur'ân nüshası yazmamı emretti ve dedi ki: "*Namazlara ve orta namaza devam edin*" âyetine gelince bana haber ver dedim. Ben de o âyete gelince ona haber verdim. O da bana: "*Namazlara, orta namaza ve ikindi namazına devam edin.*" şeklinde yazdırdı ve dedi ki: "*Ben bunu Resulullah (s.a.v)'den duydum.*"¹⁴⁰

¹³⁶ Rudi Paret, "Grenzen der Koranforschung", **Bonner orientalistische Studien**,

Bonner orientalistische Studien, No: 27, 1950, s. 31-35; Rudi Paret, **Mohammed und der Koran**, s. 44-45.

¹³⁷ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 51.

¹³⁸ 2. Bakara/238; Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 50-51.

¹³⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, C. 1, s. 91.

¹⁴⁰ Tirmizi, K. Tefsirul el Kur'an, sûre 2. bab; 28; hadis no 2982.

Her ne kadar Taberî ikinci namazıyla ilgili tevilini hadis ile delillendirse de, Paret eserinde sadece iki istisna haricinde hiçbir zaman Hadislere başvurmamaktadır. Paret Taberî'ye başvurmak ile birlikte müfessirin başvurduğu kaynağı kullanmayı tercih etmediği görülür. Bu durumda Paret, hem Taberî'nin tefsirindeki bilgileri eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirdiği hem de müfessirin kaynakları arasında seçim yaptığı görülür. Bu nedenle, Paret'in ve Taberî'nin elde ettikleri sonuç farklı olur.

Paret'in eserinde, Hadislerle ilgili herhangi bir olumlu veya olumsuz yorumuna rastlanmamaktadır. Hz. Muhammed'in hayatı için en önemli kaynağın Kur'ân olduğunu vurgulamakta ve Hadislerden bahsetmeden, onlara bilimsel bir değer biçmediğini ve sessiz kalmayı tercih ettiği görülmekte.¹⁴¹

1.2.4.2. Âyetin tefsir edilebilmek için çok kısa olduğu görüşü

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

“Hani sen mü'minleri (Uhud'da) savaş mevzilerine yerleştirmek için, sabah erken aیلenden (evinden) ayrılmıştın. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”

Paret, Âl-i İmrân sûresi 121. âyetini Taberî ve Zemahşerî'nin Uhud savaşı olarak tevîl ettiğini belirtir. Taberî, bu âyetin Hendek Savaşı olarak yorumlandığını ifade eder ve bu görüşü savunanların delillerini açıklar.¹⁴² Paret; **وَإِذْ غَدَوْتَ** kelimesinin Uhud savaşı için uymadığını belirtir. Muhammed Peygamber'in sabahtan değil, Cuma namazından sonra

¹⁴¹ Rudi Paret, **Mohammed und der Koran**, s. 166.

¹⁴² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, C. 1, s. 320.

öğle veya ikindiye doğru Uhud'a yola çıktığına dair itirazda bulunur. Buna ek olarak, tüm otoritenin bu olayı Uhud Savaşı olarak yorumlaması ve Muhammed Peygamber'in sabahleyin, henüz yola çıkmadan önce Medine'deki savaş meclisinde Uhud'a gitme kararı alması ve birliklere talimat vermesi nedeniyle, Taberî'nin bu görüşe varmış olabileceğini düşünür. Böyle olmak ile birlikte Paret, bu tabirin yorumlanması için çok kısa olduğunu ve diğer kaynaklarda güvenilir rivâyetlerin olmamasından dolayı karar verilmesinin pek mümkün olmadığını ifade eder.¹⁴³

Paret'in buradaki tutumu, her âyeti yorumlamaya çalışan bazı müfessirlerin aksine, bazı yerlerde âyetleri yorumlamamanın gerçeklik ilkesine daha uygun olduğunu düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Bu hususta müfessirleri eleştirir.¹⁴⁴

Paret, bu âyette tarihi bilgi için Taberî'ye başvurmasına rağmen, Yorum ve Konkordans'ına bakıldığında kendi eserinde Müslümanlara ait Tarihi Kaynaklara (örneğin İbn Hişâm, İbn Sa'd) çok az sayıda başvurduğu görülmektedir. Çoğunlukla, tarihi bilgileri oryantalistlerin eserleri üzerinden aktarmayı tercih ettiği gözlenir. Bunun sebebi, bu şekilde rivâyet edilen tarihi verilerin tetkik edilmiş olması ve tercümesi için güvenilir bir zemin oluşturmastır.¹⁴⁵

1.2.4.3. Müfessirlerin, kategorik sınıflandırmadan dolayı yaptıkları tevîl hatası

وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا دُنُوبَنَا وَاسْرِافَنَا فِي أَمْرِنَا وَتَبَتْ أَرْجَاؤُنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

¹⁴³ 3. Âl-î İmrân/121; Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 79.

¹⁴⁴ Rudi Paret, “Der Koran als Geschichtsquelle”, s. 29.

¹⁴⁵ Rudi Paret, “Die Lücken in der Überlieferung über den Urislam”, s. 151-152.

“Onların sözleri ancak, "Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla ve (yolunda) ayaklarımızı sağlam tut. Kâfir topluma karşı bize yardım et" demekten ibaretti.”

Rudi Paret, Âl-i İmrân sûresi 147. âyette, Taberî'nin *وَإِسْرَافَ* kelimesini *büyük günahlar*, *دُنُوبَ* kelimesini ise *küçük günahlar* olarak yorumlanmasını çok fazla şematik/ kalıplara sokulmuş bir yorum olarak görmektedir. Filolog, burada günahkar bir tutumun kastedildiğinin aşıkâr olduğunu, ancak hangi taşkınların spesifik olarak kastedildiğinin bilinmediğini belirtmektedir. Bunun için de okuyucuya paralel pasajlardan âyetler sunmaktadır, örneğin Yûnus sûresi 12 âyet¹⁴⁶ ve Zümer sûresi 53. âyet gibi.¹⁴⁷

Mütercimin delil olarak sunduğu âyetleri tek tek incelediğimizde, Paret'in Taberî'ye yönelttiği eleştiride haklı olduğunu görüyoruz. Gösterilen âyetlerde bu iki kelimenin genel bir tabir olarak kullanıldığı ve spesifik olarak bir davranış biçimini ihtiva etmediği ortadadır. Bir önceki âyette (Bakara sûresi) olduğu gibi bu âyette de, Paret'in eleştirdiği “Müslüman müfessirlerin âyetleri yorumlama isteği” tekrar karşımıza çıkmaktadır.¹⁴⁸

Genel olarak Taberî, farklı görüş ve tevilleri rivâyet etmesine rağmen eserinde her âyeti yorumlamamaktadır. Ancak bu son örnekte olduğu gibi bazı âyetleri yorumlama arzusuna

¹⁴⁶“İnsana bir zarar geldiği zaman, yan yatarak, oturarak veya ayakta durarak (o zararın giderilmesi için) bize dua eder; fakat biz ondan sıkıntısını kaldırıncâ, sanki kendisine dokunan bir sıkıntıdan ötürü bize dua etmemiş gibi geçip gider. İşte böylece haddi aşanlara yapmakta oldukları şeyler güzel gösterildi.”

¹⁴⁷ “De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”

¹⁴⁸ Rudi Paret, “Der Koran als Geschichtsquelle”, s. 29.

girse de, aslında Taberî’den sonraki müfessirlerde bu eğilim tezahür etmektedir. Ama bu konuda Paret farklı düşünmektedir. Paret, Taberî tefsirinde her bir yaprak Kur’ân başına 28 sayfa tevilin yapıldığını belirterek bu görüşünü destekler.

1.2.4.4. Âyetlerin ilişkilendirilmesi sorunu

فَمِنْهُمْ مَنْ ءَامَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا

“Böylece onlardan kimi ona iman etti, kimi de sırt çevirdi. (O iman etmeyenlere) çılğın ateş olarak cehennem yeter.”

Paret, Nisâ sûresi 55. âyet eğer orijinal bağlamında yer alıyorsa o zaman bu âyetin hem içerik olarak hem de sözdizimsel anlamda bir önceki âyet *أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا ءَاتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ ءَاتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَءَاتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا*¹⁴⁹ ile alakalı olduğunu açıklar. Taberî’nin önerdiği gibi 47. âyet *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءُوتُوا الْكِتَابَ ءَامِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ* Taberî’nin önerdiği gibi 47. âyet *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءُوتُوا الْكِتَابَ ءَامِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ* ile ilgili olmadığını söyler. Zira Tanrı İbrahim’e kitabı verdikten sonra (âyet 54) kimileri buna inandı kimileri inkâr etti (âyet 55). Paret’in burada sunduğu eleştirisi gâyet yerindedir. Âyeti, daha uzak bir âyetle ilişkilendirmek yerine, en yakın bağlamdaki anlam

¹⁴⁹ 4. Nisâ sûresi/ 54: “Yoksa onlar, Allah’ın lütfundan verdiği şeylerden dolayı insanlara haset mi ediyorlar? Oysa İbrâhim soyuna da kitabı ve hikmeti verdik ve onlara büyük bir hükümlerlik bahsettik.”

¹⁵⁰ “Ey Ehl-i kitap! Biz birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden yahut cumartesi yasaklarını çiğneyen kimseleri lânetlediğimiz gibi onları da lânetlemeden önce, sizdekini doğrulamak üzere indirdiğimiz kitaba iman edin. Allah’ın emri mutlaka yerine gelecektir.”

bütünlüğünün korunması daha makul görünmektedir. Paret Kur'ân'ın otantikliği konusunda herhangi bir şüphesinin olmadığını birçok kez bildirmektedir. Ancak âyetlerin kompozisyonunda sorunlar olabileceğini, müfessirlerin yeterince eleştirel yaklaşmadığını düşünmektedir.¹⁵¹

Bu konuda Paret yöntem olarak kendine şu soruları sormayı düstur edinmektedir:

1. Teker teker bu âyetler bir bütünlüktemiydi ?
2. Sonradan mı eklendi?
3. Ya da tesadüfen mi bir araya getirildi?

Bu soruları Yorum ve Konkordans'ında görmekteyiz. Özellikle uzun sûrelerin bir bütün olmadığını, parçalardan oluştuğunu ve bundan dolayı içinde müdahalelerin olduğunu düşünmektedir.¹⁵² Müslüman müfessirler, sûreleri bir bütün olarak gördükleri için metni buna göre yorumlamaya çalıştıklarını eleştirisini yöneltmektedir. Kendisi ise bu metot ile hareket etmediği için metni bağlamsal anlamda anlamamanın sorun çıkarabileceğini ifade etmektedir. Zira metnin orijinalinde var olup olmadığı bilinmemektedir. Modern zihinlerin düzen ve bütünlüğe alışkın olmasından dolayı, birçok oryantalist gibi, Paret de bu eleştiride bulunmaktadır.

Kur'ân-ı anlamak için ise alışlagelmişin dışında bir okuyuş ve zihin yapısı gerekmektedir. Müslümanların inancına göre, bu bir insan zihninin oturup yazdığı bir metin değildir, ilahi menşei olan ve insanların hayatı, ihtiyaçları doğrultusunda peyder pey meydana gelmiş bir kitaptır. Bu nedenle, bir sûrede farklı konuların bir araya gelmesi, Gayri müslimler tarafından kopukluk ve karışıklık olarak algılanabilir. Müslüman alimler

¹⁵¹ Rudi Paret, “Der Koran als Geschichtsquelle”, s. 31.

¹⁵² Rudi Paret, **Der Koran**, s. 5.

tarafından sûrelerin dizilişinin ilahi menşeili olmadığı bilinmektedir. Müfessirlere göre ise sûrelerin diziliş şekli ilahi menşeilidir. Bu durum, oryantalistler ile Müslüman müfessirlerin ayrıldıkları noktalardan biridir.

1.2.4.5. Fıkıhın etkisi altında kalarak yapılan dogmatik teviller

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
ثُمَّ اتَّقَوْا وَءَامَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“İman edip salih ameller işleyenlere; Allah'a karşı gelmekten sakındıkları, iman ettikleri ve salih amel işledikleri, sonra Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iman ettikleri, sonra yine Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iyilik ettikleri takdirde, daha önce tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur. Allah iyilik edenleri sever.”

Paret, Mâide Sûresi 93. âyette, gerçekten dindar olanların yiyip içmelerine bakılmadığı bilakis bu iyi, inançlı hallerini sürdürmelerinin önemli olduğunun vurgulandığını söyler. Burada savunduğu görüşü Paret tercümesine yansıtır; bu nadir olan bir durumdur.¹⁵³ Mütercim, genellikle farklı düşündüğü noktalarda bile metnin anlamına ve kelimelere

¹⁵³ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 129; Türkçesi: “İnananlar ve iyi işler yapanlar için, doğru olanı yaptıkları sürece herhangi bir yiyecek yemeleri günah değildir. Yalnızca Allah’a karşı gelmekten sakınanlar, iman edenler ve salih amellerde bulunanlar bundan müstesnadır. Allah, salih amel işleyenleri sever.” Almancası: “Für diejenigen, die glauben und tun, was Recht ist, ist es keine Sünde, (irgend) etwas (an Speise) zu sich zu nehmen, solange sie gottesfürchtig und gläubig sind, und weiter gottesfürchtig und rechtschaffen sind. Gott liebt die, die rechtschaffen sind.”

sadık kalma yaklaşımı nedeniyle Yorum ve Konkordans'ında bu farklı görüşünü belirtir; ancak bu görüşü meâline yansıtmaz. Öyle ki bazen kendi benimsemediği görüşü meâlinde verdikten sonra parantez içerisinde kendi görüşünü verir (tersi de olabilir)¹⁵⁴ Sık olmasada sadece kendi görüşünü verdiği yerlerde mevcuttur.¹⁵⁵

Paret, Muhammed Peygamber'in belli gıda yasaklarına içki yasağını da dahil etmesinden dolayı, Taberî ve diğer müfessirlerin âyeti, inançlı olup daha önceden ölenlerin durumunu bildirmek için indiğini savunduklarını yazar.¹⁵⁶ Paret, müfessirler âyeti ondan önce geçen içki yasağı ile ilişkilendirmekten ve âyeti fikhî olarak her türlü hukuksal boyutuna kadar yorumlamaktan vazgeçerlerse, doğru anlamın ortaya çıkacağını belirtir.¹⁵⁷

Taberî'nin tefsiri incelendiğinde, bu âyetin iniş sebebinin, sahâbenin içki yasağının kesinleşmesiyle zihinlerinde oluşan tereddüt ve soruları gidermek olduğu görülmektedir. Zira içkinin haram kılınması, sahâbelerin yasaktan önce vefat etmiş Müslüman kardeşlerinin ahvalini sorgulamalarına sebep olmuştur. Peygamber'e sahâbelerin bu konuyu sorması üzerine, bu âyetin bir cevap niteliğinde indirildiği rivâyet edilir.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Bkz: Yûsuf Sûresi 21; Rudi Paret, **Der Koran**, s. 166.

¹⁵⁵ Bkz: Hicr sûresi 19; Rudi Paret, **a.g.e.**, s. 183.

¹⁵⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân s.124-125.

¹⁵⁷ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 129.

¹⁵⁸ Hadis no: 1980; Enes bin Malik (r.a) der ki: “Şarabın haram kılındığı gün ben Ebu Talha'nın evinde oradakilere şarap sunuyordum. İçkileri koruk ve hurma şarabı idi. Bir de baktım biri sokakta bağıyor. Ebu Talha bana, çık da bak neymiş, dedi. Çıkıp baktığımda biri, şarap haram kılınmıştır diye bağıyordu. İçeri girdim, durumu bildirdim. Ebu Talha bana: “Çık da o içkiyi dök dedi, ben de çıktım döktüm.” Bu sırada halk: “(Uhud

Hadislerden ve esbâb-ı nüzûl'den bağımsız olarak âyete bakıldığında, Paret'in yorumladığı gibi âyeti genel bir ifade olarak yorumlamak mümkündür. Ancak yöntem olarak Hadisler'e başvurulduğunda, Paret'in Taberî'ye yönelttiği eleştirisi Müslüman alimler için yetersiz kalmaktadır. Burada, paralel pasajlar yönteminin değerli bir metot olmasına rağmen, sınırlarının olduğunu görüyoruz.

1.2.4.6. Kelimenin yanlış tevیل edilmesi

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ

“O öyle bir Rab'dır ki, sizi çamurdan yaratmış, sonra (her birinize) bir ecel tayin etmiştir. (Kıyametin kopması için) belirlenmiş bir ecel de onun katındadır. Siz ise hâlâ şüphe ediyorsunuz.”

En'âm sûresi 2. âyette Taberî, أَجَلٌ مُّسَمًّى kelimesine kıyametteki belirli zaman (kıyametin kopması) manasını verirken, قَضَىٰ أَجَلًا kelimesine dünyada ölüm ile gelen süre manasını vermesini Paret yanlış bulmaktadır. Filoloğa göre her iki kelime de insan için belirlenen

savaşında) falan ve falan karnında şarapla öldü (bunların durumu ne olacak?)” dedi. Bunun üzerine yüce Allah iman edip salih amel işleyenler, sakınırlar, inanırlar ve salih amel işlerlerse, (daha önce) tatmış olduklarından dolayı bir sorumluluk yoktur...(Maide:93) ayetini indirdi. Hadisin ravisi Hammâd b. Zeyd: “Son cümlelerin Enes’e mi yoksa hadisi Enes’ten bana rivayet eden Sabit’e mi ait olduğunu bilemiyorum.” demiştir; İmam Müslim, **Sahih-i Müslim Muhtasarı (Ciltli) (Metinli) 2**, C. 2, çev. Abdullah Feyzi Kocaer, Konya, Hüner Yayınevi, 2013, s. 168.

ölüm süresinden bahsedilmektedir. وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ibaresi içerik olarak yeni bir şey katmaz, o sadece pekiştirmek ve قَضَى أَجَلًا kelimesinin ortaya çıkması için vardır.¹⁵⁹

Bu âyet, özellikle Taberî'ye yöneltilen eleştiriden dolayı ve nadiren tercümesine yansıttığı fikirlerin bir örneği olması bakımından önemlidir. Paret'in tercümesi şu şekildedir: "O, sizi çamurdan yaratan ve sonra da sizin (ömrünüz) için bir süre belirleyendir. Belirli bir süre O'nun yanında mevcuttur ve tüm bunların ardından hala tereddüt içindesiniz."¹⁶⁰

1.2.4.7. Âyetin olağan anlamının terkedilmesinden kaynaklanan tevil hatası

وَكَتُبْنَا لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هَذَا إِلَيْكَ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ
وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُ

"Bizim için bu dünyada da bir iyilik yaz, ahirette de. Çünkü biz sana varan doğru yola yöneldik." Allah şöyle dedi: "Azabım var ya, dilediğim kimseyi ona uğrattırım.

Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır. Onu, bana karşı gelmekten sakınanlara, zekatı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım."

A'râf sûresi 156. âyette gecen هَذَا إِلَيْكَ kelimelerini müfessirler تَبْنَا إِلَيْكَ sana (pişmanlık ile) yöneldik diye tercüme etmektedirler. Paret, Taberî'nin bu konu ile ilgili tam yirmi üç tane görüş ve yorum rivâyet ettiğini belirtmekte ve bu görüşlerin tamamının bu âyetin eskiden beri bu şekilde tevil edildiğine işâret ettiğini açıklamaktadır. Paret'e göre, bir âyet hakkında çok sayıda görüşün bulunması durumunda, o âyetin anlamını açıklama sürecine katkısı çok sınırlı olur. Bu kadar çok yorumun nedeni ise, هَذَا kelimesinin Kur'ân-ı

¹⁵⁹ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 134.

¹⁶⁰ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 92-93.

Kerim'deki genel anlamı ile kullanılması halinde, anlamın buraya oturmamasıdır. Paret, müfessirlerin kelimenin dar anlamından ziyade geniş anlamını kullanarak manayı oturtmaya çalıştıklarını ifade eder. Özellikle eleştirdiği konu, bir âyetle ilgili bu kadar çok rivâyetin aktarılmasına rağmen, mevcut rivâyetlerin yeterince açıklayıcı olmamasına ve müfessirlerin, doğru olma ihtimali olmasa da, kendi zihinlerinde oluşturdukları bir fikri doğruymuş gibi gösterme eğiliminde olmaları ve zorla anlamı oturtmaya çalışmalarıdır.¹⁶¹ Halbuki bu kelimenin Kur'ân'da yaygın olarak kullanıldığı anlam: *yahudi olmak, yahudiliğe iman* etmektir. Bu sebeple Paret, âyetteki kavramın bu şekilde kullanılması ve anlamı Tanrıyla olan ilişki çerçevesinde genişleterek verilmesi gerektiğini savunur.¹⁶² Nitekim bu görüşünü tercümesine şu şekilde yansıtır: “Bize hem bu dünyada hemde ahirette iyilik ver. Biz sadık bir bağlılık içinde sana yönelerek Yahudiliği seçtik (?).”¹⁶³

Ancak, Taberî'nin tefsirinde ve günümüz meâllerinde, bu şekilde anlamlandırılan bir tercüme ile karşılaşmadık.¹⁶⁴

1.2.4.8. Tevil hatası

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيْ النَّهَارِ وَزُلْفًا مِّنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ

¹⁶¹ Rudi Paret, “Der Koran als Geschichtsquelle”, s. 29-30.

¹⁶² Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 175-176.

¹⁶³ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 120.

¹⁶⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-**

Kur'ân, C. 3, Beyrut, Muessetu'r-Risâle, 1994, s. 507; Ayrıca bkz.:

<https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sûre=7&ayet=156>, 3.04.2022.

“(Ey Muhammed!) Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt alanlar için bir öğüttür.”

Paret, Hûd sûresi 114. âyette geçen طَرَفَيِ النَّهَارِ kelimelerini gündüz ve gece diye anlamlandırmaktadır. Paret, müfessirlerin beş vakit namazı esas alarak vakitleri tam olarak belirlemek için yorumlar yaptığını ifade etmektedir. Gündüzün ikinci kısmı hakkında iki farklı görüş mevcuttur: 1) İkinci namazı 2) Akşam namazı. Taberî simetriyi göz önünde bulundurarak akşam namazı görüşünü tercih etmektedir.¹⁶⁵ Fakat Paret, bu soruya Kur’ân’dan cevap arandığı taktirde hiç tereddüt etmeden bunun ikinci namazı olarak ortaya çıktığını savunmaktadır. Paralel pasajlar ile sunduğu delilleri incelediğimizde, onun haklı olduğunu görmekteyiz. Örnek olarak verdiği Kâf sûresinin 39. âyeti tahlil ettiğimizde: فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ Allah’a ibadetin güneş doğmadan ve güneş batmadan önce gerçekleştiği ifade edilmektedir. Yine burada Paret’in Kur’ân’ın kendisinde cevap arayarak ulaştığı sonuç tercümesini değerli kılmaktadır.¹⁶⁶

1.2.4.9. Fiil ile tabiattaki olgunun uyuşmazlığı

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ

“Yeri de yaydık, ona sabit dağlar yerleştirdik ve orada ölçülü (bir biçimde) her şeyi bitirdik.”

Hicr sûresi 19. âyette Paret, âyetin sonunu yorumlamanın biraz zor olduğunu ifade eder. Taberî ve Zemahşerî مَوْزُونٍ kelimesini بقدر مقدر *ölçülmüş* yani ne az ne çok manasında

¹⁶⁵ Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-

Kur’ân, C. 1, s. 314-318.

¹⁶⁶Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 274.

tarif ederler. Ama مَوْزُونِ ifadesi (مِنْ كُلِّ)'in iyelik durumunun niteliğidir. Bundan dolayı شَيْءٍ zarf gibi değil de karakteristik bir sıfat olarak kullanılmalıdır. Yani; “Biz onun üzerinde (dünya), tadılabilecek her şeyi bitirdik/yetiştirdik.” Mütercim, iki müfessirin de bu verilen manayı hesaba katıklarını belirtir ancak bunları demir, altın, bakır gibi madenler olarak düşündüklerini aktarır. Oysa أَنْبَتْنَا fiili (biz onu yetiştirdik, bitirdik) bunun böyle yorumlanamayacağına delildir. Bundan dolayı burada ölçülebilir bitkisel ürünlerin (hurma gibi) düşünülmesi gerektiğini açıklar. Paret’in bu konuda ikinci bir tevili daha vardır. Belkide âyette, hepsinden yeterince dengeli bir şekilde verdik anlamı verilmek istenmektedir. Bu anlamın belkide öncelikli tercih edilmesi gerektiğini söyler ve kıyas olarak Kaf sûresi 7. âyeti verir: وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ / “Yeryüzünü de döşedik ve ona sabit dağlar koyduk. Orada gönül açan her türden (bitkiler) yetiştirdik”¹⁶⁷ Mütercim, tercümesinde kendi tercihi olan son iki görüşü tercih etmektedir. Bunun dışında tüm eserinde baştan sona yaptığı gibi burada da paralel pasajlar dediği yerleri teker teker zikretmektedir. Paret’in delil olarak sunduğu âyetleri ve أَنْبَتْنَا fiili hakkında verdiği görüşü incelediğimizde, isabetli bir sonuca vardığını görmekteyiz. Kendi fikri olmayan görüşleri bile tercümesine katarken, burada Taberî ve Zemahşerî’ye ait olan tevili tercümesine dahil etmemiştir.¹⁶⁸

1.2.4.10. Kutsal Kitapta anlamın farklı olması

وَأَمْرًا أَنَّهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكْتُ فَلَبَسَ نَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ

“İbrahim'in karısı ayakta idi. (Bu sözleri duyunca) güldü. Ona da İshak'ı müjdeledik;

İshak'ın arkasından da Yakûb'u.”

¹⁶⁷Rudi Paret, **Der Koran**, s. 183.

¹⁶⁸ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 274-275.

Paret, Hûd sûresi 71-73. âyetlerde İbrahim'in hanımının İshak'ın (ve Yakup) doğumu ile müjdelenmesinden önce gülmesinin dikkat çekici bir nokta olduğunu belirtmiştir. Taberî'nin bu gülme hakkında tam yedi farklı görüş zikrettiğini ama kendi tercih ettiği görüş de dahil hiçbirinin ikna edici olmadığını açıklamıştır. Taberî'ye göre bu gülüş Lut kavminin azaba doğru gittiği bilgisi karşısında yaşamış olduğu şaşkınlığın ifadesidir. Mütercim bu âyetin 1. Mose'deki 18,12-15'deki pasaja dayandığını ifade eder. Orada Sâre'nin, alaycı bir tavırla bu ileri yaşta çocuk sahibi olacağı bilgisi karşısında güldüğünü yazar. Filolog, Literatür Tarihi açısından bakıldığında Mose'den alınan metnin küçük parçaya dönüştüğünü belirtir. Zira gülme kelimesi Kur'ân'a alınırken nasıl güldüğü kaybedilmiştir.¹⁶⁹

Yöntem olarak Paret, Kur'ân'da geçen kıssaları diğer dini metinlerle karşılaştırarak yorum yapmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in tarih olarak daha geç bir dönemde yazılmasından dolayı Muhammed Peygamber'in diğer kaynaklardan beslendiğini ve onlardan alıntılar yaptığını düşünmektedir. Paret, bunu bir kusur veya eksiklik olarak görmemektedir. Zira ilahi olarak Allah tarafından indirilmeyip Muhammed peygamber tarafından yazılan bir metnin başka kaynaklardan beslenmesi kadar doğal bir şey olmadığını savunmaktadır.¹⁷⁰

Mütercimin, Kur'ân ve Mose'de Hâcer'in davranışlarının farklı olduğunu belirtmesi, bu iki kitabı karşılaştırması *religionsgeschichtlich/Dinler Tarihi* açısından doğru olmasına rağmen Müslümanların bakış açısını yansıtmamaktadır. Paret, Müslümanların kutsal metne heilsgeschichtlich-Vahiy Tarihi açısından baktıklarını ve bundan dolayı farklı problemlerin (örneğin: Kur'ân'ın değişmez ve önceden belirlenmiş bir kanun kitabı olarak görülmesi gibi) tezahür ettiğini zikretmektedir.

¹⁶⁹ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 239-240.

¹⁷⁰ Rudi Paret, **Mohammed und der Koran**, s. 44, 90 ve 93.

Her iki metinde ileri yaşıta çocuk sahibi olma bilgisi karşısında gülündüğü aktarılmış ve kilit olan bilgilere yer verilmiştir. Sâre'nin alaycı gülümsediği bilgisi ise Müslümanların dünya görüşü ile bağdaşmamaktadır çünkü Sâre kusurları olmasına rağmen (Hz. Hâcer'i kıskanması gibi) inançlı bir peygamber hanımıdır ve vahiy karşısında alaycı tavır sergilemesi mümkün değildir. Nitekim ilahi menşeli olduğuna inanılan Kur'ân'da alaycı kelimesinin yer almaması ise bu görüşü Müslümanlar için bir kez daha doğrulamaktadır. Paret sadece alaycı kelimesi Kur'ân'ı Kerim'e alınmadığı için Mose'den alındığı varsayılan metnin küçük parçaya dönüştüğü eleştirisi makul gelmemektedir.

1.2.4.11. Âyet'in asıl anlamının sonradan değiştiği

حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْأَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَنْ نَشَاءُ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ

“Nihâyet peygamberler ümitlerini kesecek hale gelip yalanlandıklarını düşündükleri sırada, onlara yardımımız geldi de, böylece dilediğimiz kimseler kurtuluşa erdirildi.

Azabımız ise, suçlular topluluğundan geri çevrilemez.”

Paret'e göre Yûsuf sûresi 110. âyet büyük bir ihtimalle Kur'ân-ı Kerim'de nadir olarak asıl (ilk) anlamı dışında tefsir edilen pasajlardan biridir. Filolog yüksek ihtimalle harekesiz metnin buraya sonradan ilave edildiğini ve asıl anlamından farklı bir okunuş ile tefsir edildiğini savunur.

Resmi olan metinde كُذِّبَ meful/ pasif seslendirilmiş olarak verilmektedir (onlara yalan atıldı, onlara boş ümitler verildi). Ayrıca bu kelime sadece bir rivâyette nakledilen şu seslendirme ile de zikredilmektedir: كُذِّبُوا (onlar inançsız çağdaşları tarafından yalancı ilan edildi). Bu nadir olan şekliyle aktif/fail olarak كَذَّبُوا (onlar yalan söylediler) okunması Müslümanlara göre daha doğrudur. Paret bu yorumlar için Taberî ve Goldziher'e

başvurmaktadır. Ancak her zamanki gibi Taberî'nin kaynakçasını belirtmezken Goldziher'e ait kaynakçayı zikretmektedir.¹⁷¹

Paret'e göre asıl metin şöyledir: “Sonunda peygamberler Allah'ın artık yardım edeceğine dair pes ettiklerinde/ümitlerini kaybettiklerinde hemen şunu söylemeye başladılar: tebliğ ettikleri vahyin yalan olduğunu. İşte tam o an yardımımız onlara ulaştı.”¹⁷²

Kıyas için Bakara sûresi 214. âyeti vermektedir: *أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّنَّهُمْ الْبَاسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَرَأَوْا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهَ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ* “Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber mü'minler, "Allah'ın yardımı ne zaman?" diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki Allah'ın yardımı pek yakındır.”

Paret'e göre peygamberlerin yalan söyleme ihtimali sonradan gelen Kur'ân okuyucuları için imkânsız olduğundan dolayı müfessirler, metindeki zorlukları farklı yollardan aşmaya çalışmışlardır. Bu zorluğu aşmak için bazıları fail değişimi yapmışlardır. Bu sebeple tercüme şu şekilde ortaya çıkmıştır: “Ve peygamberler sonunda ümitlerini kestiklerinde onlar (inanmayan halk) peygambere siz yalan söylüyordunuz derler.”¹⁷³

¹⁷¹ Ignác Goldziher, **Die Richtungen der islamischen Koranauslegung [microform]**.

An der Universität Upsala gehaltene Olaus-Petri-Vorlesungen, Leiden, E. J. Brill, 1920, s. 26-28.

¹⁷² Rudi Paret, **Der Koran**, s. 255-256.

¹⁷³ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 256.

Kıyas için ise şu âyetleri örnek verir: A'râf sûresi 66¹⁷⁴/ Şuarâ sûresi 186¹⁷⁵/ Hûd sûresi 27.¹⁷⁶ Başka müfessirler ise fail değişimine gitmeden fiili pasif halde seslendirmeyi tercih etmişlerdir: كَذَّبُوا (bu orijinal metinde böyle geçer). Zira peygambere yalan atıldığına inanma, peygamberin yalan söylediğine inanma ihtimalinden daha güçlüdür. Muhtemel diğer bir yorum ise كَذَّبُوا (onlar yalancı olarak açıklandı) şeklindeki meful okuyuş ile gerçekleşmiştir. Ancak bu okuyuşta ظن fiilinin *tahmin etmek ve düşünmek* anlamında

¹⁷⁴ “Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: Biz seni kesinlikle bir beyinsizlik içinde görüyoruz ve gerçekten seni yalancılardan sanıyoruz.”

¹⁷⁵ “Sen de, ancak bizim gibi bir beşersin. Bil ki, biz seni ancak yalancılardan biri sayıyoruz.”

¹⁷⁶ “Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Bizden, basit görüşle hareket eden alt tabakamızdan başkasının sana uyduğunu görmüyoruz. Ve sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Bilakis sizin yalancılar olduğunuzu düşünüyoruz.”

değil de *bilmek* anlamında kullanılması gerekir. Mütercim, bu görüşe içinde şu âyetleri örnek vermiştir: En'âm Sûresi 34¹⁷⁷, Bakara sûresi 214¹⁷⁸, Rûm Sûresi 47.¹⁷⁹

Paret'in tercümesinde benimsemediği görüşü, metne sadık kalmak zorunda olduğu için verir; ancak parantez içinde, peygamberlerin yalan söylediği diğer bir görüşü de ekler: *“Sonunda, peygamberler Allah'ın artık yardım edeceğine dair ümitlerini kaybettiklerinde ve onlara yalan söylendiğini ifade ettiklerinde (diğer varyant olarak: tebliğlerinde yalan söylediklerinde), yardımımız onlara ulaştı.”*¹⁸⁰ Bu çok dikkat çekicidir. Kendisinin peygamber tasavvuruna göre Muhammed Peygamber'in yalan söylemesi insani bir olgudur ve bu olaylar onun gerçekliğini daha canlı bir şekilde ortaya koyar. Ona göre, Muhammed Peygamber'in zor durumda kalmasından dolayı yalan söylemesi, onun değerini zedelemmez. Paret'in zihnindeki bu tasavvur, fazlasıyla tartışmalı olan Garânîk olayını da kendi peygamber tasavvuru doğrultusunda yorumlamasına sebep olur.

¹⁷⁷ “Andolsun ki senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Onlar, yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine rağmen sabrettiler, sonunda yardımımız onlara yetti. Allah'ın kelimelerini (kanunlarını) değiştirebilecek hiçbir kimse yoktur. Muhakkak ki peygamberlerin haberlerinden bazısı sana da geldi.”

¹⁷⁸ “(Ey müminler!) Yoksa siz, sizden önce gelip geçenlerin başına gelenler size de gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Yoksulluk ve sıkıntı onlara öylesine dokunmuş ve öyle sarsılmışlardı ki, nihayet Peygamber ve beraberindeki müminler: Allah'ın yardımı ne zaman! dediler. Bilesiniz ki Allah'ın yardımı yakındır.”

¹⁷⁹ “Andolsun ki, biz senden önce kendi kavimlerine nice peygamberler gönderdik de onlara açık deliller getirdiler. (Onları dinlemeyip) günaha dalanların ise cezalarını hakkıyla vermişizdir. Müminlere yardım etmek de bize düşer.”

¹⁸⁰ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 173.

Müslümanlara göre peygamberlerin belirli sıfatları vardır. Sıdk sıfatı da bunlardan biridir. Bu sıfat ile birlikte peygamberliğin bir arada yürütülmesi elzemdir. Ancak savaş gibi hile gerektiren yerlerde istisnalar mümkündür. Nitekim bu konu ile ilgili Hadis-i Şerif mevcuttur: "Yalan sadece üç yerde helâl olur: Kişinin karısını memnun etmesi konusunda, harpte, insanların arasını bulmakta."¹⁸¹ Peygamber yalan söyleyebilir düşüncesi Müslümanların peygamber tasavvuru ile bağdaşmamaktadır.¹⁸²

Bunun ile birlikte başta Taberî ve Zemahşerî olmak üzere, İbn Atıyye el-Endelüsî, İbn Teymiyye, İbrâhim el-Kûrânî, Ferîd Vecdî, Râsim Avni Efendi, Mahmud Esad Efendi ve Muhammed Hamîdullah gibi kıymetli alimlerin Garânîk hadisesi hakkında söyledikleri Paret'in Hz. Muhammed tasavvurunun doğru olduğu zannına kapılmasına sebep olmaktadır.¹⁸³ Bu alimlerin, Hz. Muhammed'in, putların şefaati olacağını belirten cümlelerini İblis'in telkiniyle yanılp âyet zannederek okuduğunu ve bu cümlelerin daha sonrasında nesh edildiğini savunmaları; Paret'e göre kendi düşüncesini teyit edip güçlendirmektedir. Mütercime göre, yanılarak da olsa putların övülmesi, çok zor

¹⁸¹ Tirmizî, Birr 26

¹⁸² Bu konu ile ilgili başka bir Hadis mevcuttur: "Ne şakada ne ciddide yalan söylemek yok; çocuğunuza bir şey vaat edip sonra yerine getirmemeniz durumunda da yok!" Abdullah b. Mes'ûd'dan mevkûf olarak nakledilen bu rivâyet için bkz: İbn Ebî Şeybe, el-Musannef, XIII/149-150 (26114); Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (256/870), el-Edebü'l-Müfred, (thk. Hâlid Abdurrahmân el-Akk), Dâru'l-Ma'rife, 1. Baskı, Beyrut 1996, s. 117 (392).

¹⁸³ İsmail Cerrahoğlu, "Garânîk", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 13, İstanbul, TDV

İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996, s. 361-366, (Çevrimiçi)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/garanik>, 23.10.2023.

durumda kalındığında yalan söylemenin mümkün olduğunu göstermektedir.¹⁸⁴ Bu âyet hakkında bilgi verirken Paret ilk kez eserinde Taberî'yi tam kaynağıyla zikretmekte ve İbn Sa'd'ı da kaynak olarak göstermektedir.¹⁸⁵ Kendisi ise bu konu hakkında bir görüş beyan etmemektedir. Oryantalistlerin en çok araştırıp ilgi duyduğu konu olduğu için Taberî'nin kaynağını tam olarak belirtme ihtiyacı hissetmiş olabileceğini düşünüyorum.

1.2.4.12. Müjdelenen kişinin Muhammed peygamber olmadığı eleştirisi

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ

“Hani, Meryem oğlu İsa, "Ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, Allah'ın size, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberiyim" demişti. Fakat (İsa) onlara apaçık mucizeleri getirince, "Bu, apaçık bir sihirdir" dediler.”

Sâff sûresi 6. âyetinde Paret, ilk olarak Ahmed ismi hakkında farklı müfessirlerin ve oryantalistlerin görüşlerini beyan etmektedir. Ahmed isminin bir özel isimden ziyade حمود veya حامد kelimelerinin karşılaştırma sıfatları olarak kullanıldığını açıklamakta ve ismi övülmüş olan anlamına geldiğini belirtmektedir. Tercümesine bu görüşü yansıtmaktadır: “Ve yüksek övgüye layık bir isimle bir elçiyi duyurmak.”¹⁸⁶

¹⁸⁴ Rudi Paret, “Der Koran als Geschichtsquelle”, s. 41.

¹⁸⁵ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 461; Ayet: Necm sûresi 19-25 ve İbn Sa'd, eṭ-Ṭabaḳāt I, Teil I, S. 137 f.

¹⁸⁶ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 61.

Paret, âyetin sonunda geçen failin ise Taberî'nin iddia ettiği gibi İsa'nın müjdelediği peygamber Muhammed değil, İsa olduğunu belirtir. Bu âyette Paret, Taberî'nin bu kısa görüşü hariç hiçbir şey nakletmez.¹⁸⁷ Taberî'nin eserine okuyucu gözüyle baktığımızda, zamirin Hz. Muhammed olarak tevil edilmesini temellendiren birkaç hadis ve olayın aktarıldığını görebiliriz. Bunlardan biri, Müslümanların Habeşistan'a göç ettikleri dönemde Neçâşi ile gerçekleşen diyalogları içeren olaydır. Neçâşi şu cümleleri sarf eder: “Ben şehâdet ederim ki o, Allah’ın Resulüdür çünkü o, bizim, İncil’de bulduğumuzdur. Ve o, Meryem oğlu İsa’nın müjdelediğidir.”¹⁸⁸ Paret, hadisleri kaynak olarak kabul etmediği için müfessirin vardığı sonuca ulaşmaz. Kaynak açısından farklı beslenmelerinden dolayı Taberî'nin bu âyeti farklı yorumlaması gâyet tabiidir. Ancak anlatılan tarihi verilerin ve hadislerin sahihliği, araştırılması gereken bir konu olmak ile birlikte Paret’in zamiri Hz. İsa olarak yorumlaması mümkün gözükmemektedir.

1.3. Zemahşerî, El-Keşşaf

Paret’in eserinde 63 civarında ismini zikrettiği kaynaklardan biri, Arap dili ve edebiyatında otorite kabul edilmiş ünlü tefsir “*El-Keşşaf*”ın yazarı Zemahşerî’dir. Müfessirin Arap dili ve edebiyatında otorite kabul edilmiş olması ve Kur’ân-ı lugat, nahiv ve belâgat ilkelerine uygun bir şekilde yorumlaması, bize Paret’in Zemahşerî’yi tercümesinde ana kaynaklarından biri olarak tercih etme sebebini açıklar.¹⁸⁹ Tefsirin özelliklerini incelediğimizde dirâyet ve rivayet metodunun birleştirildiğini görmekteyiz.

¹⁸⁷ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 476.

¹⁸⁸ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân**, C. 1, s. 282.

¹⁸⁹ Rudi Paret, “Der Koran als Geschichtsquelle”, s. 29.

Nitekim Paret 'de (Zemahşerî gibi olmasa da) iki metodu tercümesinde kullanır. Bunun dışında Zemahşerî âyetleri tefsir ederken özellikle dil ve belagat kaideleriyle eski Arap şiirlerini dikkate alarak kelimelerin içerdiği mecazi anlamları çok titiz bir şekilde tespit etmeye çalışır. Öyleki Paret bu eseri içinde bulundurduğu değerli dilbilimsel tahliller için tercih ettiğini beyan eder ve onu över.¹⁹⁰ Paret için değerli olma olasılığı taşıyan bir diğer önemli husus, ilk dönem müfessirlerinin kırâat farklılıklarına vurgu yapması ve bu farklı kırâatler arasından Kur'ân'a en uygun olan manayı seçme yeteneğidir.¹⁹¹

Bu bölümde, Paret'in Zemahşerî'yi kaynak olarak kullandığı noktaları örnekleriyle göstereceğiz. Ancak, Paret'in Kommentar ve Konkordans'ında sıkça geçen Zemahşerî'den sadece ilgimizi çeken bazı örneklerle sınırlı kalacağız. Paret'in müfessirin tefsirine başvurduğu başlıklar ise şunlardır:

- Tevil için başvurması;
- Kelime tahlilleri ve gramer açıklamaları için başvurması;
- Zemahşerî'ye yönelttiği eleştiriler.

1.3.1. Tevil için başvurması

Zâriyât sûresi örneği 22. Âyet

وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ

“Rızkınız ve size vaad edilenler göktedir.”

¹⁹⁰ Rudi Paret, a.y.

¹⁹¹ Ali Özek, “el-Keşşâf”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi. Cilt 25: Kastilya - Kile**, C. 25, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2002, s. 329-330.

Paret'in perspektifine göre, bu âyette bahsedilen *rızık* kavramı, geniş bir anlam taşıyarak insanların geçimini sağlayan her türlü nimeti ifade eder. Ancak, ona göre bu âyette tam olarak neyin kastedildiği konusunda belirsizlik bulunmaktadır. Filolog, bu ifade hakkında farklı iki yorum sunar: İlk olarak Kur'ân'da sıklıkla bahsedilen *gökten gelen rızık* ifadesi ile gökten yeryüzüne düşen ve insanlar ile hayvanların beslenmesine katkı sağlayan yağmurun ifade edildiğini belirtir ve bunu Konkordans'ında yer alan âyetler ile delillendirir.¹⁹² İkinci olarak, okuyucuya Zemahşerî'ye ait olan bir tevili sunmaktadır. Bu tevil, âyette geçen rızık kavramının *Levhi Mahfuz* adı verilen gökte bulunan bir defterde kayıtlı olduğu görüşüne odaklanmaktadır.¹⁹³ Paret bu teville göre âyetin şu şekilde çevrilmesi gerektiğini belirtir: “*Ve sizin dünyadaki rızığınız ne ise, o sizin için gökte yazılmıştır. Eğer inkarınızda ısrar ederseniz, ahirette size verilecek ceza da yine aynı defterde yazılıdır, vaadedilmiştir.*”¹⁹⁴ Paret, Zemahşerî'nin tevilinin doğru olabilme ihtimalini göz ardı etmez ve tercümesinde iki görüşü de okuyucu ile paylaşır.¹⁹⁵

Tâhâ sûresi örneği 2. Âyet

مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَىٰ

“Biz Kur'an'ı sana mutsuz olasın diye indirmedik.”

Paret âyette geçen *لِتَشْقَىٰ* ifadesinin farklı şekillerde yorumlanabileceğini belirtir. Ona göre, bu ifade yalnız Kur'ân vahyinin peygamberi (ve inanları) üzmele alakalı değil aksine onun kendisini sorgulama yoluyla kurtuluşa erişebileceğini gösteren bir kavramdır. Bu

¹⁹² Bkz. 38. Sâd Sûresi 53; 50. Kâf Sûresi/32; 19. Meryem sûresi/62.

¹⁹³ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 457.

¹⁹⁴ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 51.

¹⁹⁵ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 368-369.

görüşünü, Paret, Yorum ve Kokondans'ında Â'la sûresi 6-13. âyetleri ile desteklemektedir: *وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَى* ibaresi Türkçe meâlde “*Sana kolaylık ve huzurun yollarını açacağız*” şeklinde tercüme edilir. Paret ise “*Ve kurtuluşa katılmak için sana kolaylık sağlayacağız*” diye tercüme eder.¹⁹⁶ Bu iki tercüme birbirine benzer gibi gözükse de anlamda farklıdırlar. Paret tercümesinde peygambere aktif bir görev verir. Kendini sorgulama yoluyla bu kurtuluşun gerçekleşebileceğini söyler. Fakat bu ve bir önceki “*Sana okutacağız ve Allah öyle dilemedikçe unutmayacaksın*” âyetinde Paret'in yorumunun tam tersini görmekteyiz. Allah fail olarak kendini gösterir. Halbuki Paret'e göre Hz. Muhammed'de burada faildir ve kurtuluşa ermek için çaba sarf etmelidir. Nitekim Zemahşerî gibi bazı müfessirler âyeti Allah'ın Muhammed peygamber'e Furkan'ı ezberletmesi, dini kuralları uygulaması gibi konularda insani bir çaba sarf etmeden cennete götürecek ameller ile başarıya ulaştırması şeklinde tevil etmişlerdir.¹⁹⁷ Peygamber Kur'ân âyetlerini ezberlemede çok fazla gayret ettiği ve endişelendiği için ona bir müjde veriliyor. Burada Paret'i bu çelişkiye düşüren husus onun peygamber tasavvurudur. Oryantaliste göre Muhammed peygamber bir insandır ve bu yüzden diğer insanlar gibi çaba sarf etmesi, bir şeyi ezberlemek için gayret göstermesi, korkması, endişe etmesi, unutması, yalan söylemesi doğaldır. Kendisi bunu olağan gördüğü için delil olarak getirdiği Â'la sûresinde kendi peygamber tasavvuruna göre tercüme eder. Bu da onun Tâhâ sûresinin yorumu ile başlayan yanlışını devam ettirmesine sebep olur. Müslüman alimler Peygamberin insani bir yönü olduğunu unutabildiğini, yanlışabildiğini,

¹⁹⁶ 20. Taha/2; Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 330.

¹⁹⁷ Maḥmūd ibn ‘Umar Zamakhsharī, **El-Keşşâf ‘an hakā’iki ğavâmidı’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvîl fî vucûhî’t-te’vîl**, C. I, çev. Muhammed Coşkun, Beyrut, Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî, 1366, s. 243-244.

çaba sarf etmek zorunda olduğunu kabul ediyorlar. Onlar sadece Nübüvvet hususunda bu insani kusurların devreye girmediği konusunda Paret'den ayrılıyorlar.

Daha sonra Paret Zemahşerî'ye ait olan diğer bir yorumu sunar. Bu yorumda söz konusu ifadenin, Peygamberin kâfirlere karşı Kur'ân'ı açıklarken onların inkarından dolayı üzülmemesi gerektiği şeklinde yorumladığını ifade eder ve müfessirin görüşünü Kehf sûresi 6. âyet örneği üzerinden açıklar: *“Durum böyleyken bu son kitaba inanmazlarsa arkalarından üzülererek neredeyse kendini helâk edeceksin!”* Delil olarak getirdiği âyetlere bakıldığında, Zemahşerî'ye ait yorumun burada âyetler ile örtüştüğünü görmekteyiz.

Son olarak Paret'in en düşük ihtimal olarak gördüğü yorum ise, mutsuz olmak fiilinin başarısızlık veya hüsrana anlamına geldiği şeklindeki yorumdur. Delil olarak Meryem sûresi 4. ve 48.¹⁹⁸ âyetleri gösterir. Burada sadece 4. âyet üzerinden inceleme yapılacaktır: *“Rabbim! demişti, ‘Benim kemiklerim zayıfladı, saçlarım ağardı. Rabbim! Ben sana ettiğim dualarda hiç eli boş dönmedim.’”*

Paret'in peygamberin başarısız olduğu görüşü için işaret ettiği paralel pasajda başarısız olma fiili geçmektedir ama sadece âyette bu kelimenin geçmesi savunulan görüşün doğruluğuna işaret ettiği anlamına gelmez. Kelime olarak burada *شَفَى* eli boş dönme, başarısız olma anlamlarına gelirken, âyetleri siyâk ve sibâk çerçevesinde incelediğimiz zaman Zekeriyâ peygamberin elinin boş dönmediği bilakis bir evlat ile müjdelendiği görülmekte. Ayrıca âyetin içerisindeki *لَمْ* kelimeside bunu doğrulamakta. Bununda ötesinde Kur'ân-ı Kerim'de nihai bir hüsrana uğrayan bir peygamber tasviri asla çizilmez. Paret üçüncü görüşe düşük bir ihtimal vermesine rağmen paralel pasajlar yöntemi ile bu

¹⁹⁸ "Sizi ve Allah'tan başka taptıklarınızı terk ediyor ve Rabbime ibadet ediyorum.

Rabbime ibadet etmekle de mutsuz olmayacağımı umuyorum."

görüşü destekleyecek âyetler araması onu yanılgıya düşürür. Paralel pasajlar ile âyeti delillendirmek isterken âyeti bağlamından koparması لَمْ edatını görmemezlikten gelmesi ve zorla manayı bu doğrultuda delillendirmeye çalışması Paret'in tercümesi boyunca gösterdiği titizliği ile çelişmektedir. Aslında Paret anlam itibari ile bunun uygun bir yorum olmadığını farkındadır. Düşük ve zayıf ihtimal olarak gördüğü bir yoruma tercümesinde yer vermesi ise çelişkiye sebep olmaktadır. Çevirisini şöyle yapar: “Biz Kur’ân’ı seni mutsuz etmek için indirmedik (veya: senin (tebliğinde) başarısız olman için?).”¹⁹⁹ Burada filolog soru edatı ile şüphesini belirtir. Bu âyetle paralel pasajlar yöntemi ile kelimelere verilen anlamları tespit eder.²⁰⁰ Ancak bazen burada olduğu gibi her âyeti âyet ile delillendirmeye çalışmak sorunlara sebebiyet verebiliyor. Bu âyetle Zemahşerî'nin görüşüne yer vermesinin sebebi, onun görüşünün âyet ile desteklenebiliyor olmasıdır. Nitekim bu üç yoruma verdiği açıklamalar arasında âyetlerle delillendirilebilen en tutarlı görüş Zemahşerî'ye ait olandır.

Mâide sûresi örneği 49. Âyet

وَأَن اَحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ
فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاَعْلَمُ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ

“Aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet, onların arzularına uyma, Allah’ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmamaları için onlardan sakın (diye onu indirdik). Eğer yüz çevirirlerse bil ki Allah, (öyle istedikleri, bunu hak ettikleri için)

¹⁹⁹ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 217.

²⁰⁰ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 330.

*onların bazı günahları sebebiyle başlarına bir belâ getirmek istiyordur. İnsanların
birçoğu gerçekten Allah'ın yolundan çıkmışlardır.”*

Paret bu âyeti deterministisch²⁰¹ olarak tanımlar. Tanrı'nın amacının inançsızları cezalandırmak olduğu için onların ilahi mesajı reddetmeye mahkûm edildiklerini ifade eder. Hangi suçun onların suçunun bir parçası olduğu ve hangi nedenle cezalandırılacakları belirtilmez.²⁰² Burada Paret'in Tanrı tasavvurunun bu şekilde olması normal karşılanması gereken bir durumdur. Zira Kur'ân'da mutlak güç olarak Allah'ın iradesinin anlatıldığı birçok âyet mevcuttur.²⁰³ Hatta Paret bu âyetlerden ötürü İslam teolojisinde insanın özgür irade öğretisine karşı determinizmin sonradan kabul görmesine şaşmamak gerektiğini belirtir.²⁰⁴ İnsan iradesinin mevcudiyeti ve sınırları konusu İslam alimleri tarafından çokça tartışılmış ve görüş ayrılıklarından doğan gruplaşmalara sebebiyet vermiştir.²⁰⁵ Zemahşerî âyeti Paret'in yorumladığı gibi yorumlamamıştır. İnançsızların yüz çevirmelerinden dolayı cezalandırılabilir bir eylem oluşturdukları yönünde tevil etmiştir. Zemahşerî'nin bu âyete verdiği anlamda, Allah'ın mutlak

²⁰¹ Determinismus: Determinizm, evren içindeki tüm olayların, insan eylemleri dahil olmak üzere, değişmez (doğa) yasaları tarafından belirli bir şekilde önceden belirlendiği felsefi bir teoridir. <https://www.spektrum.de/lexikon/physik/determinismus/2942>, 28.03.2023.

²⁰² Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 123.

²⁰³ Bkz: 13. er-Ra'd/13, 7. el-A'râf/7 gibi.

²⁰⁴ Rudi Paret, **Mohammed und der Koran**, s. 110.

²⁰⁵ İbrahim Çelik, “İslâm'da İnanç Hürriyeti, Beşeri İrade ve Kalbin Mühürlenmesi”,

iradesini, insanın özgürlüğü ve sorumluluğunu, O'nun adaletiyle ilişkili olarak kabul ettiğini; dolayısıyla bu konuda Paret'den ayrıldığı görmekteyiz.²⁰⁶

1.3.2. Kelime Tahlilleri ve Gramer Açıklamaları İçin Başvurması

Mâide sûresi örneği 80. Âyet

تَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنْفُسُهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ

“Onlardan birçoğunun inkârcıları dost edindiklerini görürsün. Onların önceden kendileri için hazırladığı şey, yani Allah’ın onlara gazap etmesi ne kötü bir sonuçtur!

Hem de onlar azapta sürekli kalacaklardır.”

Paret bu âyette gramer açısından Zemahşerî'ye başvurur. سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ Zemahşerî tarafından لَبِئْسَ kelimesine uzak özne olduğu yönünde açıkladığını belirtir.²⁰⁷ Âyetin bu doğrultuda şu şekilde tercüme edilmesi gerektiğini yazar: *“En kötü şekilde, kendilerini (Ahiret için) yük altına sokarak, Tanrı'nın (bu eylemleri nedeniyle haklı olarak) öfkesini üzerlerine çekmişlerdir.”*²⁰⁸ Paret âyeti Zemahşerî'nin yaptığı gramer açıklaması doğrultusunda tercüme eder. Müfessirin yaptığı tahlili doğru bulduğu için meâline aldığı görülür.

Burada tercümede geçen Tanrı lafzı hakkında belirtilmesi gereken iki önemli nokta bulunmaktadır. İlk olarak Paret, Muhammed peygamber 'in genel tebliğinde ve sonradan gelişen İslam teolojisinde sıkı bir şekilde tektanrıcılığa odaklanırken, Muhammed

²⁰⁶ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 123.

²⁰⁷ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz** s. 127-128.

²⁰⁸ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 88.

Peygamber'in vahyin ilk başlangıcında henüz tek bir Tanrı'nın var olduğu düşüncesi taşımadığını belirtiyor.²⁰⁹ Bu görüşünü Kâfirûn sûresi hakkında yaptığı açıklamalarında belirtir. Ona göre Muhammed peygamber de kavmi gibi müşriklerden idi.²¹⁰ İkinci dikkat çeken husus ise Paret'in Kur'ân tercümesi boyunca Allah kelimesi yerine Tanrı kelimesini kullanmasıdır. Ömer Özsoy bunun Müslüman-Hristiyan diyalogu konusunda müspet bir duruş ve yaklaşım biçimi olduğunu söyler.²¹¹ Bu şekilde yorumlanabileceği gibi bu konu farklı şekilde de yorumlanabilir. Paret'e göre Hz. Muhammed'in, tarihi bir kaynak niteliği taşıyan Kur'ân'da inandığı Tanrı'ya Allah ismini vermiş olması ve metninde tercihini bu yönde kullanmış olması dikkate alınması gereken bir konudur. Muhammed peygamber kendi tanrısını diğer tanrılardan ayırmak için el takısı ile belirtme ihtiyacı hissetmiştir. Paret'e göre, Tanrı kelimesinin belirli veya belirsiz olmasının sonuç itibariyle önemli olmadığı; çünkü Tanrı kelimesinin kastedildiği açıktır. Dolayısıyla, bu konunun pek önemsenmemiş olma ihtimali vardır. Peygamberin yaşadığı devirde ve bugün de Müslümanlar tanrıya Allah demişlerdir. Nitekim birçok dinî metinde Tanrıların özel isimleri vardır. Kur'ân'da tanrının bir adı da Allah'tır. Muhammed peygamber bunu böyle tercih etmiştir ve tarihî kaynak özelliği olan bu metnin tercümesinde bu özellik ve tercih kaybolmaktadır.

A'râf sûresi örneği 120-122. Âyetler

وَالْقَى السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ

²⁰⁹ Rudi Paret, **Mohammed und der Koran**, s. 69.

²¹⁰ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 528.

²¹¹ Rudi Paret, **Kur'an Üzerine Makaleler**, s. 30.

“Sihirbazlar derhal secdeye kapandılar.”

Her zamanki gibi Paret ilk olarak Kur’ân’da اَلْقِيَّ kelimelerinin geçtiği âyetleri sıraladıktan sonra tamamen yeterliği gördüğü Zemahşerî’nin açıklaması dışında başka bir açıklamaya yer vermez.²¹² Müfessir, meçhul olan اَلْقِيَّ kelimesinin anlamının, sihirbazların adeta yere fırlatılmış gibi yere kapandıkları (secde ettikleri) anlamına geldiğini belirtir.²¹³ Paret tercümeyi, Zemahşerî’nin tevili doğrultusunda yapar: “Sihirbazlar secdeye öyle bir şekilde kapandılar ki, sanki onları biri yere atmış gibiydi.”²¹⁴

Kehf sûresi örneği 44. Âyet

هٰذَاكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا

“İşte burada yardım ve dostluk, Hak olan Allah’a mahsustur. Mükâfatı en iyi olan O, en güzel âkıbeti veren yine O’dur.”

Bu âyette yer alan وَلَايَةُ (başka kırâate göre وَلَايَةُ) kelimesinin tam anlamıyla bilinmediğini ve Zemahşerî’nin الْوَلَايَةُ kelimesine *sultan* ve *mülk* anlamlarını, وَلَايَةُ kelimesine ise نصرى ve تولي anlamlarını verdiğini aktarır. Paret bu âyette kelimenin anlamları için Zemahşerî’ye başvurmuştur.²¹⁵ Paret’in tercümesi şu şekildedir: “O son aşamada artık

²¹² Bkz. 26. Şuarâ Sûresi/46-48; 20. Tâhâ Sûresi/70.

²¹³ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 171.

²¹⁴ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 117.

²¹⁵ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 314.

sadece tek olan gerçek Tanrı arkadaşlık sunabilir. O'nda en iyi ödüllendirilir ve en iyi çıkışı yolları Onda bulunur.”²¹⁶

Sâffât sûresi örneği 161-163. Âyetler

فَأَنْتُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ
مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ
إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ

*“Sizler ve taptığınız şeyler! Hiçbiriniz, cehenneme girecek kimseden başkasını
Allah'a karşı azdırıp saptıramazsınız.”*

Paret bu âyetin yorumcular tarafından farklı şekillerde tevil edildiğini açıklamaktadır. مَا تَعْبُدُونَ (sizin taptıklarınıza) 3. kişinin (zamirin) muhtemel bir olasılık ile عَلَيْهِ (sizin taptıklarınıza) ait olduğu düşünülmektedir. Paret bu yorum için kaynak olarak “*Lisanü'l Arab*”ı göstermektedir. Farklı bir görüş olarak Zemahşerî ve Beydavî'nin yorumunu eklemekte ve müfessirlerin Allah'a atıfta bulunmayı tercih ettiklerini okuyucu ile paylaşmaktadır. Kendi tercümesinde ise tercih ettiği görüşü zikrettikten sonra parantez içinde Zemahşerî'nin tercüme ettiği şekli de ilave etmektedir.²¹⁷ İki tercüme de imkanlar

²¹⁶ Maalesef âyetin Türkçe tercümesi Paret'in Almanca tercümesinde olan o titizliği ve inceliği yansıtmıyor. Almancası: “In jenem (letzten) Stadium hat (nur noch) der (einzig) wahre Gott Freundschaft zu bieten. Bei ihm wird man am besten belohnt und findet den besten Ausgang.”

²¹⁷ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 419.

dahilinde gözüktüğü için tercümesinde ikisini de sunmaktadır: “Ama siz, putperestliğinizle (siz ve taptıklarınızla).”²¹⁸

1.3.3. Paret’in Zemahşerî’ye Yönelttiği Eleştiriler

Bir oryantalist olarak Paret’in Zemahşerî’ye başvurduğu ve onun görüşlerinden faydalanmasına rağmen bazı yerlerde onun tevillerine katılmadığını ve bu fikir ayrılığını Yorum ve Konkordansında belirttiğini görmekteyiz. Nitekim Taberî’ye yönelttiği eleştirilere ayrı bir önem verdiğimiz gibi Zemahşerî’ye yönelttiği eleştiriler de ayrı bir anlam taşımaktadır. Bu eleştiriler Paret’in düşünce dünyasını ve âyetlere yaklaşımını daha iyi tetkik etmemize olanak sağlamaktadır.

1.3.3.1. Kelimeye verilen anlamın yanlış sınırlandırılması

لَتُبْلَوْنَ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعَنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

“Andolsun ki mallarınız ve canlarınız konusunda denemeden geçirilirsiniz; şüphesiz sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah’a ortak koşanlardan birçok üzücü şey işitirsiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız bilin ki bu size gereken davranışlardandır.”

Mütercim, Âli İmrân sûresi 186. âyette geçen *عَزْمِ الْأُمُورِ* kavramlarının tam anlamıyla bilinmediğini, bu yüzden Zemahşerî’nin eserine başvurduğunu aktarır ve kendisine ait iki yorumu okuyucuya aktarır:

1) *min ma’zūmāti l-umūri ai mimmā yağibu l-’azmu ‘alaihi mina l-umūri;*

²¹⁸ Rudi Paret, a.y.; Rudi Paret, **Der Koran**, s. 316.

2) *mimmā 'azama llāhu an yakūna*

Taberî'nin bu ikinci yoruma yakın bir tevil aktardığını (*mimmā 'azama llāhu wa - amarakum bihi*) ifade eden Paret, söz konusu ikinci teville alakalı Taberî'nin ve Zemahşerî'nin yanlış olduğunu belirtir. Zira عَزَمَ kelimesinin Kur'ân'da geçtiği yerler incelendiğinde bu kavramın yalnız Allah için değil, aynı zamanda insanlar için de kullanıldığını ve bu yüzden bu ikinci yorumun Kur'ân'ın kendi âyetlerine ters düştüğünü ifade eder.²¹⁹ Nitekim paralel pasajlar ile bu âyetlerin yerlerini okuyucuyla paylaşır ve görüşünü Ahkâf sûresi 35. âyet ve Tâhâ sûresi 115. âyetle delillendirir. Âyetleri incelediğimizde “Azim ve kararlılık sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi sen de sabret. Onlar için de acele etme”²²⁰ ve “Biz daha önce Âdem'den söz almıştık, fakat o unuttu; biz onda yeterli bir kararlılık görmedik”²²¹; bu kavramın Paret'in dediği gibi insanlar içinde kullanıldığını görmekteyiz. Mütercim: “[...]Ama eğer sabır gösterirseniz ve Allah'tan korkarsanız o zaman bu kararlılık (?) göstermek için (iyi) bir yoldur” şeklinde tercüme eder.²²²

Paret, paralel pasajlarla her âyete uygulamaya çalıştığı yöntemi, müfessirlerimiz tarafından tercih edilmese de, bu âyette olduğu gibi önemli sonuçlara ulaştığını inkar edilemez bir şekilde göstermektedir. Paret, Zemahşerî'den farklı bir metodoloji tercih ettiği için ulaştıkları sonuç farklılaşmaktadır. Ayrıca, Paret, sadece Zemahşerî'yi değil aynı zamanda müfessirleri ve oryantalistleri bu yöntemi kullanmada eksik veya zayıf

²¹⁹ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 88-89.

²²⁰ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 357.

²²¹ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 223.

²²² Rudi Paret, **Der Koran**, s. 58.

kaldıkları, bu nedenle âyeti yalnızca kendi içerisinde ve en yakın metinsel bağlam (siyâk ve sibâk) ile sınırlı bıraktıkları için eleştirir.²²³

1.3.3.2. Hatalı gramer tahlili

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا

“Onlar Allah'ın, kalplerindeki bildiği kimselerdir; onlara aldırma, kendilerine öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında tesirli söz söyle”

Nîsa sûresi 63. âyette Paret gramer açısından Zemahşerî'nin بَلِيغًا ile ilgili yaptığı yorumun doğru olmadığı düşüncesindedir. Zemahşerî فِي أَنْفُسِهِمْ edatının بَلِيغًا ile bağlantılı olduğu düşüncesindeyken Paret bu fikrin doğru olabilmesi için âyetin şöyle olması gerektiğini belirtir.²²⁴ وَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا فِي أَنْفُسِهِمْ بَلِيغًا .

Türkçe tercümeleri incelediğimizde, bu âyetin çok daha yumuşak bir dil ile tercüme edildiğini görmekteyiz: *“Onlara aldırma ve onlar öğüt ver”* şeklinde diye birçok tercümede geçer. Oysa Paret'in tercümesindeki keskin dil farkı hemen hissedilir: *“İşte onlar kalplerinde ne gizlediklerini Allah bilir. Onlardan uzaklaş onlara yüz çevir, onları uyar ve onlara net, açık bir şekilde onlar hakkında düşünüleni söyle.”*²²⁵

1.3.3.3. Açıklamaların yetersizliği

²²³ Rudi Paret, **Kur'an Üzerine Makaleler**, s. 12.

²²⁴ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 97.

²²⁵ “Das sind die, von denen Gott weiß, was sie tun, und sag ihnen deutlich, was von ihnen zu halten ist!”; Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 67.

وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ وَأَسْرُوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ
وَفُضِّي بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

“(O gün) zulmetmiş olan herkes, eğer yeryüzündeki her şeye sahip olsa, kendini kurtarmak için onu fidye verir. Azabı gördüklerinde, için için derin bir pişmanlık duyarlar. Onlara zulmedilmeksizin aralarında adaletle hükmedilir.”

Paret Yûnus sûresi 54. âyette geçen أَسْرُوا النَّدَامَةَ tabirinin biraz tuhaf olduğunu belirtmektedir. Bu tuhaflığın kelimenin kendisinden mi, kelimeye verilen anlam açısından mı, yoksa başka bir sebepten mi kaynaklandığını açıklamamaktadır. Bu tuhaflığı gidermek için Zemahşerî’ye başvurduğunda ise orada sunulan açıklamaların yetersiz olduğunu ifade etmektedir. Paret eserinde Zemahşerî’nin açıklamalarına yer vermemekte ve bu açıklamaların neden yetersiz olduğunu izah etmemektedir.²²⁶

1.3.3.4. Kelimenin kullanım şeklinin yanlışlığı

وَمَا لَهُمْ آلَا يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ إِنْ أَوْلِيَاءُهُ
إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

"Onlar, hizmet ve yönetimine ehil olmadıkları halde Mescid-i Harâm’a müminleri sokmazken Allah onlara niye azap etmesin? Mescidin hizmet ve yönetimine ehil olanlar gönüllerinde Allah korkusu taşıyanlardır, fakat onların çoğu bunu bilmezler. "

Paret, Enfâl sûresi 34. âyette yer alan أَوْلِيَاءَهُ zamirinin Mescid-i Haram’a mı yoksa اللَّهُ kelimesine mi ait olduğu hususundaki farklı görüşleri tek tek açıklamaktadır. İlk olarak müfessirlerden Zemahşerî’nin ve oryantalistlerden Bell’in tercihlerinin Mescid-i Haram olduğunu ve kelimeyi *koruyucu* olarak tercüme ettiklerini belirtmektedir. İkinci görüş

²²⁶ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 224.

olarak ise Taberî'nin tercihinin الله kelimesi yönünde olduğunu ve kendisinin bu görüşe katıldığını ifade etmektedir. Zira Kur'ân-ı Kerim'de ولي kelimesinin çoğulu olan أولياء kelimesinin sadece insan için kullanıldığını, nesneler ve eşyalar için kullanılmadığı söylemektedir.²²⁷ Her zaman yaptığı gibi Kur'ân'da bu kelimelerin geçtiği yerleri delil olarak sunmaktadır: Câsiye sûresi 19 âyet: “Şüphesiz onlar, Allah’a karşı sana hiçbir fayda sağlayamazlar ve kuşkusuz haktan sapanlar birbirlerinin dostları ve koruyucularıdır, Allah da itaatsizlikten sakınanların dostudur.” ve Yûnus sûresi 62. âyet: “Bilesiniz ki Allah dostlarına asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler.”

Paret'in verdiği âyetleri incelediğimizde kelimenin iki yerde de insanlar için kullanıldığını görmekteyiz. Mütercimmin tercihi tercümesine yansımaktadır: “Onlar sizi kutsal ibadethaneden engellerken, Allah onları neden cezalandırmasın ki?”²²⁸ Tercümesinde dikkat çeken bir nokta, Mescid-i Haram kelimesi Kur'ân'da özel bir isim olarak kullanılmasına rağmen, Paret'in bu kelimeyi genel kullanmasıdır. Bu durum, bize Paret'in meâlinde Allah kelimesi yerine Tanrı kelimesini kullanmasını hatırlatmaktadır.

1.4. Beydâvî, Envârü't-Tenzîl ve Esrâru't Te'vîl

Yorum ve Konkordans'ında oniki kere başvurulmuş diğer bir kaynak ise Beydâvî'nin “Envârü't-Tenzîl ve Esrâru't Te'vîl” adlı tefsirdir. Müellifin neden bu eseri tercih ettiğini anlamamız için bu eserin Paret için önem teşkil edebilecek özelliklerini tespit etmemiz gerekecektir. Beydâvî'nin kaynaklarını incelediğimizde, Zemahşerî, Fahreddin er-Râzî ve zaman zaman Râgıb el-İsfahânî'nin bu kaynaklar arasında olduğunu görmekteyiz.

²²⁷ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 187.

²²⁸ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 128.

Müfessir büyük oranda Zemahşerî'nin tefsirinden yararlanmış, bundan dolayı onun tefsiri Zemahşerî'nin özeti olarak da algılanmıştır. Bu, Paret ile ortak bir tercih noktasında birleştikleri anlamına gelir. Paret'in, bu nedenle müfessiri tercih etmiş olması muhtemeldir.

Nitekim Beydâvi'nin, “*Keşşâf*”tan naklettiği tevilleri sıhhat derecelerine göre kuvvetliden zayıfa doğru bir sıralamaya tabii tutması, ayrıca teviller arasında tercihte bulunması bu varsayımı güçlendirmektedir. Ancak “*Envârü't-Tenzîl*”i sadece Zemahşerî'nin özeti olarak kabul etmek müfessire haksızlıktır. Nihâyetinde Beydâvî, farklı kaynaklardan da yararlanmaktadır. Bunlar arasında âyetler, hadisler, sahâbenin sözleri ve tâbiîn'in görüşleri yer almaktadır. Ancak, bu özelliklerin Paret için önemli bir değer taşıdığına dair bir olasılık düşük görünmektedir. Paret için, bu eserin önemli özelliklerinden biri, Arap şiiri ve dil kuralları gibi farklı kaynaklardan yararlanılarak ortaya konulan yeni görüşlerdir. Bu özellik, onun ilgisini çeken ve bu eseri tercih etme sebebini belirleyebilecek önemli bir unsurdur.²²⁹

Paret'in Beydâvî'ye başvuru sebeplerini örneklendirdiğimizde, daha çok dil ve dilin unsurları olan ögeler ile alakalı tevilleri kolaylık ile tespit etmemiz mümkündür. Ancak Paret, Zemahşerî ve Taberî'yi neden tercih ettiğini belirtirken Beydâvî'yi tercih ediş sebebini eserinde belirtmemiştir. Bu bölümde bazı âyetlerden örnekler vererek Paret'in

²²⁹ İsmail Çerrahoğlu, “*Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 11, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1995, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/envarut-tenzil-ve-esrarut-tevil>, 19.10.2023; İsmail Çerrahoğlu, **Tefsir Tarihi**, C. II, Ankara, Fecr Yayınevi, 1988, s. 295-314; Carl Brockelmann, **Geschichte der arabischen Litteratur (GAL)**, Leiden; New York, E.J. Brill, 1996, s. 530-533.

müfessire başvurma sebeplerini tespit etmeye çalışacağız. Ayrıca bu bölüm, Taberî ve Zemahşerî bölümlerinde olduğu gibi müfessirin görüşlerine katıldığı ve eleştirdiği başlıklar altında işlenmeyecektir. Paret, müfessirin eserine çok az başvurduğu için eleştiri başlığı altında bir araya getirebilecek âyetler yer almamaktadır. Mamafih ilk iki ana kaynağın Paret için ehemmiyeti, başvurduğu Beydâvî ve İbn Kuteybe'nin tefsirlerinden çok farklı bir kategoriye tabii tutmasından açıkça anlaşılmaktadır.

1.4.1. En'âm sûresi örneği 13. Âyet

وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

“Gece ve gündüzde barınan her şey O'nundur. O, her şeyi işitmekte, bilmektedir.”

Paret, bazı müfessirlerin (meâlde yansıdığı gibi) iddia ettikleri gibi سَكَنَ fiilinin *barınma* anlamına değil, daha çok *dinlenme* anlamına geldiğini belirtir. Paret fiile dinlenme anlamı verildiği zaman bu kelimenin gece kelimesine uymasına rağmen gündüz kelimesine uymadığını açıkça ifade eder. Filolog paralel pasajlar yöntemi doğrultusunda Kur'ân'da geçen اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ibarelerini tespit eder. Bunlar: Yûnus sûresi 67. âyet²³⁰, Mü'minin sûresi 61. âyet²³¹ ve Neml sûresi 86. âyetlerdir.²³² Bu âyetler incelendiğinde bu iki kavram için farklı fiillerin kullanıldığı görülmektedir: Gece *dinlenme*, gündüz ise *aydınlık kılındı*

²³⁰ 10. Yûnus/67; “İçinde **dinlenesiniz diye geceyi, (işlerinizi) görmenizi** sağlasın diye **gündüzü** size bahşeden O'dur. Kuşkusuz dinlemesini bilen bir topluluk için bunda dersler vardır.”

²³¹ 40. Mü'min/61; “İçinde dinlenesiniz diye geceyi, **aydınlatsın diye gündüzü** yaratan Allah'tır. Şüphesiz Allah insanlara karşı lütufkârdır, ama insanların çoğu şükretmez.”

²³² 27. Neml/86; “Dinlensinler diye geceyi yarattığımızı, **gündüzü de aydınlık kıldığımızı** görmediler mi? İman eden bir kavim için elbette bunda ibretler vardır.”

şeklinde kullanılmaktadır. Paret yine paralel pasajlar yöntemine dayanarak سَكَنَ kelimesinin sadece فِي اللَّيْلِ kavramına ait olduğunu ve النَّهَارِ (وَفِي) kelimesine zıt bir anlam verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Örnek olarak şu anlamları sunmaktadır: *hareket halinde olmak, görmek, ışık almak veya kazanç peşinde koşmak. Hareket halinde olma fiilinin Arapçasını vererek, arkasına parantez içinde Beydâvî yazmaktadır. Bu şekilde anlamı Beydâvî’den aldığını bildirmektedir. Yukarıda zikredilen fiilleri ise yine paralel pasajlar metotları ile delillendirmektedir.*²³³

Paret’in bu âyette söz konusu müfessire başvurusu kelimeye verilen anlam içindir. Tercümesinde, kendi görüşü doğrultusunda fiile şu şekilde anlam vermektedir: “*Geceleyin ve gündüzün dinlenen her şey O’na aittir.*”²³⁴ Almanca tercümesinde *geceleyin dinlenen* kelimelerinin yan yana gelmesinden dolayı o kelimelerin ardından bir parantez ile soru işareti koyarak tercümesinde emin olmadığını göstermektedir. Ancak meâlinde bu soru işareti koyması şaşırtıcıdır, zira Kommentar ve Konkordans’ta âyetlerle delillendirerek tespitinden emin olduğu görülmektedir. Bu tahkiklerin sonucunda fiile dinlenme anlamını verip parantez içinde barınma anlamını vermemesi, bunun bir göstergesidir. Okuyucuya bu kısmı farklı tercüme ettiğini göstermek istemiş olabileceği dışında bir ihtimal aklımıza gelmemektedir.

1.4.2. Yâsîn sûresi örneği 56. Âyet

هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَكِنُونَ

“Kendileri ve eşleri gölgelik yerlerde, tahtlarına kurulacaklar”

²³³ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 135-136.

²³⁴ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 93.

Paret, bu âyette geçen ظِلَالٍ kelimesi için Beydâvî'ye başvurmamaktadır. Ancak yorumuna yer verdiği A.S Yahuda'nın kaynağının Beydâvî olduğunu aktarmaktadır. Yahuda tarafından kelimenin ظِلَالٍ şeklinde okunduğunu ve bu farklı kırıâti Beydâvî'den aldığını zikretmektedir. Anlam olarak Yahuda'nın "Leafy shelter made into a booth" şeklinde açıkladığını belirtmektedir.²³⁵ Paret, Yahuda'nın Beydâvî üzerinden verdiği kırıâat farklılığındaki anlamı tercümesine yansıtmamaktadır. Bizzat Beydâvî'nin tefsirine başvurabilirken, Yahuda'nın tercihinin yansıtmak ve onun tercihinin kaynağını belirtmek için müfessiri zikretmektedir.²³⁶ Paret'de geçen müfessirlerin her zaman bizzat başvurduğu kaynaklar olmadığı, kimi zaman yorumunu paylaştığı oryantalistlerin kaynağı olduğu görülmektedir.

1.4.3. İbrâhim sûresi örneği 14. Âyet

وَلَنُصَنِّتَنَّكُمْ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ

"Onlardan sonra sizi elbette o yere yerleştireceğiz. Bu, makamımdan korkan ve tehdidimden sakınan kimseler içindir."

Rudi Paret, âyette geçen مَقَامِي kelimesi hakkında farklı görüşlerin olduğunu belirtir. Bell'in, Kur'ân tercümesinde *yargı/mevkii* anlamını kullandığını, Blachère'in "*Benim varlığım*" olarak tercüme ettiğini aktarır. Zemahşerî ve Beydâvî'nin ise bu kelimeyi *pleonastisch* yani dilbilgisi yönüyle ele alarak, "*Bir kelime veya ifadenin aynı anlamı*

²³⁵ Her ne kadar Türkçede bu kavramın karşılığı olmasa da anlam olarak yere dökülmüş yaprakların, ağaç dallarının üstü kapalı bir mekânda bir araya getirilip mineralleri zengin torağa dönüştüğü yer anlamına gelir. "Laubunterstand, der zu einem Stand umgebaut wurde."

²³⁶ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 346-347.

taşıyan iki veya daha fazla kelimeyle tekrarlanması hali” olma ihtimalinden söz ettiklerinden bahseder.²³⁷ Paret, burada Beydâvî’ye dilbiligisi açısından başvurur. Paret’in müfessire başvurduğu âyetlerin, diğer müfessirlerde olduğu gibi dilbilgisi ağırlıklı olduğu görülmekte.

1.5. İbn Kuteybe, Te’vili müşkilü’l Kur’ân, Tefsiru’l garibu’l Kur’ân

Paret’in dördüncü kaynak olarak seçtiği müfessir İbn Kuteybe’dir. İbn Kuteybe’ye diğer müfessirlere nazaran daha az başvurduğunu ve önsözünde ilk üç kaynak olan Taberî, Zemahşerî ve Beydâvî’yi zikredip İbn Kuteybe’yi zikretmemesinden burada önem sırasına ilişkin bir hiyerarşi gözettiğini görmekteyiz. Paret’in neden bu müfessiri tercih ettiğini anlamak için onun eserinin özelliklerini tespit etmemiz gerekecek. Öncelikle edebiyat, dil, tarih, hadis ve Kur’ân ilimlerinde verdiği eserler ile tanınan İbn Kuteybe’nin çok meşhur hocalardan ders aldığı bilinmektedir. Bunlar Câhız, Muhammed b. Ziyâd ez-Ziyâdî, İbrâhîm b. Süfyân ez-Ziyâdî, İshâk b. Râhûye ve Ebû Hâtim es-Sicistânî’dir. Görüldüğü üzere hocalarının birçoğu dil alanından seçkin alimlerden oluşmakta ve bu İbn Kuteybe’nin eserlerine yansımaktadır. Müfessirin; lügat, kırâat ve Kur’ân gramerini incelemiş olmasının Paret’in tercihini etkilediğini düşünmekteyiz.²³⁸

²³⁷ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 268.

²³⁸ Hüseyin Yazıcı, “İbn Kuteybe”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 20, İstanbul, TDV

İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999, s. 150-152, (Çevrimiçi)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-kuteybe>, 23.10.2023.

Ayrıca müfessirin sûrelerde yer alan müşkil lafızları tevil ve tefsir etmesi, yedi harf, kırâat farklılıkları, mushaflar arasındaki farklılıklar gibi konuları işlemesi²³⁹ dilbilimci olan Paret'in tercih sebepleri arasında olabilir. Paret'in eserinde İbn Kuteybe'nin üç eseri yer almaktadır. Birincisi “*Te’vili müşkili’l Kur’ân*”, ikincisi “*Tefsiru’l garibu’l Kur’ân*”, üçüncüsü ise bir fıkıh kitabı olan “*Kitâbü’l-Meysir ve’l-kıdâh*” adlı eserlerdir. Bu kaynakların verildiği âyetler incelediğinde diğer müfessirlerden farklı olarak eserlerin tam kaynağının verildiği ve birçok kez herhangi bir yorum yapılmadan sadece kaynağa işaret edildiği görülmekte. Şimdi bazı örnekler üzerinden bunlar incelenecektir.

1.5.1. Kıyâmet sûresi örneği 5. Âyet

بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ

*“Fakat insanoğlu önündeki zaman içinde de günah işlemeye
(bugünden) istekli durur.”*

Bu âyetin anlamının belirsiz olduğunu ve İbn Kuteybe'nin “*Te’vîlü müşkili’l-Kur’ân*”ına²⁴⁰ bakılması gerektiğini söyleyerek tam kaynağını zikretmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi Paret'in çok az başvurduğu İbn Kuteybe'ye burada sadece işaret etmektedir. Paret, bu âyetin anlamını veremediğini ifade eder ve şu şekilde iki farklı tercüme yaparak âyeti açıklamaya çalışır: “*Ne var ki, insanlar sorumsuzca günaha*

²³⁹ Abdulhamit Birışık, “Te’vîlü Müşkili’l-Kur’ân”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 41,

İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012, s. 34-35, (Çevrimiçi)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/tevilu-muskilil-kuran>, 23.10.2023.

²⁴⁰ İbn Kuteybe, *Te’vîlü müşkili’l-Kur’ân*, Kahire, 1375, s. 269.

batmak istiyorlar (?) veya: kendilerinin önünde bir aralık açmak istiyorlar (bu sayede geleceğe bir göz atabilecekler(?)).”²⁴¹

1.5.2. Mâide sûresi örneği 116. Âyet

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالِ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ

“Allah, “Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara sen mi “Allah’ın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin’ dedin?” buyurduğu zaman o şu cevabı verir: “Hâşâ! Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim şüphesiz sen onu bilirdin.

Sen benim içimdekini bilirsin, ama ben senin zâtında olanı bilmem.

Gizlileri tam olarak bilen yalnız sensin.”

Bu âyette Allah ile İsa peygamber arasında henüz gerçekleşmemiş olan 119.²⁴² ve 109.²⁴³ âyetlere göre kıyamette gerçekleşecek olan konuşma anlatılır. Yorumcuların bu sahneyi İsa’nın göğe yükselişi esnasına yerleştirmek istemelerinden dolayı âyette geçen

²⁴¹ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 414.

²⁴² 5. Mâide/119; “(Bu konuşmadan sonra) Allah şöyle buyuracaktır: Bu, doğrulara, doğruluklarının fayda vereceği gündür. Onlara, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetler vardır. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O’ndan razı olmuşlardır. İşte büyük kurtuluş ve kazanç budur.”

²⁴³ 5. Mâide/109; “Allah’ın peygamberleri toplayıp da onlara “Size ne cevap verildi?” diye soracağı gün onlar “Bizim bir bilğimiz yok. Bütün gizlileri tam olarak bilen yalnız sensin” diyecekler.”

kelimesini Sebe sûresi 51 âyette: *“Korkuya ve telâşa kapıldıklarında onları bir görsen! Artık kaçış-kurtuluş yoktur, yakın bir yerden yakalanmışlardır”* olduğu gibi sonra, o zaman, eğer olarak anlamlandırdıklarını ifade eder. Paret, bu konuda İbn Kuteybe'nin en doğru ve en uygun yorumu sunduğunu savunur. Ancak İbn Kuteybe'nin yorumunu paylaşmaz, yalnızca eserinin ismi ve kaynağını tam olarak zikreder.²⁴⁴

1.5.3. Hadîd sûresi örneği 20. Âyet

اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ
كَمَثَلٍ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ
وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ

“Bilin ki dünya hayatı, bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlâtta bir çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibi ki bitirdikleri çiftçileri imrendirir, sonra kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki sararmıştır, ardından da çerçöp haline gelmiştir. Âhirette ise ya çetin bir azap yahut Allah'ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır. Dünya hayatı sadece aldatıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir.”

Bu âyette geçen الْكُفَّارَ kelimesini İbn Kuteybe ve Zemahşerî zurra yani çiftçiler olarak okurlar.²⁴⁵ Ancak Paret'e göre bu iki müfessir tarafından verilen anlam metnin kelime anlamına uygun değildir. Bu iki müfessirin doğru bir anlam vermemesini Paret

²⁴⁴ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 133-134.

²⁴⁵ Ebi Muhammed Abdullah bin Müslim İbn Kuteybe Ed Dineveri, **Tefsir Garibul**

Kur'an - İbn Kuteybe / ابن قتيبة - تفسير غريب القرآن Ulumul Kur'an علوم القرآن, C. 1, ed.

Es Seyyid Ahmed Sakr, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y., (24.10.2023).

eleştirir.²⁴⁶ Kendi tercümesinde müfessirlerin çiftçiler diye yorumladıkları kelimeyi *inkarcılar, inançsızlar* diye tercüme eder: “[...] *Tıpkı bir yağmur (yağması gibi) (bunun neticesinde) ortaya çıkan bol bitki büyümesi inanmayanları sevindirir.*”²⁴⁷

2. Tefsir Dışı Kaynaklar

Bu başlıkta Paret’in meşhur ve tanınmış olan Tefsir dışı kaynaklarını inceleyeceğiz. Bazı yerlerde ismi geçen şahısları ayrıca ele almanın faydalı olmayacağını düşündüğümüz için bunları dipnotta sadece isim olarak belirtmekle yetindik. Paret’in Tefsir alanı haricinde kullandığı kaynaklar:

- ❖ Dil alanına ait eserler
- ❖ Hadis alanına ait eserler
- ❖ Tarih alanına ait eserler
- ❖ Kırâat alanına ait eserler olarak tasnif edildi.

2.1. Dil Alanına Ait Eserler

2.1.1. Kitāb el-Fihrist, İbnü’n-Nedîm

İbnü’n-Nedîm , Şîî bir bilgin ve bibliyograf olarak bilinir. En bilinen eseri “*Kitāb el-Fihrist*”dir. Bu eser, Arapça yazılmış tüm kitapların endeks niteliğinde olan önemli bir

²⁴⁶ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 471.

²⁴⁷ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 384.

eserdir.²⁴⁸ Paret, nadiren İbnü'n-Nedîm'in eserine başvurur. Burada sadece bir sûre üzerinden bunu örneklendireceğim.

Asr sûresi örneği 1. ve 3. Âyetler

Bu âyetleri tezimizin birinci bölümünde, Taberî bölümünde detaylı bir şekilde ele aldık. Dolayısıyla, burada sadece kısaca özetleyeceğiz. Paret, İbn Mesud'dan Asr sûresinin farklı bir okunuş şeklini nakleder ve kaynak olarak İbn'ün Nedim'i gösterir. Yine aynı sûrenin üçüncü âyetinde İbn Mesud'da farklı kırâatlerin mevcut olduğunu aktarır ve delil olarak yine İbn'ün Nedim ve Jeffery'i kaynak olarak gösterir. Bu sûrede iki kez adını zikreder.²⁴⁹

2.1.2. Lisânü'l- Arab, İbn Manzûr

"*Lisânü'l- Arab*" İbn Manzûr'a ait olan bir Arapça sözlük kitabıdır. Bu kitap, Arap dilinin en önemli ve kapsamlı eserlerinden biridir.²⁵⁰ Eserde Arap dilinin köklerini, sözcüklerin anlamlarını ve kullanımlarını ayrıntılı şekilde açıklar. Bu kitap, Arap dünyasında önemli bir referans kaynağıdır. Bunun sebebi içinde çok fazla kelimeyi barındırması ve kelimeleri âyet, hadis ve şiirlerden getirilmiş örnekler ile açıklayarak desteklemesidir. Ayrıca kitapta bazı eleştirel notlar da bulunur ve Arap dilinin farklı kullanımları

²⁴⁸ Ignác Goldziher, "Beiträge zur Erklärung des Kitāb al-Fihrist", **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft (ZDMG)**, C. 36, No: 36, 1882, s. 278-284.

²⁴⁹ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 521.

²⁵⁰ Carl Brockelmann, **Geschichte der arabischen Litteratur (GAL)**, C. II, Leiden; New York, E.J. Brill, 1943, s. 21 vd. ayrıca Supplement-Band II, Brill, Leiden 1938, S. 14 vd.

açıklanır.²⁵¹ Paret, dil alanında önemli bir eser olduğu için bu kitabı tercih etmiş ve kaynakça listesine dahil etmiştir.

Kıyâmet sûresi örneği 35. Âyet

أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ، ثُمَّ أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ

“(Ey insan!) Acı sonun yaklaştıkça yaklaşıyor! Evet o sana yaklaştıkça yaklaşıyor!”

Paret, bu âyetlerde geçen أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ tabirinin iki kere geçmesinin, gelecek olan bir felaketin habercisi veya genel olarak keskin azar, sert uyarı anlamına gelebileceğini belirtmekte ve kaynak olarak İbn Kuteybe ve İbn Manzûr’a yönlendirmektedir. Bu eserleri nadiren kullanmasından dolayı tam kaynağını zikreder. Filolog kendi tercümesinde ise âyeti “Vah sana vah. Bir kez daha vah sana vah” olarak çevirmektedir.²⁵² Bu âyette kelimelerin anlamı için İbn Manzûr’un sözlüğüne başvurma ihtiyacı hissettiğini görmekteyiz.²⁵³

Hicr sûresi örneği 88. Âyet

لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَخَفْصٌ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ

²⁵¹ Brockelmann, GAL, II, 25; Suppl., II, s. 14-15; Fuat Sezgin, **Geschichte des arabischen Schrifttums. Bände 1-17**, Leiden, Brill, 1967.

²⁵² Rudi Paret, **Der Koran**, s. 415.

²⁵³ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 496.

“Sakin onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünya malına göz dikme, onlardan dolayı
üzülme ve müminlere alçak gönüllü ol.”

Paret’in kaynağı vermekle yetinmeyip dilbilimcinin yorumunu eserine aldığı ve âyette geçen *وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ* kelimesinin “Bir kuşun kanatlarını indirmesi” anlamına geldiğini “*Lisânü’l Arab*”dan aktarmaktadır. İbn Manzûr’un verdiği açıklamalardan yola çıkarak; *nazik olmak, kolay geçinilebilir olmak* anlamlarının çıkarıldığını belirtmektedir. Ancak Paret’e göre belki ifade kuşlar arasında olan başka bir duruma atıfta bulunmaktadır. Örneğin tavuğun kanatlarını indirerek yavrularını koruyup, sıcak tutması gibi bir duruma işâret etmektedir. Paret, bu kastedildiği taktirde buradan bir kelimeye *koruma sağlamak, onu koruma altına almak, ona adanmak* gibi anlamlara geldiğini söylemekte ve delil olarak birçok âyet sıralamaktadır.²⁵⁴

Bazı âyetleri incelediğimizde âyetlerin uyarıcı olan peygamberden bahsettiğini görmekteyiz. Mesela Sâd sûresi 70. âyet: *إِنْ يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ* / “*Bana, yalnızca apaçık bir uyarıcılık görevi yüklendiğim için vahiy gelmektedir*” veya Hac sûresi 49. âyet *قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ* / “*De ki: Ey insanlar! Ben ancak sizin için apaçık bir uyarıcıyım.*” Paret’in delil olarak getirdiği âyetleri incelediğimizde doğrudan bir bağlantı görmemekteyiz. Paret, Peygamber’in insanları korumak için sık sık uyarı mahiyeti taşıyan âyetleri delil olarak sunduğu görülmektedir. Paret, peygamberlerin uyarıcı, koruyucu ve himaye edici özelliklerini vurgulamak için, bu nitelikleri İbn Manzûr’un kuşun kanatlarını indirmesi metaforuyla ilişkilendirmiştir.²⁵⁵ Nitekim Paret tercümesinde kendi görüşüne yer vermektedir “[...] *Ve inananlar için kanatlarını indir (inananları*

²⁵⁴ Bkz. 29. Ankebût/50; 67. Mülk/26; 38. Sâd/70; 46. Ahkâf/9; 7. A’râf/184; 51. Zâriyât/50.

²⁵⁵ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 280-281.

himayene al?!)”²⁵⁶ Tercümesine kesin kanaat getirmediği için yine bir soru edatı ile okuyucuya bunu göstermektedir.

Paret, İbnü’n-Nedîm ve İbn Manzûr gibi alanında otoritelere eserinde neredeyse yok denecek kadar az başvurmuştur. Bu durumu şu şekilde açıklamak mümkündür: Paret bu eserlere başvurmuş ve faydalanmış, ancak bunları (Batılı) okuyucuya kaynak olarak zikretme ihtiyacı hissetmemiştir. Dil ile ilgili Nöldeke ve Jeffery gibi oryantalistlerin tahlillerini okuyucu için daha faydalı bulduğu için bu kaynaklara yönlendirmiştir.

2.2. Hadis Alanına Ait Eserler

2.2.1. El-Câmi‘u’s-sahîh, Buhârî ve El-Câmi‘u’s-sahîh, Müslim

“*El-Câmi‘u’s-sahîh*”, İmam Buhârî’nin İslam dünyasında meşhur olan, altı Sünni kanonik Hadis derlemesi arasında ilk sırada yer alan ve günümüzde de en yüksek otoriteye sahip Hadis derlemesidir. Bu eserde şu konular yer almaktadır: Vahiy’in başlangıcı, iman konuları ve ilimlerin fazileti, Kur’ân tefsiri, iyi ahlak ve rüya tabirleri, iç savaşlar, Hz. Muhammed Peygamber’in arkadaşlarının faziletleri ve tevhid öğretisi.²⁵⁷

Diğer önemli meşhur olmuş Hadis eseri ise “*El-Câmi‘u’s-sahîh*”tir. Müslim ibn el-Haccâc’ın önemli hadis derlemesidir. Sünniler için “Sahih-i Buhârî”den sonra en

²⁵⁶ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 185.

²⁵⁷ Fuat Sezgin, **Geschichte des arabischen Schrifttums. Bd. 1: Qur’ānwissenschaften, Ḥadīṭ, Geschichte, Fiqh, Dogmatik, Mystik: Bis ca 430 H**, C. 1, Frankfurt; M, Inst. für Geschichte der Arab.-Islamischen Wiss, 1967, s. 115-134; Ignác Goldziher, **Muhammedanische Studien: Band I**, Halle, Max Niemeyer, 1890, s. 234; J. Robson, “al-Bukhārī, Muḥammad b. Ismā‘īl”, **Encyclopaedia of Islam**, C. 1, ed. P. Bearman, Leiden, Brill, 1986, s. 1296 vd.

güvenilir hadis kitabı olarak kabul edilmekte ve altı Sünni kanonik Hadis derlemesi arasında yer almaktadır. Buharî'nin eseri gibi, tefsir, ahlak ve din hukuku ile alakalı tüm konularda hadisler içermektedir.²⁵⁸ İki muhaddisin eseri Paret için yeterince bilimsel bir kaynak olarak görülebilecek düzeyde değildir ve bu yüzden kaynakları arasında kullanmayı fazla tercih etmemektedir. Hadislerin Paret tarafından bilimsel olmayan kaynaklar olarak nitelendirmesinin sebebi ise İslam'ın çıktığı dönem (ana İslam)²⁵⁹ ve hadislerin yazılı eserler halinde toplandığı zaman dilimi arasında kopukluğun olmasıdır.²⁶⁰ Paretin, hadislerin güvenilirliği konusunda tereddütleri olmasına rağmen, muhaddislerin özelliklerine baktığımızda, onların rastgele hadisleri eserlerine almadıklarını ve bir yöntem çerçevesinde hadislerin kritiklerini yaptıklarını görmekteyiz. Ayrıca tefsir, iç savaşlar, ibadet, Allah tasavvuru, tevhid gibi hadis kaynaklarında geçen konuların âyetleri anlamada yardımcı olabilme ihtimali mevcuttur. Ancak hadislerin,

²⁵⁸ Jonathan Brown, “The Canonization of Al-Bukhārī and Muslim: The Formation and Function of the Sunnī Ḥadīth Canon”, **The Canonization of Al-Bukhārī and Muslim**, Brill, 2007, (Çevrimiçi) <https://brill.com/display/title/12924>, 24.10.2023; Samir Mourad, Roula Mourad, **Islamische Literaturkunde und Gelehrtenbiographien: Kurzbeschreibung der wichtigsten Werke der islamischen Literatur in der Geschichte; Kurzbiographien von bedeutenden Gelehrten der islamischen Geschichte - bei klassischen Gelehrten zumeist basierend auf klassischen Biographien- und Geschichtswerken, vor allem Sijar a‘lam an-nubala’ (Biographien hervorragender Persönlichkeiten) von Imam adh-Dhahabi (673 - 748 n.H.), 2., verb. Aufl, Karlsruhe, DIDI e.V., 2007.**

²⁵⁹ Alm. Urislam: İslam'ın Hz. Muhammed döneminden sonraki dönemlerde oluşan fikirlerden beri olduğu hali belirten terim.

²⁶⁰ Rudi Paret, “Die Lücken in der Überlieferung über den Urislam”, s. 150.

dilbilimci olan Paret'in istediği şekilde sadece lafız ve kelime anlamları üzerinden âyetlerde geçen kelimelere açıklık getirmeleri zor gözükmetedir.

Bakara sûresi örneği 26. Âyet

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ

“Şüphe yok ki, Allah herhangi bir şeyi, bir sivrisineği, hatta onun da ötesindeki misal vermekten utanıp çekinmez. Bunun karşısında iman edenler onun, Allah’tan gelen gerçek olduğunu bilirler, inkâr edenler ise “Allah misal olarak bununla neyi kastediyor?” derler. Allah birçok kimseyi onunla saptırır, birçok kimseyi de onunla doğru yola iletir; onunla başkalarını değil, ancak emrine karşı gelenleri saptırır.”

Paret’e göre bu مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا ifadesinin anlamı tartışmalıdır. Muhtemelen bu âyette bir karşılaştırma nesnesinin sınırı olabilecek olan, hayvanlar alemindeki en küçük ve değersiz varlık olan sivrisinek gösterilmek istenmiştir. Filolog, bu görüşlerini Müslim, birr, bab 46 da geçen Hadis ile destekler ve hadisin tercümesini vermeden Arapçasını veririr: “mā min muslimin yuṣāku šaukatan fa-mā fauqahā illā kutibat lahū bihā darağatun wa-muḥiyat ’anhu bihā ḥaṭī’atun”; Daha sonra Müslim ve Buharî’de buna benzer başka Hadisleri kaynak verir. Müslim, birr, bāb 47’ye bakılabilir der ve Buharî, marda bāb 3; bölümünde de buna benzer bir rivâyetin geçtiğini belirtir.²⁶¹

Daha önce Taberî bölümünde ifade ettiğimiz gibi, Paret'in odaklandığı konu, bizzat Hadisin içeriği değil, hadiste geçen فَوْق kelimesinin kullanım biçimi ve anlamıdır. Ancak

²⁶¹ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 15.

Paret, bu konuda müfessirlerden farklı bir yöntem izler. Müfessirler için, hadislerin içeriği de kaynak niteliği taşır ve âyetlerin tefsirine açıklık getirebilir.

Paret, bazı müfessirlerin âyetin tevilinde farklı bir yorum sunduklarını, “Sivrisinek ve ondan daha değersiz, daha aşağı olan” anlamını verdiklerini ancak âyetin kelime anlamından böyle bir yorum çıkarmanın zor olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle tercümesinde, alt veya üst kavramlarını kullanmadan şu şekilde tercüme etmektedir: “Tanrı, bir sivrisinek bile olsa herhangi bir benzetme yapmaktan utanmaz...”²⁶²

Hûd sûresi örneği 27. Âyet

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِآدَائِنَا بَادِيَ الرَّأْيِ وَمَا نَرَى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ

“Kavminin ileri gelen inkârcıları, “Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Sana sığ görüşlü ayak takımımızdan başkasının uyduğunu da görmüyoruz. Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de kabul etmiyoruz, bilâkis sizin yalancı olduğunuz kanaatini taşıyoruz” dediler.”

Paret âyette geçen الْمَلَأُ ve أَرَادُوا kelimeleri ile kimlerin kastedildiği hakkında bilgi verdikten sonra بَادِيَ الرَّأْيِ kelimelerinin anlamı için Müslim, Fada’ıl 172 numaralı hadise bakılması gerektiğini açıklamaktadır. Burada geçen hadisin aslında Meryem sûresi 74.

²⁶² Rudi Paret, **Der Koran**, s. 14.

âyetin²⁶³ özeti mahiyetinde olduğunu belirtmektedir. Bu kelime, *ilk izlenimden oluşan fikir* veya da *ilk bakışta* anlamlarına gelmektedir.²⁶⁴

Paret tercümesinde iki şekilde anlamlandırmaktadır:²⁶⁵

- a. “O, kendi halkından inkâr edenler arasında önde gelenler şöyle dediler:
“Gördüğümüz gibi, sen sadece bizim gibi bir insansın ve sana sadece bizim halkımızın en alt tabakalarından olanlar, *fazla düşünmeden* (?) seni takip ediyorlar.”
- b. “*Daha ilk bakışta* bunu görüyoruz. Bize karşı bir avantajınız olmadığını düşünüyoruz.”

Daha önce de dile getirdiğimiz gibi Paret hadisleri Kur’ân tercümesi için güvenilir bir kaynak olarak görmemekte ve bu yüzden hemen hemen yok denecek kadar az sayıda hadisleri kullanmaktadır. Kullandığı yerleri incelediğimizde bir dilbilimci olmasından dolayı hadisin içeriğinden ziyade kullanılan kelimelerin anlamı ile ilgilenmektedir. Hadislere eleştirel bakmak, onları tahkik ve tetkik etmek, sıhhatine ehemmiyet vermek önemli bir konudur. Bu sebeple sadece Paret değil aynı zamanda Müslüman alimlerin bir kısmıda bu konuda titiz davranmışlardır. Hatta bu, hadislerin sıhhat derecelerine göre sınıflandırılması ve illel ve rical gibi alt disiplinlerin oluşmasına neden olmuştur. Paret, sadece İslam’ın ilk dönemi ve hadislerin toplanması ve bir disiplin haline gelmesi süreci arasında zamansal bir kopukluğun var olduğunu söyleyerek hadisleri kullanmaması, bazen âyetleri anlamada zorlukların doğmasına sebebiyet vermektedir. Paret, hadisler ile

²⁶³ 19/Meryem 74: “Onlardan önce de, eşya ve görünüş bakımından daha güzel olan nice nesiller helâk ettik.”

²⁶⁴ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 234.

²⁶⁵ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 157.

ilgili tespitlerini şu üç oryantalisteye dayandırır: Goldzieher (“*Über die Entwicklung des Hadith*”), A.J.Wensinck (“*The Muslim Creed*”) ve Schacht (“*The Origins of Muhammedan Jurisprudence*”).²⁶⁶ Goldzieher bu alanda ilk hadis kritiğini geliştirmiş oryantalisttir. Genellikle hadislerin uydurma olduğuna dair menfi bir kanaate sahiptir. A.J.Wensinck ise Goldzieher gibi hadislerin büyük bir kısmının uydurma olduğu görüşünde olmasına rağmen onun gibi tüm hadisleri uydurma olarak genellememiştir. Wensinck, Buhârî ve diğer kanonik koleksiyonlarında bulunan hadis materyalinin büyük bir kısmının M.S. 2. yüzyılın başına kadar uzanan bir dönemde ortaya çıktığı ve bu tarihten itibaren önemli değişikliklere ve eklemelere tabi olmadan aktarıldığı görüşündedir. Wensinck, hadis koleksiyonlarındaki doktriner tarihsel malzemenin bulgularından yola çıkarak incelemelerde bulunur. Schacht ise, çalışmalarını İslam hukukunun aktarımsal malzemesi üzerinde yürütür. Schacht, yasal/hukuki rivâyetlerin büyük çoğunluğunun 2. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmış olduğunu söyler. Paret, bu üç oryantalistin araştırmalarına dayanarak şu sonuca varır: İsnadlar, 100. yıla dayandırılması halinde dahi (718 miladi takvime göre) delil olarak kullanılacak materyaller arasına giremezler. Çünkü İslam’ın ilk ana dönemi ve hadislerin toplanması ve bir disiplin haline gelmesi süreci arasında zamansal bir kopukluk vardır. Bu yüzden hadisler güvenilir bir kaynak teşkil etmezler.²⁶⁷

2.3. Tarih Alanına Ait Eserler

2.3.1. Es-Sîretü’n-nebeviyye, İbn Hişâm

İbn Hişâm, tarih, dil ve soy bilim uzmanı olarak bilinen ve “*Es-Sîretü’n-nebeviyye*” adlı eseriyle ün kazanan bir kişidir. Eserin özelliği, İslam peygamberi Hz. Muhammed’in

²⁶⁶ Rudi Paret, “Die Lücken in der Überlieferung über den Urislam”, s. 147.

²⁶⁷ Rudi Paret, “Die Lücken in der Überlieferung über den Urislam”, s. 147-150.

hayatını en ayrıntılı ve kapsamlı şekilde biyografisini sunmasıdır. Eser Müslüman dünyasında İslam tarihinin en önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir.²⁶⁸

Paret eserinde üç kere tarihçiyi zikretmektedir. Şimdi bazı örnekler ile âyetler tahlil edilip Paret'in İbn Hişâm hakkında ki görüşlerine yer verilecektir.

İsrâ sûresi örneği 60. Âyet²⁶⁹

إِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُحَوِّهُمْ
فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا

“Hani sana, “Rabbin insanları çepeçevre kuşatmıştır” demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve 'da lânetlenmiş ağacı, sadece insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkutan uyarılarda bulunuruz, fakat bu onların taşkınlıklarını iyice arttırmaktan başka bir şey sağlamaz.”

Paret, bu âyette geçen *rüya* kelimesinin tam olarak bilinmediğini ve bu konuyla ilgili farklı tevillerin bulunduğunu ifade eder ve bunları açıklar. Bu tevillerden biri, olayın 628 tarihinde gerçekleşen Hudeybiye ile ilgili olduğu görüşünü ortaya koymakta ve bu yüzden Paret konuda kaynak olarak İbn Hişâm'a işaret etmektedir. Paret, sadece paralel pasajlar metodu, şiir ve dilbilgisi alanındaki tahlillerin âyetleri açıklamak için yetersiz olduğunun farkındadır ve bu yüzden İbn Hişâm'a işaret etmektedir.²⁷⁰

²⁶⁸ Mustafa Fayda, “İbn Hişâm”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 20, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999, s. 71-73, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-hisam>, 24.10.2023.

²⁶⁹ Daha önce erken dönem tefsirleri başlığı altında incelenen İsrâ sûresinin 60. ayeti, buradaki bağlamından dolayı sadece kısa bir şekilde ele alınacaktır.

²⁷⁰ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 302.

Yeri geldiğinde belirtilmesi gereken bir husus, Paret'in makalelerinde özellikle tarihçi kimliğini vurgulaması ve bunun sorumluluklarını ifade etmesidir.²⁷¹ Bu nedenle ilk eleştirel Tarihsel Kritik yöntemini uygulayan bir mütercimdir. Ona göre tarih, gerçek Tarih ve Vahiy tarihi olmak üzere iki kısma ayrılır. Bu sebeple onun için Müslüman tarihçilerin aktardığı bilgileri bu doğrultuda incelemek ve tarihi gerçekliğin araştırılması önemli bir konudur. İsrâ sûresinde Paret'in İbn Hişam'a başvurmasının sebebi, bu kaynakta geçen bilginin gerçek tarihte vuku bulmuş olmasıdır.

Enfâl sûresi örneği 5. Âyet

كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ

“(Onların bu hali,) müminlerden bir gurup kesinlikle istemediği halde, Rabbinin seni evinden hak uğruna çıkardığı (zamanki halleri) gibidir.”

Paret, beşinci âyetin ne öncesi nede sonrası âyetler ile bir bağının olmadığını belirtir ve Bell'e göre ilk orijinal halinde 64. âyetin²⁷² devamını oluşturduğunu yazmaktadır. Paret, âyetin Bedir ile alakalandırıldığını belirtir ve âyette geçen *Hakk* kelimesiyle neyin kastedildiğinin meçhul olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca çoğunlukla Kur'ân'da peygamber tebliğiyle ilgili âyetlerin kullanıldığı bağlamda geçmediğini iddia etmektedir. Zira zikredilen bağlamda kullanıldığı takdirde muhatap kitlenin inananlardan oluştuğunu ve onların ise zaten ilahi tebliği hakikat olarak kabul ettiklerini dile getirmektedir. Paret'e göre imkân dahilinde olup reddedilen veya inkâr edilen hakikat, Muhammed Peygamber'in kararıyla Mekke karavanına saldırarak bir çatışma riskini göze almalarıdır.

²⁷¹ Rudi Paret, “Der Koran als Geschichtsquelle”, s. 25.

²⁷² “Ey Peygamber! Sana ve sana uyan müminlere Allah yeter.”

Paret'e göre Muhammed peygamber bu kararın kendisine Allah tarafından ilham edildiği bilinci ile hakikat olarak adlandırmak istemiş olması mümkündür.

Bu açıklamalarda Paret'in peygamber tasavvuru ortaya çıkmaktadır. Mütercim, doğal olarak Peygamber'in, diğer din kurucuları gibi Tanrı'yı, kendi kararlarını ve gücünü meşrulaştırmak için vasıta kılmakta olduğunu düşünmektedir. Tercümesini, belirttiği görüş ve yorum doğrultusunda parantez içinde açıklayarak yapmaktadır: “(*Hatırlıyor musun*) *Efendin seni doğru kararla (yani doğru kararı vermekle?) evinden çıkardığı zaman, bazı inananlar buna karşı çıktılar.*”²⁷³ Ayrıca Paret, âyetin başka şekilde anlaşılabilirliğini ifade etmektedir. Eğer bu âyet, Taberî ve Blachère tarafından anlaşıldığı gibi ise, bu iki âyetin karşılaştırma cümlesinin iki parçasını oluşturur. Bu durumda, 5. âyette ifade edilen "Hakikat" kelimesi, Mekke'ye karşı sadece bir yağma hareketi olarak çıkarma kararına atıfta bulunurken, 6. âyetteki "Hakikat" ifadesi, Mekkelilere karşı savaşma kararına atıfta bulunmaktadır. Paret, bu âyetlerin tevilleri gibi daha farklı, şüpheli tevillerin mevcut olduğunu belirtir ve bu konuda tam bir açıklama yapmadan Taberî ve İbn Hişâm'a başvurulması gerektiğini ifade eder.²⁷⁴

Paret, İbn Hişâm'ı eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmek gerektiğini belirterek genellikle güvenilir bir kaynak olarak tanımlar. Dilbilimci, “Muhammed ve Kur'ân” adlı eserinin aksine, Yorum ve Konkordans'ında tarihçinin eserine pek başvurmaz. Bu durumun temel nedeni, tamamen güvendiği Avrupalı Muhammed biyografi yazarlarını tercih etmesidir. Bu durumun temel nedeni, Paret'in güvendiği bazı Avrupalı Muhammed biyografi yazarlarını tercih etmesidir. Paret, Wellhausen, Caetani, Grimme ve Buhl gibi oryantalistlerin, Müslüman Tarihi Literatürünü eleştirel bir yaklaşımla titizlikle

²⁷³ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 125-126.

²⁷⁴ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 182.

inceleyerek ayıklamaya çalıştıklarını ifade eder ve onları över. Paret'e göre bu akademisyenler, tüm bu malzemeyi düzenleyerek, gelecekteki bireysel araştırmalara sağlam, neredeyse nihai bir temel oluşturmuşlardır. Paret'e göre ancak bu tür bir temel güvence altına alındıktan sonra, Kur'ân tekrar tarihsel bir belge olarak değerlendirilebilir hale gelir.²⁷⁵

2.3.2. Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr, İbn Sa'd

Kendisi; hadis, siyer, tarih ve soy bilim alanında uzman olan ve “*Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*” adlı eseriyle tanınan bir alimdir. İbn Sa'd'ın eseri, İslam tarihinin önemli bir kaynağı olarak kabul edilen; siyer-megazî ve tabakat bölümlerinden oluşan bir kaynaktır. Bu eserde, İslam tarihinin önde gelen kişilerinin hayatları, savaşları ve mücadeleleri hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Günümüze kadar ulaşan en eski ve ilki olarak kabul edilen bir tabakat kitabıdır. Bu sebeple İslam dünyasının kültürel mirasına ait önemli bir parçasıdır.²⁷⁶ Ancak, bu eser Paret'in kaynakları arasında sadece birkaç yerde geçer. Buna rağmen, filoloğun İbn Sad'ı eserinde nerede yer verdiğini görmek faydalı olacaktır.

Necm sûresi örneği 19-25. Âyetler

أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ

²⁷⁵ Rudi Paret, “Die Lücken in der Überlieferung über den Urislam”, s. 152.

²⁷⁶ Mustafa Fayda, “İbn Sa'd”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 20, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999, s. 294-297, (Çevrimiçi)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-sad>, 24.10.2023; Fuat Sezgin, **Geschichte des arabischen Schrifttums. Bd. 1**, C. 1, s. 300-301.

“Gördünüz değil mi (âciz durumdaki) Lât’ı, Uzzâ’yı ve üçüncüsü olan diğerini,

Menât’ı?”²⁷⁷

Paret, bu âyetlerin açıklaması için tam kaynak vererek, Taberî’nin ve İbn Sa’d’ın, Muhammed Peygamber’in 19. âyetten sonra Şeytan’ın telkinlerinden dolayı âyetleri şu şekillerde okuduğunu aktarmaktadır: “tilka l-ğarānīqu l-’ulā wa-inna šafā’atahunna laturtağā (ayrıca farklı varyantları da verir)”. Ayrıca Paret, Arapça olarak naklettiği bu cümlelerin nasıl tercüme edilmesi gerektiğini okuyucu ile paylaşır: “İşte yüce turnalar (?). Onların şefaatine ümit edilebilir.” Turnalar kavramından emin olmadığı için parantez içerisinde vermektedir. Diğer varyantı ise şöyle tercüme etmektedir: “Onların şefaati (Tanrı) tarafından kabul edilmiştir. Onlar gibileri unutulmayacak.”²⁷⁸ Ancak Paret, bu rivâyetleri zikretmekle yetinmemekte ve bu olayın vuku bulduğuna dair delil olabilecek Hac sûresi 52. âyeti de aktarmaktadır: وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكُمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ “(Ey Muhammed!) Biz, senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, o, bir temennide bulunduğunda, Şeytan onun dileğine ille de (beşerî arzular) katmaya kalkışmasın. Ne var ki Allah, şeytanın katacağı şeyi iptal eder. Sonra Allah, kendi âyetlerini (lafız ve mana bakımından) sağlam olarak yerleştirir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” Sonrasında Paret bu konu ile ilgili başvurulabilecek eserleri sıralamaktadır.²⁷⁹ İbn Sa’d dahil tüm eserleri tam

²⁷⁷ Paret 19-25 arası olan âyetleri aynı konuya ait oldukları için kitabında bir arada vermiş.

Ben burada sadece tahkikim için önemli olan iki âyetin Arapçasını ve meâlini verdim.

²⁷⁸ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 461.

²⁷⁹ Rudi Paret, **Mohammed und der Koran**, s. 60; Frants Buhl, **Das Leben**

Muhammeds, çev. Hans Heinrich Schaeder, Heidelberg, Quelle & Meyer, 1955, s.

kaynağıyla belirtmesi, Arapçalarıyla beraber anlamlarını zikretmesi akademik camiada bu konunun önemli bir araştırma konusu olduğunun göstergesidir. Öyle ki Paret, bu âyetler için hiçbir yorum yapmadan sadece bilgileri aktarmakla yetinmektedir. Mamafih burada İbn Sa'd'ı neden kaynak olarak gösterdiğini tam olarak anlamlandıramamaktayız. İbn Sa'd'a geçen bilginin Taberî'de geçmesinden dolayı İbn Sa'd'ı kaynak olarak vermekte bir sakınca görmemiş olması mümkündür.

Paret, İbn Hişâm'da olduğu gibi İbn Sa'd'ın eserinin dikkatlice kullanılması gerektiğini belirtmektedir. Dilbilimci, bu eserin güvenilir olduğu kanaatindedir. Çünkü Paret, İbn Hişâm, Taberî, Vâkidî ve İbn Sa'd'da nakledilen bilgilerin büyük bir oranda tarihsel doğrulara tekabül ettiği görüşündedir. Hadis, Tefsir, Fıkıh, Kırâat gibi alanlara nazaran Tarih alanına ait malzemelerin daha erken bir döneme dayandığı görüşündedir. Bunu şöyle izah eder: İbn İshâk (ö. 151/768) Muhammed Peygamber'in biyografisi için malzemesini daha önceki bilgin kuşağından almıştır. Bu kuşakta gerçek bir öğrenci-öğretmen ilişkisi mevcuttur ve isnadların sonradan eklenmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Zuhri (ö. 124/742) ve Urve b. Zübeyr (ö. 94/713) gibi şahıslar, kendi başlarına Muhammed biyografi yazarları olarak adlandırılabilir niteliktedirler. Sonuncusu, nihâyetinde, peygamberin ilk taraftarlarından birinin oğluydu. Peygamber biyografisinin en eski güvenilir şekilde kanıtlanabilir temsilcisini yaşamıyla 7. yüzyıla kadar götürülebiliyor olması gerçekten dikkat çekicidir. Ancak, buna rağmen Paret onun (ve takip eden kuşakların) Muhammed Peygamber'in çağdaş tarihine dair malzemenin gerçek olarak kanıtlamak için yeterli ağırlığa sahip olmadığı görüşündedir. Bir tarihi olaydan sonra yarım yüzyıl geçmesi bile, aktarılan malzemeyi değiştirmek veya farklılaştırmak için yeterlidir. Bu yüzden Paret'e göre, bu tarihi eserler güvenilir olmakla birlikte dikkatle

177-180; Tor Andrae, **Mohammed. Sein Leben und sein Glaube**, Göttingen,

Dandenhoeck & Ruprecht, 1932, s. 15-19.

incelenmesi gerekir.²⁸⁰ Bu nedenle, bu tarihi malzemeyi titizlikle incelemiş belli oryantalistlerin kaynaklarını, Paret Kur'ân meâli için tercih etmeyi uygun bulmaktadır. Paret'in “*Muhammed ve Kur'ân*” adlı diğer eserinde, Yorum ve Konkordans'a kıyasla çok daha sık bu eserlere atıfta bulunur. Yorum ve Konkordans'ta ise, tarihi kaynaklara güvenmesine rağmen neredeyse hiç başvurmaz. Başvurduğu zaman, bu bilgilerin tercümeyle etki etmeyen ve sadece okuyucuyu bilgilendiren bilgiler olmasına dikkat eder.

2.4. Kırâat Alanına Ait Eserler

2.4.1. Et-Teysîr fi'l Kırâ'ti's-Seba, Ebû Amr ed-Dânî'nin

Ebû Amr ed-Dânî, “*Et-Teysîr fi'l Kırâ'ti's-Seba*” adlı eserinde, yedi kırâat farklılıklarını detaylı bir şekilde ele almaktadır.²⁸¹ İlk üç bölümde, yedi kırâat alimlerinin biyografileri verilerek imamlar tanıtılmaktadır. Daha sonra ise istiâze, besmele, Fâtiha sûresinin kırâat vecihleri ve diğer kurallar gibi temel konular ele alınmaktadır. Eserin en hacimli bölümü “*Ferşü'l-hurûf*”da, Bakara sûresinden itibaren tüm sûrelerin kırâat farklılıkları incelenmektedir. Bu çalışma, kırâat ilminin önemli bir referans kaynağı olarak kabul

²⁸⁰ Rudi Paret, “Die Lücken in der Überlieferung über den Urislam”, s. 151.

²⁸¹ Abdurrahman Çetin, “Ebû Amr ed-Dânî ve Eserleri”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 3, No: 1, 1991, s. 39.

edilmektedir.²⁸² Paret eserinde sadece bir kere Fetih sûresi 10. âyetle ilgili bir açıklama yaparken Ed Dâni'nin ismini zikretmektedir.²⁸³

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ
أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

“Sana yeminle bağlılık sözü verenler gerçekte bu sözü Allah’a vermiş oluyorlar, Allah’ın eli onların elleri üzerindedir. Bu sebeple kim Allah’a verdiği ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur, Allah’a verdiği sözün gereğini yerine getirene ise Allah yakında büyük ödül verecektir.”

Paret, bu âyette geçen tuhaf kırâat şeklinin عَلِيَّهِ (Hafs kırâatine göre hu diye biter) olduğunu ifade eder ve tam kaynak olarak “*Et teysir*” adlı eseri zikreder.²⁸⁴ Ancak burada okunuşun neden tuhaf olduğu konusunda hiçbir bilgi paylaşmamaktadır. Paret, ilk dönem kırâat rivâyetlerine başvurmak ile birlikte tercihlerinde dikkatli davranır. Ona göre, tefsir alanında olduğu gibi Kırâat alanında da Ana İslam dönemindeki rivâyetlerin aktarımında ve daha sonraki dönemde oluşan Kırâat varyantları arasında zamansal bir boşluk bulunmaktadır. Bu kırâat farklılıklarının çoğu, Osman Kur’ân redaksiyonundan önceki döneme ait gerçek metin varyasyonları olmaktan ziyade, çoğu okuma tarzı aslında cansız olan bir ünsüz harf dizisini, farklı biçimlerde canlandırmanın, örneğin farklılaştırma veya çeşitli ünlendirme yoluyla ete kemiğe büründürmenin bir önerisine dayanmaktadır. Paret, genellikle kırâatleri âyetin bir tür açıklamalı yeniden yorumlanması veya zorla bir

²⁸² Abdurrahman Çetin, “Et-Teyisr”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 41, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012, s. 57, (Çevrimiçi)
<https://islamansiklopedisi.org.tr/et-teysir>, 24.10.2023.

²⁸³ 51. Fetih Sûresi/10; Rudi Paret, **Der Koran**, s. 451.

²⁸⁴ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 452.

şekle/anlama sokulması olarak görür. Bu yüzden kırâat varyantları Paret için temkinli olarak kullanılması gereken kaynaklar arasında yer alır.²⁸⁵ Paret'in, Yorum ve Konkordans'ında ise belli yerlerde kırâatlere başvurduğunu ve bu rivayetlerin ilk dönem otoritelerden belli isimler ile sınırlı kaldığı görülmektedir.

²⁸⁵ Rudi Paret, “Die Lücken in der Überlieferung über den Urislam”, s. 150.

İKİNCİ BÖLÜM

PARET'İN TERCÜMESİNDE ÇAĞDAŞ KAYNAKLAR

1. Çağdaş çalışmalar hakkında değerlendirmeleri

“Paret’in tercümesinde çağdaş kaynaklar” olarak belirlenmiş olan ikinci bölümde, ilk olarak çok kısa bir şekilde Müslüman araştırmacılara ait araştırmalar incelenecektir. Daha sonra Paret’in Kur’ân tercümelerine yönelik tutumu detaylı bir şekilde ele alınacak, neden bu tercüme olumsuz değerlendirdiği üzerine ayrıntılı bir analiz gerçekleştirilecektir. Eleştirdiği tercümelerin yanı sıra, eserinde sıkça kaynak olarak zikrettiği ve yorumlarına yer verdiği Bell, Blachère ve Hamidullah gibi mütercimler tahlil edilerek, Paret’in bu tercihlerinin sebepleri ortaya konacaktır. Daha sonrasında Rudi Paret’in oryantalist kaynakları tespit edilip incelenecektir. İlk bölümün aksine bu bölümdeki kaynakların tamamı Paret’in ikincil kaynaklarından oluşmaktadır. İkincil kaynak olmalarına rağmen bu eserleri tespit etmek ayrı bir ehemmiyet taşımaktadır. Bu eserlerin listesini oluşturmak, Paret için önem arz eden eserlerin derlemesini bir arada görebilme imkânı sağlamaktadır. Dilbilimcinin okuyucuyu zor ve ihtilafli konularda belli kaynaklara yönlendirmesi, bu eserlerin yeni bir bakış açısı sunmasından veya konuyu açıklayıcı bir şekilde anlatmasından dolayı ayrı bir önem arz etmektedir.²⁸⁶ Paret’in kaynakları sadece Alman dilinde değil İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Aramice ve İbranice gibi başka dillerden oluşmaktadır. Nitekim Yorum ve Konkordans’ında ara ara orijinal metindeki dilleri Almancaya çevirmeden oryantalistlerin görüşlerini veya tercümelerini aktarmaktadır.²⁸⁷

²⁸⁶ Müellifin Yorum ve Konkordansındaki belirtilen kaynaklar, genellikle yeni bilgiler, analizler veya araştırmalar sunma amacını taşır. Arada bir, eserleri eleştirmek amacıyla bu kaynaklara başvurduğu görülür.

²⁸⁷ Paret, Yorum ve Konkordans’ta uyguladığı bu yöntemi makalelerinde de devam ettirerek metinleri orijinal dillerinde bırakmaktadır. Bkz.; Rudi Paret, **Der Plan einer**

Bu ise Paret'in farklı dillerdeki literatüre hâkim olduğunu ve bunlar arasından tercihler yaptığını göstermektedir. Ayrıca bu özellik, bilhassa ilahiyatçıların işini kolaylaştırmakta ve bu kaynakları inceleyerek bir fikir edinmelerine olanak sağlamaktadır.

Paret'in kaynakları sadece filolojik değer taşıyan eserlerden oluşmamaktadır. Tarih, Coğrafya, Dil ve Dinler Tarihi gibi farklı disiplinlerden eserlere yer verilmektedir. Mamafih önsözünde zikrettiği sayılı eserler dışında Paret'in Kur'ân tercümesinin kaynaklarını tercümesinde bulamamaktayız. Paret'in kaynaklarına ulaşmak için kendisinin Kur'ân, Yorum ve Konkordans adlı eserinden faydalandık. Bu eserde Paret başvurduğu birçok kaynağı belirtmekte ve okuyucuları bu kaynaklara yönlendirmektedir. Ancak zikrettiği eserler Paret'in Kur'ân tercümesinin kaynakları olduğu anlamına gelmemektedir. Bu eserlerden faydalanmış veya kaynak olarak kullanmış olabileceği ihtimalinden dolayı kaynakları arasında zikretmekteyiz.

Bu bölümde Paret'in ağırlıklı olarak hangi yabancı kaynakları eserinde kullandığı ve bunları tercih etme sebepleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Bunun yanı sıra, müfessirler ile oryantalistler arasında tercüme farklılıkları ve yöntemsel ayrılıklar gibi özellikler belirlenmeye çalışılacaktır. Paret'in Müslüman alimlerin ve oryantalistlerin kaynaklarını tercih ederken nasıl bir kıstasa göre tercihte bulunduğu araştırılacaktır.

1.1. Müslüman araştırmacılara ait kaynaklar

Günümüzde yazılmış ve İslam dünyasında bir kaynak veya başvuru eseri olarak kabul edilmeyen kitaplar, makaleler, doktora tezleri vb. türdeki eserler kısaca ele alınacaktır.

neuen, leicht kommentierten wissenschaftlichen Koranübersetzung, Brill, 1935, s. 125.

Çok kayda değer bir malzeme teşkil etmediği için sadece nerede başvurduğuna dair âyetler belirtilerek fazla açıklama yapılmayacaktır.

1.1.1. Yusuf Ali

Enfâl sûresi örneği 24. Âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

“Ey iman edenler! Sizi hayat verecek şeylere çağırdıklarında Allah ve resulünün çağrısına uyun ve şüphesiz bilin ki, Allah kişi ile kalbinin arasına girer.

Unutmayın ki, O’nun huzuruna götürüleceksiniz.” ‘

Paret, Bell ve Blachère meâllerindeki “Allah, kişi ile kalbinin arasına girer” âyetinin tam olarak ne anlama geldiğini yorumlayamadıklarını belirtir. Ancak Yusuf Ali’nin kendi Kur’ân meâlinde âyeti çok iyi bir şekilde yorumladığını açıklamaktadır.²⁸⁸

1.1.2. Omar Farukh ²⁸⁹

Bakara sûresi örneği 158. Âyet

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا
وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

²⁸⁸ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 186.

²⁸⁹ Basılmış bir doktora çalışması dışında yazar hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır.

Bkz.; Dissertation zur Doktorwürde Phil. Fakultät Erlangen. Druck der August Pries GmbH Leipzig, 1937.

“Safâ ile Merve Allah'ın nişânelerindendir; dolayısıyla hac veya umre yaparak
Beytullah'ı ziyaret eden bir kimsenin bu yerleri tavaf etmesinde
kendisi için bir günah yoktur. Kim gönüllü bir iyilik yaparsa
bilsin ki Allah iyiliği mükâfatıyla karşılayan ve çok iyi bilendir.”

Bu âyet Taberî bölümünde işlediği için tekrara düşmemek adına fazla bir açıklama yapmayı tercih etmiyoruz. Paret bu âyetin nasıl anlaşılması gerektiğini açıklamakta, Safâ ve Merve arasında koşma ritüeli hakkında bilgi vermekte ve kaynak olarak Omar Farukh'un eseri “*Das Bild des Frühislam in der arabischen Dichtung*”u zikretmektedir.²⁹⁰

1.1.3. Muhammed bin Kamil

Muhammed bin Kamil Husaib, Paret'in eserinde iki kere *zulm* kelimesinin anlamı için yer almaktadır. Paret, Nahl sûresi 113. âyette: “*Andolsun ki, onlara kendilerinden peygamber geldi de onu yalanladılar. Onlar zulmederlerken azap onları yakalayiverdi*” geçen *zulm* kelimesi için “*The meaning of zulm in the Quran*”ı kaynak olarak göstermektedir. Paret, Kamil'in Kur'ân-ı Kerim'de *zulm* kelimesinin intransitif²⁹¹ kullanıldığında *kendine haksızlık etme* anlamına geldiğini iddia ettiğini ve bu genellemeyle kendisinin çok ileri gittiğini açıklayarak eleştirmektedir. Paret, bu âyette olduğu gibi söz konusu kavramın istisnai durumlarda *kendine haksızlık etme* anlamına

²⁹⁰ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 36.

²⁹¹ "Intransitif" kelimesi Türkçe'de "geçişsiz" anlamına gelir ve bir fiilin nesnesi olmadan kullanıldığı durumu ifade eder. Yani, intransitif bir fiil nesne almadan kullanılır ve cümlelerin öznesi doğrudan eylemi gerçekleştirir.

gelebileceğini ifade etmekte ancak bu âyete böyle bir anlamın verilmesinin yanlış olduğunu belirtmektedir. Paret, tercümesine Kamil'in görüşünü yansıtmaz.

1.1.4. İrfan Shahîd²⁹²

Şuarâ sûresi örneği 224-227. Âyetler

وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ

“Şairlere gelince, onlara da yoldan sapanlar uyar.”

Paret çok ilginç bir şekilde bu âyetle ilgili herhangi bir bilgi vermemekte ve paralel pasajlar ile âyetleri delillendirmemektedir. Yanız İrfan Shahdid'in “A contribution to Koranic Exegesis” adlı makalesinde (tüm kaynağı ayrıntılı bir şekilde verir) bu âyetlere yenilikçi bir yorum getirdiğini, bunu ayrıntılı bir şekilde savunduğunu ve الْغَاوُونَ kelimesini Şeytan olarak yorumladığını belirtmektedir. Ancak Paret, bu yorumun kesin bir şekilde yanlış olduğunu açıklar.²⁹³

Paret'in, bu hatayı eserinde vurgulaması, onun Kur'ân tercümesindeki hassasiyetini ortaya koymaktadır. Tercümelerin belli ilkeler çerçevesinde gerçekleşmesi gerektiğini ve

²⁹² İrfan Arif Shahîd 1926-2016), Orientalistik alanında bir bilgindi. 1982'den ölümüne kadar Georgetown Üniversitesi'nde profesör emeritus olarak görev yaptı ve burada Arapça ve İslami Edebiyat Omani profesörü oldu. Shahîd ayrıca, 2012 yılından beri Amerika Ortaçağ Akademisi üyesiydi. Bkz.: İrfan Shahîd, Oral History Interview with İrfan Shahîd — Dumbarton Oaks, 13.04.2015, (Çevrimiçi) <https://web.archive.org/web/20150413002149/http://www.doaks.org/library-archives/dumbarton-oaks-archives/oral-history-project/irfan-shahid>, 07.12.2023.

²⁹³ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 372.

bağlamından koparılmadan anlam verilmesi veya var olan anlama sadık kalınması gerektiğini savunduğunu görmekteyiz. Paret için yorumun yeni ve orijinal olmasının bir kıstas olmadığı, bilakis doğru anlamı bulmanın esas olduğu görülmektedir. Kendisinin en güncel eserlere dahi vakıf olması, onun bu alana hakimiyetini göstermektedir. Bu eserlerden bazılarını kaynak olarak vermesi bunların bir kısmının önemli olduğunun göstergesidir. Elbette, yukarıda belirtildiği gibi, bazı eserler sadece hataları belirtmek amacıyla okuyucuya sunulmaktadır.

1.2. Kur'ân Tercümeleri

Paret, Kur'ân tercümesinin önsözünde Almanca bir Kur'ân tercümesine neredeyse hiç başvurmadığını, başka dillerde olan tercümelere ise kendi tercümesini yaptıktan sonra sıkça başvurduğunu belirtmektedir.²⁹⁴ Kur'ân, Yorum ve Konkordans adlı eserinde anlaşılması zor olan yerler için Richard Bell (1876 – 1952)²⁹⁵ ve Régis Blachère (1900 – 1973)²⁹⁶ yorumlarına ara sıra yer verdiğini açıklamaktadır.²⁹⁷ Bu açıklama ile Paret kendi tercümesini herhangi bir etki olmadan oluşturduğunu beyan etmek istemektedir. Ancak kendi tercümesini yaptıktan ve sonrasında başka tercümeler ile kıyasladıktan sonra kendi tercümesinde bir değişiklik yapıp yapmadığı ise meçhuldür. Bu sebeple, Yorum ve

²⁹⁴ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 8.

²⁹⁵ Richard Bell (çev.), **The Qur'ân Vol. II: Surahs XXV-CXIV**, C. II, Edinburgh, T. & T. Clark, 1939.

²⁹⁶ Régis Blachère, **Le Coran, traduction selon un essai de reclassement des sourates, 3 volumes.**

²⁹⁷ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 8.

Konkordans'ta yer alan tercümelerin, Paret'in Kur'ân tercümesinin kaynakları olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorusu akla gelmektedir.

Paret'in bilinçli bir seçim olarak tercümelerden kaçındığı bilinmektedir. Ayrıca, Kur'ân tercümesinin önsözünde Paret, Avrupa'da var olan Kur'ân tercümeleri²⁹⁸ bir araya getirilse dahi bilimsel ve Kur'ân-ı anlamaya yarayacak bir esere ulaşılamayacağını ifade etmektedir. Bu iddiasını ise farklı meâlleri karşılaştırarak örneklendirmektedir.

Nisâ sûresi örneği 34. Âyet:

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُ

Henning:

- a) “İyi niyetli kadınlar, kocalarının yokluğunda itaatkâr ve özenli olurlar, Allah da onlara özen gösterir.”
- b) “Ve sadece bildiğimizi tanıklık ederiz, gizli olanı engelleyemeyiz.”

Goldschmidt:

²⁹⁸ Paret, bu iddiasını desteklemek adına Lazarus Goldschmidt (filolojik açıdan eksik), Max Henning (güvenilir değil), Palmer E. Montet, Laïmèche - Ben Daoud, K.V. Zettersteen, L. Bonelli gibi çeşitli tercümanların Kur'an tercümelerini inceleyerek ortaya koymuştur. Paret, bu tercümeleri tam anlamıyla eleştirmek yerine, aralarında bazılarının değerli olduğunu belirtmiş; ancak hepsinin ortak bir kusuru bulunduğunu ve genel anlamda yetersiz olduklarını ifade etmiştir. Bkz.; Rudi Paret, **Der Plan einer neuen, leicht kommentierten wissenschaftlichen Koranübersetzung**.

- a) “Şerefli olanlar, Allah onları koruduğu için itaatkâr ve sır saklarlar.”
- b) “Sadece bildiğimizi tanıklık ederiz, ancak gizlinin koruyucusu değiliz.”

Rückert:

- a) “Çünkü Allah onları koruduğu için onurlu kadınlar itaatkârlar ve sır saklarlar.”
- b) "Sadece bildiğimizi tanıklık ederiz, gizli olanın koruyucusu değiliz."

Grimme:

- a) Dindar kadınlar sadıktır, sırrı korur, Allah'ın koruduğu gibi.
- b) Tercüme yok.

Palmer:

- a) “Ve erdemli kadınlar, kocalarının yokluğunda sadık ve dikkatli, Allah'ın onlara özen gösterdiği gibi.”
- b) “Ve sadece bildiğimizi tanıklık ettik; çünkü öngörülemeyen şeylerin bekçisi değildik.”

Bonelli:

- a) “İyi kadınlar itaatkârdır, kocalarının yokluğunda (onların mallarına ve kendi namuslarına) dikkat ederler, bu yüzden Allah onların işlerine dikkat etti (onları kocalarına emanet etti).”
- b) “Ve biz sadece bildiğimiz şeylere tanıklık ederiz, beklenmeyen şeylerin karşısında bekçi değiliz.”

Kasimirski:

- a) “Erdemli kadınlar itaatkârdır ve teslimiyet gösterirler: Allah'ın korunmasını emrettiği şeyleri (yani kendilerini ve kocalarının malını) kocalarının yokluğunda özenle korurlar.”
- b) “Sadece bildiklerimizi tanıklık etmekten başka bir şey yapmayız ve beklenmedik şeylere karşı da koruyucu olamayız.”

Montet:

- a) “Erdemli kadınlar bağlıdırlar, kocalarının yokluğunda Allah'ın özenle koruduğu şeyi (yani kendi kişiliklerini ve iffetlerini) özenle korurlar.”
- b) “Diyelim sadece bildiklerimize tanıklık ederiz ve bilmediğimiz şeylere karşı garanti veremeyiz.”

Laïmèche - Ben Daoud:

- a) “Aralarındaki doğru olanlar itaatkârdır, yoluğunda kocanın onurunu korurlar, Allah'ın onları koruduğu gibi.”
- b) “Sadece bildiğimiz şeyi bekliyoruz (tanıklık ediyoruz) ve sırrı bilmiyoruz.”

Zetterstéen:

- a) “Bu nedenle, salih kadınlar da gizli olanı itaatkâr ve dikkatli bir şekilde gözetceklerdir, çünkü Tanrı onları gözetmektedir.”
- b) “Sadece bildiğimiz şeylere yöneldik ve gizli olanı anlayamadık.”

Paret tam on farklı dilden tercüme örnekleri vermektedir. Genel itibari ile verilen anlamlara bakıldığında *el-Gaib* kelimesinin tam anlamının verilemediği ve okuyucu için netlik ifade etmeyen tercüme örnekleri olduğu görülmektedir. Sadece Bonelli ve Montetin'in daha anlaşılır bir tercüme yer verdiği kanaatindeyiz. Paret, eksik tercümelerin sebebi

olarak iki noktaya işâret etmektedir: 1) Mütercimler tarafından حَافِظَاتُ الْغَيْبِ ibaresinin geçtiği paralel pasajlar gözetilmediği için âyet doğru bir şekilde tercüme edilememiştir. 2) Mütercimlerin, Arap müfessirlerin görüşlerine güvenerek âyeti “Eşlerin yokluğu ve gizliden gelen bir tehlikeye karşı koruma” şeklinde tercüme etmelerinden dolayı anlam açıklığı kavuşamamıştır.²⁹⁹

İlk eleştiri ile ilgili mütercimlerden farklı bir yol izleyen Paret, tek tek paralel pasajları tespit etmektedir: Ahzap sûresi 35. âyet³⁰⁰, Mü’minûn sûresi 5. âyet³⁰¹, Nûr sûresi 31. âyet³⁰² ve başka âyetlerde geçen bu kavramın *cinsel mahremiyetin korunması* anlamına

²⁹⁹ Rudi Paret, **Der Plan einer neuen, leicht kommentierten wissenschaftlichen Koranübersetzung**, s. 126.

³⁰⁰“Müslüman erkekler, Müslüman kadınlar; mümin erkekler, mümin kadınlar; ibadet ve itaat eden erkekler, ibadet ve itaat eden kadınlar; özü sözü doğru erkekler, özü sözü doğru kadınlar; sabreden erkekler, sabreden kadınlar; gönlünü ibadete vermiş erkekler, gönlünü ibadete vermiş kadınlar; (Allah için) yardım yapan erkekler, yardım yapan kadınlar; oruç tutan erkekler, oruç tutan kadınlar; iffetlerini koruyan erkekler, iffetlerini koruyan kadınlar; Allah’ı çokça anan erkekler, çokça anan kadınlar; işte bunlar için Allah büyük bir ödül hazırlamıştır.”

³⁰¹ “İffetlerini korurlar”

³⁰² “Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Dışarıda kalanlardan başka ziynetlerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, başka kadınlar, hizmetlerinde bulunan köleleri ve câriyeleri, cinsel arzusu bulunmayan erkek hizmetçiler, kadınların cinselliklerinin farkında olmayan çocuklar dışında kimseye

geldiğini belirtmektedir. Tercümesini ise şu şekilde sunmaktadır: *"Ve salih kadınlar, mütevazıdır ve (ötekine) kapalı olanı korurlar, çünkü Tanrı (buna) dikkat eder (çünkü Tanrı bunun toplumsal alana yayılmasını istemez)."*³⁰³ Bu cümle tahlil edildiği zaman Montet ve Bonelli'nin tercümesinden daha anlaşılır olduğu kanaatinde değiliz. Bilakis, İslam inancında yabancı şahıslara kapalı olabilecek birçok konu mevcuttur. Ancak Paret, Yorum ve Konkordans'ında kaynak olarak gösterdiği makalesinde bu âyeti daha anlaşılır bir şekilde tercüme etmektedir: *"Ve salih kadınlar, mütevazıdır ve gizli olanı (umuma açık olmayanı cinsel mahremiyetlerini) korurlar çünkü Tanrı (buna) dikkat eder (çünkü Tanrı bunun toplumsal alana yayılmasını istemez)."*³⁰⁴ Paret'in neden Kur'ân tercümesinde daha anlaşılır olan metni tercih etmediği anlaşılmamaktadır.

Paret'in, mütercimlerde eleştirdiği ikinci husus ile ilgili (mütercimlerin Arap yorumculara/müfessirlerin görüşlerine dayanarak alıntılarını) söz konusu Arap yorumcularının kimler olduğunu birer birer açıklamaktadır: Taberî, Zemahşerî, Razî, Beydâvî, Hazin, Neseî, Celaleyn.³⁰⁵ Bu müfessirler dışında kendisi gibi cinsel mahremiyet anlamını veren, Reşid Rıza'nın "*Menar*" tefsirinde yer alan Muhammed Abduh'un ismini de zikretmektedir. Zemahşerî, Beydâvî ve Neseî'nin ise *li-esrarihim* anlamını verdiklerini dipnotunda belirtmektedir. Bu konuda müfessirlere ve mütercimlere

süslerini göstermesinler. Yürürken, gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey müminler! Hepiniz Allah'a tövbe edin, umulur ki kurtuluşa ersiniz!"

³⁰³ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 64.

³⁰⁴ Rudi Paret, **Der Plan einer neuen, leicht kommentierten wissenschaftlichen Koranübersetzung**, s. 127.

³⁰⁵ Rudi Paret, **Der Plan einer neuen, leicht kommentierten wissenschaftlichen Koranübersetzung**, s. 125.

yönelttiği eleştirisinde dikkat çeken nokta, Paret'in zikrettiği isimlerin bir kısmının hiçbir şekilde Yorum ve Konkordans'ta geçmiyor olmasıdır (Razî, Nesefî, Hazin, Celaleyn, Muhammed Abduh ve Reşid Rıza). Burada sorulması gereken soru şudur: Paret'in Yorum ve Konkordans'ta işaret ettiği makalesinde yer alan bu müfessirler, Kur'ân tercümesi kaynakları arasında değerlendirilmelidir?

Paret'in tefsir kaynaklarına yaklaşımı eleştireldir, çünkü tefsir ilmi Muhammed Peygamber'in vefatından çok sonra oluşmuştur. Dolayısıyla, Hz. Muhammed'in tasavvur dünyasına doğrudan erişimin olmadığı bir dönemde şekillenmeye başlamıştır. Bu yüzden Paret bu alanda (rivâyetlerin, din algısının vb.) aktarımında bir boşluğun oluştuğunu ifade etmektedir. Bundan dolayı, Paret müfessirlerin birçok âyeti farklı yorumladıklarını ve hatta içsel kanıtlara (Kur'ân) bakıldığında, bu yorumların yanlış tevil edildiğini iddia etmektedir.³⁰⁶ Paret, İslam'ın ilk dönemi (Ana İslam) ile ilgili aktarımların eksikliğini yalnız tefsir alanında değil aynı zaman kırâat, hadis, fıkıh ve kısmen tarih alanında da mevcut olduğunu düşünmektedir.³⁰⁷ Müfessirlere karşı yönlendirdiği eleştirilerinde, kendisini haklı görmesine sebep veren âyetler de mevcuttur. Örneğin:

Rahmân sûresi örneği 6. Âyet

وَالنَّجْمِ وَالشَّجَرِ يَسْجُدَانِ

“Otlar ve ağaçlar (Allah'a) boyun eğerler.”

Paret, bu âyette ilk olarak iki oryantalist mütercimi eleştirmektedir. Krackovskij ve August Fischer'in, müfessirlerin yanlış tevillerine dayanarak âyette geçen وَالنَّجْمِ

³⁰⁶ Rudi Paret, “Die Lücken in der Überlieferung über den Urislam”, s. 149.

³⁰⁷ Die Lücke in der Überlieferung über den Urislam Rudi Paret s.149-152.

kelimesini *çimen* olarak tercüme ettiklerini açıklamaktadır. Her ikisinde âyete “*Çimenler ve ağaçlar (Tanrıya) secde ederler*” anlamını vermektedir. Halbuki Paret’e göre âyetin doğru anlamı “*Yıldızlar ve ağaçlar (Tanrıya) secde ederler*” şeklinde olmalıdır. Paret, bu yanlış tercümenin sebebini müfessirlere atfetmektedir. Onlar, âyette yer alan iki nesnenin birbirinden bu kadar uzak olmasını tuhaf karşılamışlar ve yıldızlar kelimesinin Arapçadaki ikinci anlamı olan *çimen* kelimesine tercih etmişlerdir. Nitekim *çimen* ve *ağaç* arasında bir uyum söz konusudur. Paret, paralel pasaj ile bu görüşe karşı çıkmaktadır. Hac sûresi 18. âyeti delil olarak sunmaktadır: “*Görmez misin göklerde ve yeryüzünde bulunanlar; güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu hep O’na secde etmektedir! Niceleri de azabı hak etmiştir. Allah’ın hakir kıldığı kimseyi onurlandırabilecek birisi yoktur. Kuşkusuz Allah dilediğini yapar.*” Âyette, Tanrı’ya secde eden nesneler arasında yıldızlar ve ağaçlar yer alırken, *çimen* ifadesine rastlanmamaktadır. Bundan dolayı, bu iki nesnenin Rahmân sûresinde tekrar yan yana zikredilme olasılığı çok yüksektir.³⁰⁸ Paret’in eleştirdiği müfessirlerin tefsirlerini incelediğimizde, onun haklı olduğunu görmekteyiz. Taberî ve Zemahşerî kavrama “*Bitkiler ve ağaçlar*” anlamını vermektedirler.³⁰⁹ Paret’in Yorum ve Konkordans’ta

³⁰⁸ 55. Rahman Sûresi/ “an-nağm” anlamı; Rudi Paret, **Der Koran**, s. 512-513; Rudi

Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 465.

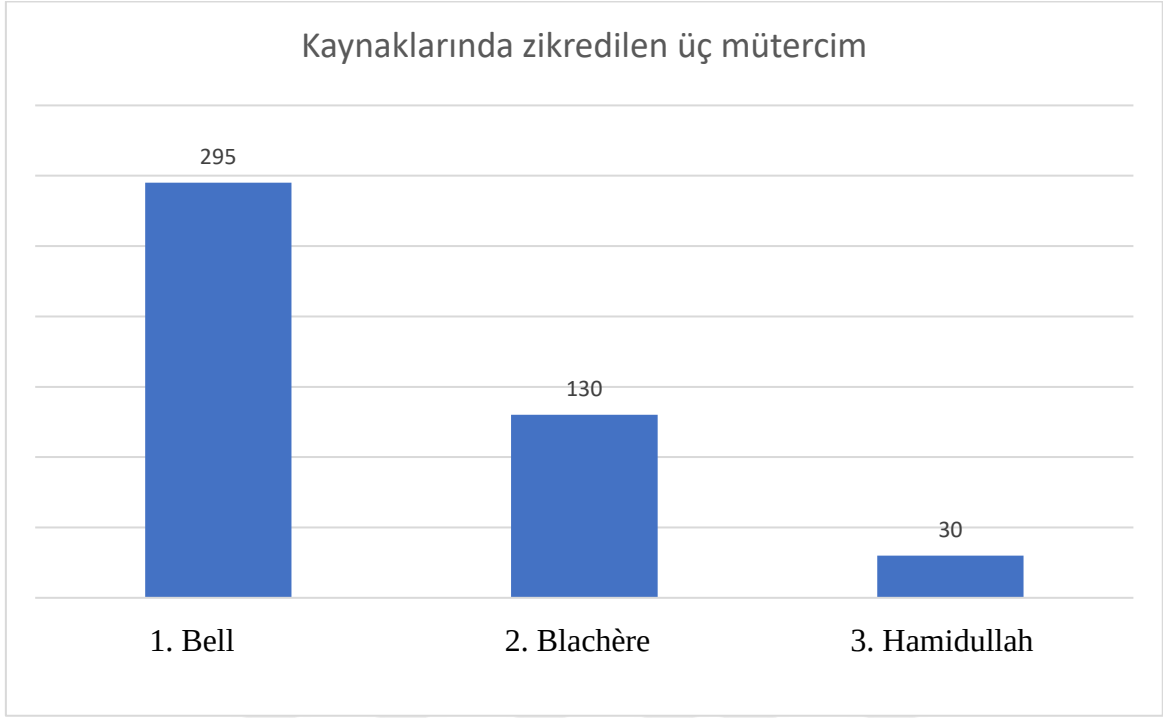
³⁰⁹ اختلف اهل التأويل في معنى النجم في هذا الموضع مع إجماعهم على ان الشجر ما قام على ساق, فقال بعضهم :
عنى بالنجم في هذا الموضع من النبات : ما نجم من الارض, مما ينبسط عليها, ولم يكن على ساق مثل البقل ونحوه
Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân**,
C. 7, Beyrut, Muessetu’r-Risâle, 1994, s. 177-178; Maḥmūd ibn ‘Umar Zamakhsharî, **El-Keşşâf ‘an hakā’iki ġavâmidî’t-tenzîl ve ‘uyûnî’l-ekâvîl fî vucûhî’t-te’vîl: Keşşaf tefsiri: (metin-çeviri)**, C. 6, ed. Murat Sülün, çev. Muhammed Coşkun, 1. baskı, Fatih, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020, s. 500-501.

Taberî ve Zemahşerî'yi doğrudan eleştirmemesi ise dikkat çekici bir husustur. Bu Paret'in her zaman belirli bir kişiyi eleştirmek yerine müfessirler genelinde eleştirilerde bulunarak yetindiği şeklinde yorumlanabilir. Genel eleştiri ile iktifa ettiği âyetleri teker teker inceleyerek çok daha fazla faydalı malzeme toplanabileceği kanaatineyiz. Paret'in müfessirlere bazen haklı olarak yönelttiği eleştiri, bu âyet örneğinde net bir şekilde görülmektedir. Filolog, müfessirlerin âyetleri tek başına diğer metinlerden bağımsız, izole edilmiş ve uyumlu bir metin olarak görmelerinden yakınmaktadır. Bununla birlikte Paret, gerçek veya görünür anlamsal çelişkilerin müfessirler tarafından yorumlanması veya uyumlu hale getirilmesini eleştirmektedir.³¹⁰

Paret'in oryantalist mütercimlere karşı benzer eleştirel bir tutum sergilediğini görmekteyiz. Tezin ilk bölümünde, Paret'in tefsirlere başvurmadan önce paralel pasajlar kullanarak âyetlerin anlamını belirlemeye çalıştığını tespit ettik. Tezin ikinci bölümünde ise mütercimlerin, Kur'ân tercümelerine başvurmak yerine yine paralel pasajlar yöntemini tercih ettiğini görmekteyiz. Paret'in Kur'ân tefsirlerine yönelik eleştirel tavrını, aynı şekilde Kur'ân tercümelerine karşı da sürdürdüğünü görmekteyiz. Ancak Paret tüm müfessirleri reddetmediği gibi, bazı Kur'ân tercümelerini (meâli için olmasa da) Kur'ân, Yorum ve Konkordans'ı için kaynak olarak kullandığı, ancak tercümeler arasında bir seçim yaptığı görülmektedir. Paret, seçtiği tercümeleri Yorum ve Konkordans'ta kullandığı kaynakların kısaltmalarını sunduğu bölümde sıralamaktadır: Hamidullah, Richard Bell ve Blachère. Özellikle Bell ve Blachère tercümelerine önsözünde vurgu

³¹⁰ 55. Rahman Sûresi/ "an-nağm" anlamı; Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 465; Rudi Paret, "Die Bedeutung von An-Nağm in Sûre 55, 6", ed. Wilhelm Hoenerbach, **Der Orient in der Forschung. Festschrift für Otto Spies zum 5. April 1966**, 1967, s. 512.

yapması, söz konusu kaynaklara aynı oranda başvurmadığını göstermektedir³¹¹ Aşağıdaki diagramda, Paret'in bu üç mütercimın tercümelerine ne sıklıkta yer verdiği görülmektedir.

Makalelerinde övdüğü Bell'in tercümesi, eserinde 295 kere geçmektedir. Diğer iki mütercimi, çevirilerinin bazılarını beğense de, Bell kadar gözle görülür bir şekilde övmemektedir. Nitekim bu tutum, şemada görüldüğü gibi başvuru oranlarına yansımaktadır. Blachère'e 130 kez, Hamidullah'a ise yalnızca 30 kere başvurmuştur. Bilhassa son sûrelere doğru, bu üç eserin Kur'ân tercümelerini birlikte vermektedir.³¹²

³¹¹ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 8.

³¹² Örnek: 21. Enbiya Suresi/65; Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 343.

Ayrıca, Yorum ve Konkordans adlı eserinin kaynakları arasında bulunan bu eserler, Kur'ân tercümesinin kaynakları arasında olmayabilir. Ancak ihtimal dahilinde olması dahi, bu tercümelerin incelemeye tabii tutulması gerektiğini düşündürmektedir.³¹³

1.2.1. The Qur'an, Richard Bell

Edinburgh üniversitesinde görev yapmış İngiliz asıllı bir Arap dil bilimcisidir. Alanın ilk örneği olan ve günümüzde temel eser olarak kullanılan “*The Qur'an*”³¹⁴ adlı Kur'ân tercümesinin sahibidir. Paret'in bu eseri tercih sebebi ise bilimsel-eleştirel bir tercüme olmasıdır. Nitekim Paret, Richard Bell'in bilimsel-eleştirel bir Kur'ân tercümesi ortaya koyduğunu ve alanda bir ilk olduğunu açıklayarak Bell'i makalelerinde övmektedir.³¹⁵

Kehf sûresi örneği 61- 65. Âyetler

فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا³¹⁶

³¹³ Paret, sadece bu üç mütercimle sınırlı kalmayarak zaman zaman farklı tercümanlardan beğendiği yorumlara yer vermiş ve aynı zamanda çok hatalı bulduğu tercümeleri eleştirmiştir. Örneğin Tin sûresinde David Künstlinger ve Harris Birkeland'ın ve Şems sûresi 9. âyet F. Schultness'in yorumlarını eleştirir. Bkz.: Rudi Paret, *Koran* s. 514.

³¹⁴ Richard Bell, **The Qur'ân Vol. I**; Richard Bell, **The Qur'ân Vol. II: Surahs XXV-CXIV**.

³¹⁵ Paret burada mevcut Kur'ân tercümelerinin bilimsel olmayışını eleştirirken henüz Bell'in tercümesi yayınlanmamıştır. Bkz.; Rudi Paret, “Der Koran in Geschichte und Gegenwart”, ed. Karl Dietrich Erdmann, Felix Messerschmid, **Geschichte in Wissenschaft und Unterricht**, No: 11, 1960, s. 520.

³¹⁶ Tüm âyetler verilmeyip sadece 61. âyetin Arapçası ile iktifa edilmiştir.

“Her ikisi, iki denizin birleştığı yere varınca balıklarını unuttular.

Balık, denizde bir yol tutup gitmişti.”

Paret, bu âyette geçen kıssanın Alexander romanından alındığını savunmaktadır. Söz konusu efsanede tuzla muhafaza edilmiş ölü bir balıktan ve onun hayat suyu ile tekrar canlanarak hayat suyunun yerini göstermesinden bahsedilmektedir. Alexander bu ebedi hayatı veren suyun izini sürmektedir. Hikayede balık suya temas ettiğinde canlanmakta ve Alexander’ın aşçısının elinden kaçmaktadır. Aşçı ise Alexander’ı bu hususta bilgilendirmeyi ihmal etmektedir. Alexander romanında olduğu gibi, Kur’ân’da da balık canlanmakta ve yüzerek uzaklaşmaktadır. Musa’nın yanındaki genç, balığın kaybolduğunu Musa’ya haber vermeyi unutmaktadır.³¹⁷

Paret, âyette bazı şeylerin net olmadığını düşünmektedir. Hikayenin başında Musa ve yanındaki genç, balığı kaybetmeleri sebebiyle telaş ve üzüntü içinde olduğu anlatılmaktadır. Ancak hikayenin sonunda balığın kaybolması ile, yolculuğun amacının gerçekleşmiş ve murada erişilmiş olduğu gösterilmektedir. Paret, bu iki tezat durumun anlaşılır olmadığını ifade etmektedir.³¹⁸

Halbuki efsanede, Alexander hayat suyunu kendisinin değil, balığın bulmuş olmasından dolayı hayıflanmakta ve yolculuğunun hedefine ulaşamadığı için üzülmemektedir. Paret’in neden kıssanın bu bölümünü net bulmadığı ilk bakışta anlaşılmamaktadır. Paret’in genel olarak kıssaları okurken zorlanmasının sebebi, Kur’ân’da anlatılan İncil hikayelerinden

³¹⁷ 18. Kehf sûresi/ 63: “Genç, “Gördün mü, dedi, o kayanın yanında konakladığımız zaman balığı unuttum! Onu sana söylemeyi bana unutturan, şeytandan başkası değildir.”

Balık, şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti.”

³¹⁸ 18. Kehf sûresi/64: “İşte aradığımız o idi.”

kaynaklanmaktadır. Paret'in Kur'ân kıssalarını, istemsizce küçüklükten beri aşına olduğu hikayeler ile kıyaslaması (buna İncil dışındaki efsanelerde eklenebilir), Kur'ân'da anlatılanların bir bütün halinde değil de parça parça anlatılmış olması ve İncil'deki gibi hikayelerin canlı olmaması, Kur'ân kıssalarının anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.³¹⁹ Paret bu engellerin farkındadır. Düzene alışmış zihinlerin Kur'ân-ı Kerim okumaları sırasında bu alışkanlıklarından sıyrılmaları ise zor gözükmektedir.

Paret, kıssa ile ilgi olarak ayrıca bir konuya daha dikkat çeker ve 61. âyetin sonundaki سَرَبًا kelimesinin bir zarf-fiil mastarı olarak anlaşılabilirliğini ve “*O yüzdü, uzaklaştı gitti*” anlamına gelebileceğini belirtmektedir. Ona göre, bazı müfessirler yanlışlıkla bu kelimeyi Farsça kanal anlamına gelen sarāb olduğunu düşünmekte ve bu sebeple birçok fantastik düşünce üretmektedirler.³²⁰ Oryantalist Freiländer de bu yorumlara binaen âyeti şöyle tercüme etmektedir: “*O zaman, deniz yolunu yeraltı geçidinden takip eden balığı unuttular.*” Paret doğru tercümenin Bell'e ait olduğunu savunarak, onun tercümesini okuyucuya aktarmaktadır: “[...] *ve özgürce denize yol aldı.*”³²¹ Aynı şekilde Paret Bell'e yakın bir tercüme vermektedir: “[...] *O büyük suya yol aldı (yüzdü) ve uzaklaştı.*”³²² Paret, meâli için Bell'in tercümesini kullanmamış olmak ile birlikte daha sonrasında onun

³¹⁹ Rudi Paret, “Der Koran in Geschichte und Gegenwart”, s. 521.

³²⁰ Müfessirlerin kim olduğu belirsiz olduğu durumda, konuyla ilgili olarak Taberî'nin tefsiri incelenmiş ve Paret'in sunmuş olduğu yorum doğrultusunda yapılan tevil tespit edilmiştir. Taberî Kehf sûresi s.117 cilt 2: *واما قوله: 'فاتخذ سبيله في البحر سرايا' فانه يعني ان الحوت اتخذ طريقه الذي سلكه في البحر سرايا. ويعني بالسرب: المسلك والمذهب. يسرب فيه: يذهب فيه ويسلكه*

³²¹ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 317-318.

³²² Rudi Paret, **Der Koran**, s. 209.

tercümesinin kendi tercümesine yakın olduğunu tespit etmiş ve bunu okuyucu ile paylaşmıştır.

Nisâ sûresi örneği 32. Âyet

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ

مِّمَّا اكْتَسَبْنَ وَاسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

“Allah'ın sizi, birbirinizden üstün kıldığı şeyleri (başkasında olup da sizde olmayanı) hasretle arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var. Allah'tan lütfunu isteyin; şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir.”

Paret, bu sûrede geçen لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ cümlesiyle tam olarak ne kastedildiğinin belirsiz olduğunu açıklamaktadır. Halbuki aynı sûre de geçen 7.³²³ ve 33.³²⁴ âyetlerde *nasip* kelimesi ile mirastaki *hisse* anlaşılmaktadır. Paret, bu âyet ile alakalı Bell'in yorumunu aktarmaktadır. Bell, tercümesinde âyetin başına “*hırs; mirasa atıfta bulunmak için revize edildi*” başlığını koymaktadır. Bell, eski ve genel yazılmış bir metnin, miras hukuku düzenlemelerinin yürürlüğe girmesinden sonra tekrar gözden geçirilip düzeltildiğini varsaymaktadır. Paret, yalnız Bell'in yorumunu vermekle yetinmekte ve Nisâ sûresindeki 7. ile 34. âyetin dil kullanımı açısından aynı olduklarını

³²³ “Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır; ana-babanın ve yakınların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Gerek azından gerek çoğundan belli bir hisse ayrılmıştır.”

³²⁴ “(Erkek ve kadından) her biri için, ana, baba ve akrabanın bıraktığından (hisselerini alacak olan) vârisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere de paylarını verin. Çünkü Allah her şeyi görmektedir.”

ifade etmektedir.³²⁵ İki âyetin de aynı olduğuna dair tespiti, Bell’e itiraz mahiyetinde mi yoksa yalnız bilgi vermek amaçlı mı olduğu anlaşılmamaktadır.

Tüm bunlar, iki oryantalistin İslam hukukuyla ilgili âyetlere karşı ortak eleştirel bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Bu eleştirinin sebebi ise İslam hukukunun daha sonradan sistemleşmiş olmasıdır. Muhammed peygamber yalnız evlilik ve miras hukukunu kendisi belirlemiştir. Diğer hukuki konuların ise ilerleyen zamanlarda Ana İslam döneminde oluştuğuna dair, gerçeklikle örtüşmeyen bir düşünce ortaya çıkmıştır.³²⁶ Bu örnekte Paret’in Bell’i eleştirel yaklaşımından dolayı tercih ettiği görülmektedir.

1.2.2. Le Coran, Régis Blachère

Régis Blachère Arap Dili ve Edebiyatı uzmanı olan Fransız bir oryantalisttir. “*Le Coran*” adlı tercümesi bilimsel ve eleştirel bir çalışma olarak kabul edilen, Fransız tercümeleri arasında yaygın olarak kullanılan bir kaynaktır.³²⁷ Muhtemelen bu özelliğinden dolayı Paret’in kaynakları arasında yer almaktadır.

Birçok mütercimin aksine Paret kaynaklarının seçimi konusunda titiz davranmaktadır. Blachère’in Kur’ân tercümesine dair kaynakları arasında şu isimler bulunmaktadır: Taberî, Râzî, Vâhidi, Buhâri, Beydâvi, Neseî, İbn İshak, İbn Hişam, Vakıdî, İbn Sa’d ve

³²⁵ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 94.

³²⁶ Fritz Meier, Rudi Paret, “Westöstliche Abhandlungen”, s. 152.

Rudi Paret, “Die Lücken in der Überlieferung über den Urislam”, s. 152.

³²⁷ Mahmûd er-Rabdâvî, Zafer Kızıklı, “Tarih Boyunca Kur’ân Tercümelerinin Amaçları ve Çeşitleri”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. VIII, No: 3, 2008, s. 288.

İbnü'l-Esir.³²⁸ Oryantalist kaynakları arasında ise şu isimler yer almaktadır: Muir, Sprenger, Goldziher, Caetani, Lammens ve Nöldeke.³²⁹ Blachère'in, Paret gibi birçok müfessire ve farklı alanların Müslüman alimlere ait eserleri tercih etmediği görülmektedir. Nitekim her ikisinin de kaynak listeleri birbirine benzemektedir. Ortak olarak başvurdukları kaynaklar şunlardır: Taberî, (Buhârî), Beydâvi, (Nesefî), İbn İshâk, İbn Hişam, İbn Sa'd, Goldziher, Caetani ve Nöldeke.³³⁰ Blachère'in kaynaklarını titizlikle seçmesi Paret'in kendisini tercih etmesinde rol oynamış olması muhtemeldir.

A'râf sûresi örneği 163. Âyet

وَأَسْأَلُهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا
يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

“ Onlara, deniz kıyısında bulunan kent halkının durumunu sor. Hani onlar Cumartesi (yasağı) konusunda haddi aşıyorlardı. Zira tatil yaptıkları cumartesi günü balıklar onlara akın akın geliyor, tatil yapmadıkları (diğer) günlerde ise gelmiyorlardı.

İşte onları yoldan çıkmaları sebebiyle böyle imtihan ediyorduk.”

³²⁸ Esra Gözeler, “Kur’ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesine Batılı Yaklaşımlar”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 51, No: 1, 2010, s. 307.

³²⁹ Régis Blachère, **Le problème de mahomet: Essai de biographie critique du fondateur de l’islam**, Paris, Presses Universitaires De France, 1952, s. 135.

³³⁰ Buhârî ve Nesefî'yi parantez içine almayı tercih ettim, çünkü Nesefî sadece makalelerinde geçmektedir. Buhârî ise kaynakça da yer alsa da, muhtemelen Paret'in kullandığı şekli ile değil; çünkü Paret, sadece dilsel tahliller için Buhârî'ye başvurur.

Bu s urede Paret, Blach re'i iki kere eleştirmektedir. İlk eleştirisini çok sert bir dille yapmaktadır. Bağlantı kurmak amacıyla metne şiddet uyguladığını ifade etmekte ancak daha fazla detay vermemektedir.³³¹ Paret, müfessirlerde olduğu gibi oryantalistler söz konusu olduğunda da, kimi zaman yalnız eleştirisini belirtip herhangi bir açıklamada bulunmamaktadır. Paret'in müfessirlere y nelittiği eleştirileri oryantalist meslektaşlarına da uyguladığı görülmektedir.

1.2.3. Le Saint Coran, Hamidullah

Bu alimin şarkiyatçı olarak sınıflandırılması gerektiği hususunda her hangi bir tereddüt yaşamamak ile birlikte Paret'in eserinde geçen Kur'an tercümelerini incelediğimiz bölümde yer vermeyi daha uygun gördük. Hamidullah hayatının bir kısmını Avrupa ve Amerika'da geçirmiştir. Bu yüzden eserlerinin bir kısmını yabancı dillerde yazmıştır. Eserler onu Batılı oryantalistler tarafından tanınmasını sağlamıştır. Özellikle ilk Müslüman olarak Fransız dilinde yazdığı “*Le Saint Coran*” adlı tercümesi, şöhretini daha da arttırmış; hatta kendisine Batı dilinde en çok okunan Kur'an tercümesi yazarı unvanını kazandırmıştır.³³²

Her ne kadar Hamidullah'ın İşlami bakışı ve dünya görüşü Müslüman müfessirler ile benzerlik taşısa da Paret'in kendisini daha çok bir oryantalist olarak değerlendirdiğini kanaatinedeyim. Bunun sebebi ise Paret'in Yorum ve Konkordans'ta bazı kaynakları kısaltmalar listesinde verirken Hamidullah'ı zikretmiş olması ve listede Hamidullah

³³¹ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 177-178.

³³² Salih Tuğ, M. Yaşaroğlu, “Muhammed Ham dullah”, **TDV İşl m Ansiklopedisi**, C. 30, İstanbul, TDV İşl m Araştırmaları Merkezi, 2020, s. 531-534, ( evrimi i) <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed-hamidullah>, 19.10.2023.

dışındaki tüm eserlerin oryantalistlere ait olmasıdır. Paret’in özellikle kısa sûrelerde, Bell, Blachère ve Hamidullah’ın tercümelerini bir arada vermesi, onu bir oryantalist olarak görmüş olabileceği düşüncesini akla getirmektedir.³³³

Hamidullah’ı tercih etme sebepleri arasında en önemli etkenler; kelimelerin kullanımlarını analiz etmeye önem vermesi, köklerini tahlil etmesi, kelimelerin etimolojisinden hareketle bazı çıkarımlar yapmaya çalışması ve bunları örneklendirmesidir.³³⁴ Hamidullah’ın bilhassa filolojik tahlillere önem vermesi tercih sebebi olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca kendisi gibi Hamidullah’ın da orijinal bir yorum yapma çabasına girmemesi ve metni sadece en yakın, en doğru şekilde tercüme etmeye çalışması Paret ile ortak noktalarından biridir.³³⁵ Hamidullah’ın Kur’ân tercümesini özel kılan diğer bir husus ise dipnotlarda açıklamalara yer vermesidir. Dipnotlarda farklı dinlerin karşılaştırılması, tarihi bilgiler ve İslam’a dair bilgiler verilmesi; Paret’in Yorum adlı eseri ile benzerlik göstermektedir.

³³³ Bkz. 37. Saffat/88-90; Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 416.

³³⁴ Mehmet Selim Ayday, “Muhammed Hamidullah’ın Aziz Kur’an Adlı Çevirisi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Van İlahiyat Dergisi**, C. 8, No: 12, 2020, s. 12.

³³⁵ Paret, Hamidullah kadar katı olmamakla birlikte, lafzı tercümede bazen mümkün olmayan ayetlerin bulunduğunu ve bunların anlam olarak tercüme edilmesi gerektiğini belirtir. Ancak hem Paret hem de Hamidullah, kelime seçiminde ve en yakın tercümeyi sunmada aynı titizliği sergilerler. Bkz.: Mehmet Selim Ayday, **a.g.e.**, s. 8.

Özetle Hamidullah'ın Arap diline vakıf olması, İslam dinini iyi bilmesi, akılcı olması, dil ile ilgili tahlillere önem vermesi ve dipnotta okuyucuya ek bilgiler sunarak açıklama yapması onun tercümesini tercih edilir kılmaktadır.

En'âm sûresi örneği 67. Âyet

لِكُلِّ نَبِيٍّ مُّسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ

“Her haberin gerçekleşeceği bir zaman vardır. Yakında siz de gerçeği bileceksiniz”

Paret, âyette geçen لِكُلِّ نَبِيٍّ مُّسْتَقَرٌّ ibaresinin ne anlama geldiğinin tam bilinmediğini ifade etmektedir ve ibarenin geçtiği paralel pasajı hiçbir yorum yapmadan zikretmektedir: Kamer sûresi 3. âyet.³³⁶ Paret, verdiği paralel pasaj âyetini açıklamamaktadır. Bu ise kullandığı metodun bazı yerlerde yetersiz kaldığını göstermektedir. Daha sonra yalnız Hamidullah'ın tercümesine ve yorumuna yer vermektedir. Hamidullah, âyetin o bölümünü *“Her duyuru için bir sığınak”* olarak çevirmekte ve şu yorumu yapmaktadır: *“Şüphesiz her ilahi duyuru, ya kesinlikle gerçekleşir ya da kendi yerine (sığınağına) döner.”*³³⁷ Paret de âyeti Hamidullah gibi tercüme eder: *“Her hikâyenin bir yeri vardır (?)Yakında sizde bileceksiniz.”*³³⁸

³³⁶“Hep yalan saydılar ve kişisel arzularına uydular; oysa her iş yerli yerindedir.”

³³⁷ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 143.

³³⁸ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 143.

1.2.4. Bell, Blachère ve Hamidullah'ın bir arada verildiği âyetlere örnekler

Kamer sûresi örneği 1. Âyet

اَقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ

“*Vakit yaklaştı ve ay yarıldı.*”

Paret, Bell'in bu âyet ile ilgili yorumunu aktarmaktadır. Bell âyette anlatılan kıyamet gününün apokaliptik edebiyatında bulunan olaylardan biri olduğunu düşünmektedir. Âyette bunun gerçekten vuku bulduğunu ifade etmekte ve tercümesinde ayın kısmi tutulmasının bu iddiaya sebebiyet vermiş olabileceğine dair izahatta bulunmaktadır.

Birçok âyette olduğu gibi bu âyette de Paret'in tefsirlere temkinli yaklaştığını açıkça görebiliyoruz. Paret, sıradan doğal bir olay olarak anlatılan ayın yarılması ile ilgili âyetin, daha sonra Muhammed Peygamber'in müşrik kavmine bir mucize olarak sunduğu ve müşriklerin buna rağmen ona inanmadığı bir olay haline getirildiği düşüncesindedir.³³⁹ Bunun sebebi ise yine Ana İslam ve daha sonraki dönemler arasındaki aktarımda bir kopukluğun meydana gelmesindendir. Âyet hakkında daha sonra oluşan tevil ilk dönem Kur'ân tefsiri gibi yansıtılmıştır. Paret'in burada açıklaması gereken husus, doğal olarak tanımladığı ayın yarılması hadisesidir. Ay tutulması ve güneş tutulması Arap toplumunda bilinen olaylardandır. Doğal ancak aynı zamanda nadir olmasından dolayı harikulade bir olay olarak kabul edilen hadiselerdendir. Muhammed Peygamber'in güneş ve ay

³³⁹ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 463.

tutulması ile ilgili birçok hadisi mevcuttur³⁴⁰ Ayın yarılması ise bu tabiat olayları ile karıştırılabilecek bir tabiat hadisesi değildir.

Paret'in bu olayı neden doğal olarak tanımladığını veya kendi zihin dünyasında bu olayı nasıl ve hangi zamanda kurguladığını açıklaması gerekirdi. Zira bu şekilde Paret'in âyeti nasıl anladığı belli olmamaktadır. Mekke'de Hz. Muhammed döneminde yaşanmış bir tabiat olayı olarak mı, yoksa kıyamet zamanı yaşanacak bir olay olarak mı algıladığı anlaşılmamaktadır. Paret, yalnızca Blachère ve Hamidullah'ın اقْتَرَبَتْ ve اِنْشَقَّ fiillerini şimdiki zamanda "*Saat yaklaşıyor, ay yarıyor*" diye tercüme ettiklerini ve Muhammed Peygamber'in Kur'ân'dan başka mucizesi olmadığına dair taraflı bir yorumu tercih ettiklerini belirtmektedir.³⁴¹ Paret'in onlar gibi bunu kıyamet günü vuku bulacak bir olay olarak anlamadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu bilgi ne yazık ki Paret'in âyeti nasıl anladığını tam açıklamamaktadır.

Paret, kendi tercümesinde “(Kıyamet) Saati (çoktan) yaklaştı ve ay yarıldı.” diye geçmiş zamanda tercüme etmeyi tercih etmektedir.³⁴² Paret'in bu üç mütercim arasında Bell'in yorumuna daha yakın durduğu tercümesinden anlaşılmaktadır.

Sâffât sûresi örneği 88-90. Âyetler

³⁴⁰ İmâm Buhârî, **Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih 1**, C. 1, çev. Abdullah Feyzi Kocaer, Konya, Hüner Yayınevi, 2009, s. 264-269.

³⁴¹ Bunun ile ilgili farklı bir kaynakçaya da yönlendirir Paret; G. H. A. Juynboll, **The Authenticity of the Tradition Literature: Discussions in Modern Egypt...** G.H.A. Juynboll,..., Leiden, Brill Archive, 1969, s. 145 vd.; Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 463.

³⁴² Rudi Paret, **Der Koran**, s. 414.

فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ

فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ

“İbrahim yıldızlara baktı ve "Ben hastayım" dedi.”

Paret, İbrahim peygamberin yıldızlara bakması ve ardından hastayım demesi arasında nasıl bir bağlantının olduğunu çözemediğini belirtmektedir. Paret, Bell’in bu âyetin ve ardından gelen âyetlerin sonradan eklenmiş olduğunu düşündüğünü aktarmaktadır. Paret, Blachère’in daha da ileri gidip 88. âyetin mevcut bağlamından koparılıp 99. ve 100. âyetler arasına yerleştirdiğini söylemektedir. Blachère’in bu tercümesiyle ilgili birçok okuyucuyu ikna etmediğini ifade ederek eleştiride bulunmaktadır. Halbuki Paret’e göre âyetin yeri olduğu gibi bırakıldığı takdirde yerli müfessirlerin bu âyetle ilgili yaptıkları açıklamaya hak verilebileceği düşüncesindedir.

Müfessirlere göre İbrahim’in yıldızlara bakması ve bunun ardından hastayım demesinin sebebi açıktır. Yıldızlara inanan bir kavmi olan İbrahim onlar gibi yıldızlara bakar (yıldızları okumuş gibi yapar) ve kavmine kendisinin bulaşıcı bir hastalığa yakalanacağını bildirir. Bunu duyan kavmi bulaşıcı hastalıktan korktuğu için hızla ondan uzaklaşır. Burada müfessirler için yıldızlara bakma ve hastalık birbirinden uzak ve bağlantısız ögeler değildir.

Paret, müfessirlerin görüşlerini zikrettikten sonra, muhtemelen onların görüşünü destekler nitelikte olduğu için Hamidullah’ın yorumunu paylaşmaktadır. Hamidullah tercümesinde İbrahim’in inanan kavmi gibi yıldızlara baktığını, ne olacağını öğrendiğini ve bunu hile olarak kullandığını açıklamaktadır.³⁴³ Burada neden Bell ve Blachère’i kaynak olarak tercih ettiği daha iyi anlaşılmaktadır. Bu iki oryantalist Paret gibi Kur’ân

³⁴³ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 416.

kompozisyonunda değişikliklerin olduğunu düşünmektedirler ve tercümelerinde bunu dile getirmektedirler. Paret, meslektaşları ile aynı fikirde birleşmesine rağmen kompozisyon ile ilgili zorlama yorum yapıldığında (Blachère örneğinde olduğu gibi) bunu eleştirmekte ve makul imkanlar dahilinde olan görüşleri müfessirlere ait dahi olsa paylaşmaktan çekinmemektedir.

Burûc sûresi örneği 4-7. Âyetler

قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ. النَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ. إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ. وَهُمْ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ

“Burçlara sahip gökyüzüne, geleceği bildirilmiş olan güne, (o günde) tanıklık edene ve edilene andolsun ki, ateşle dolu hendeğe atılanlar (yakılarak) öldürüldü. Onlar (yakanlar) da başlarına oturmuşlar, müminlere yapmakta oldukları işkenceyi seyrediyorlardı”³⁴⁴

أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ kavramı, önceleri müfessirlere dayandırılarak, Güney Arabistan'ın Yahudi kralı Zûnüvâs (523)'in emri altında Necran'da bir hendekte ateşte öldürüldüğüne inanılan Hristiyan şehitleriyle ilişkilendirilmiştir.³⁴⁵ Ayrıca İncil'de anlatılan ateşten bir fırına

³⁴⁴ Sadece 4. ve 7. ayetlerin Arapça metni verilmesine rağmen, 1-7. ayetlerin Türkçe meâli bir arada sunulduğu için bu şekilde alıntılandı.

³⁴⁵ Muhammed Eroğlu, “Ashâbü'l-Uhdûd”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 471, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/ashabul-uhdud>, 24.10.2023; Josef Horovitz, “Koranische Untersuchungen”, **Koranische Untersuchungen**, Berlin und Leipzig, Walter De Gruyter & Co., 1926, s. 92-93, doi:10.1515/9783111557366.

atılan adamların efsanesi, zaman zaman bir açıklama olarak kullanılmıştır.³⁴⁶ Ancak Hubert Grimme'nin tespiti ve Horovitz'in açıklamalarının ardından, bu anlayış değişmiştir.³⁴⁷

Horovitz, bu olaya dair hiçbir kaynaktan, ateşle dolu bir hendeğin önemli bir rol oynamadığını belirtmektedir.³⁴⁸ Aynı şekilde oryantalist Daniel'de anlatılan, ateşten fırına atılan adamların hikayesinin tarihi bir karşılığı olmadığını savunmaktadır.³⁴⁹ İki oryantaliste göre Ashabü'l-Uhdūd ile cehennem ateşine düşen olmuş günahkârlar kastedilmektedir. Bu yorum, Paret ve farklı oryantalistler nezdinde kabul edilmektedir. Örneğin oryantalist Bell'de bu yoruma katılmaktadır. Hatta Bell Ashabü'l-Uhdūd'un Bedr savaşında öldürülen Kureyşlilere ait cesetlerin bir kuyuya atıldığına dair bir gönderme olabileceğini belirtmektedir.³⁵⁰ Paret, bu yorumun tartışmalı olduğunu ifade ederek bu yoruma katılmamaktadır.³⁵¹ Kendisi diğer iki meslektaşının görüşlerini

³⁴⁶ Daniel 3.

³⁴⁷ Hubert Grimme (1864-1942) Alman **bir semitisttir** ve Freiburg im Üechtland (1889-1910) ve Münster (1910-1929) üniversitelerinde ders vermiştir. Özellikle Kur'an ve İncil araştırmacısı olarak tanınmıştır; Hubert Grimme, **Mohammed / 2 Einleitung in den Koran: System der koranischen Theologie**, Münster, Aschendorff, 1895, s. 77; Franz Taschner, "Hubert Grimme. Ein Nachruf von Franz Taschner", **Zeitschriften der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft**, C. 96, 1942, s. 381-392.

³⁴⁸ Josef Horovitz, "Koranische Untersuchungen", s. 92.

³⁴⁹ Josef Horovitz, "Koranische Untersuchungen", s. 93.

³⁵⁰ Richard Bell, **The Qur'ān Vol. I**, C. I, s. 646.

³⁵¹ Rudi Paret, "Aṣḥāb Al-Uḥdūd", **Encyclopaedia of Islam, Second Edition**, ed. P. Bearman, Th. Bianquis, Brill, 24.04.2012, (Çevrimiçi)

benimsemekte ve bu âyetin Kur'ân'da sıkça kullanılan bir üslupla bir yargı sahnesini anlattığını düşünmektedir. Ashabü'l-Uhdûd'u müminlere yaptıkları şeylerin cezası olarak cehennem ateşine girecek olan inkârcılar olarak görmektedir.³⁵² Paret âyetleri şu şekilde tercüme etmektedir:

1. Gökyüzü ve onun kuleleri hakkında (kuleler burada 12 burcu ifade eder),
2. Tehdit olarak vaat edilmiş (Yargı Günüdür)
3. Ve (o günde) şahitlik eden bir kimse ile (tanıklığa çağrılan) şey hakkında (şahitlik ederken),
4. Sığınak sahipleri lanetlensin (öldürülsün),
5. Sonsuz aleviyle cehennem ateşinde,
6. Ne zaman ki (o gün) ateş çukurunun kenarında otururlar,
7. Ve (tüm yaşamı boyunca) müminlerle yaptıkları şeylerden dolayı hesap verdiklerinde.

Genel itibari ile İslam aleminde Ashabü'l-Uhdûd ateşten bir çukura atılan Necran Hristiyanları olarak tefsir edilir.³⁵³ Hatta bunun için tarihte anlatılan farklı çukur

https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-2/ashab-al-ukhdud-SIM_0776?lang=en, 24.10.2023.

³⁵² Rudi Paret, **a.y.**

³⁵³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, C. 7, s. 493.

olaylarına dair bazı mektuplar ve tarihi belgeler delil olarak gösterilir.³⁵⁴ Bu belgelerden biri de Molberg tarafından keşfedilen VI. yüzyılın ikinci çeyreğine ait tarihî kitabedir.³⁵⁵

Bunun haricinde Paret dilsel yönde delil ile de bu görüşü temellendirilir: Âyette geçen قَتَلَ kavramının *lanet etti* anlamında olup müminleri onları atan inançsızlara lanet ettiği anlamına geldiğini belirtir.³⁵⁶ Görüldüğü üzere burada Doğulu ve Batılı yorumcular arasında bir görüş ayrılığı mevcuttur. Her iki tarafın tezlerini savunmak için sundukları deliller mevcuttur.

1.3. Oryantalist Çalışmalar hakkında değerlendirmeler

Paret'in Yorum ve Konkordans adlı eserinde Kur'ân tercümesinin kaynakları arasında sayılabilecek birçok farklı alandan isimler yer almaktadır. Tüm bu isimleri birer birer

³⁵⁴ Elif YAZICI, **Ashâbü'l-Uhdûd Kıssasının Tahlili** s.260- 268 **Pamukkale**

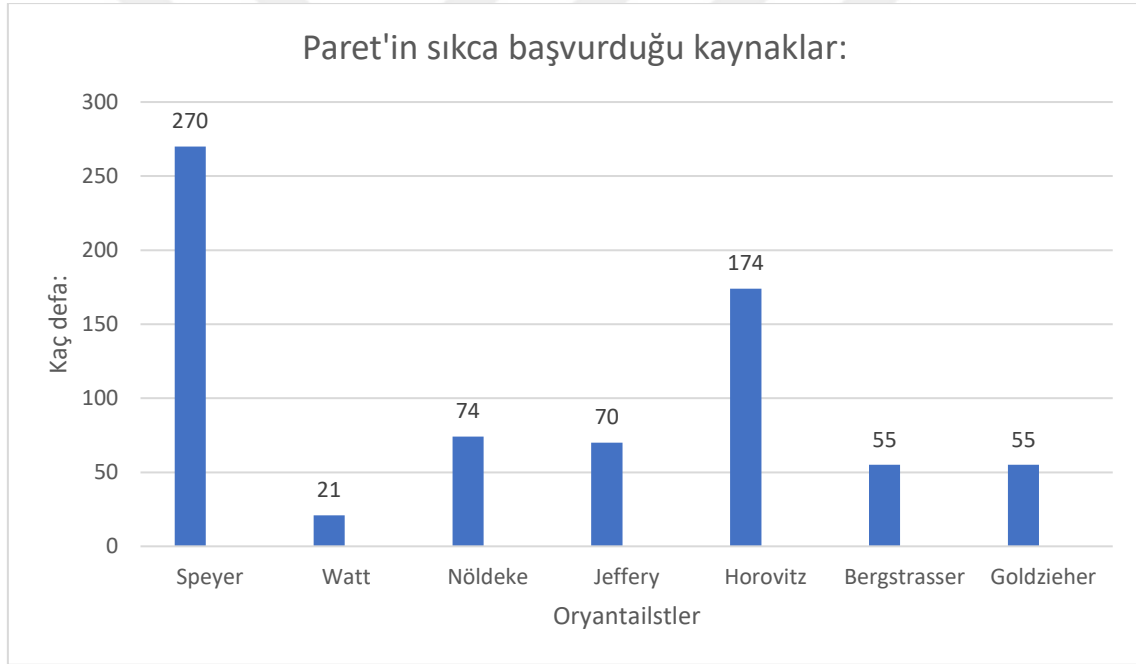
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

³⁵⁵ DİA ansiklopedisinde Molberg tarafından keşfedilen Himer kitabelerini ile ilgili verilen Horovitz'in "Koranische Untersuchungen" adlı eserini incelediğimizde (s. 92-93) zaman ise tam tersi bir tezin savunulduğunu görmekteyiz. Horovitz Molberg'in bulduğu kitabelerde böyle bir hikâyenin geçmediğini belirtir. Nitekim zaten Horovitz ayeti geleneksel anlamda tevil etmez ve bu teville karşı çıkar.; Emin Işık, “Burûc Sûresi”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 6, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 462-463, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/buruc-sûresi>, 19.10.2023.

³⁵⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, C. 7, s. 493.

tahlil etmenin faydalı olmayacağından dolayı yalnız öne çıkan bazı oryantalistler belli başlı konular altında ele alınacaktır.³⁵⁷ Bu konular şu başlıklardan oluşmaktadır:

- Kelime tahlili için başvurduğu kaynaklara örnekler
- Muhammed Peygamber'in diğer dinlerden etkilendiğine dair başvurduğu kaynaklar
- Kur'ân kompozisyonuna dair başvurduğu kaynaklar
- Teviller için başvurduğu kaynaklar

Verilen oranlar incelendiği zaman Paret'in özellikle Speyer ve Horovitz'in eserlerine daha çok başvurduğu veya kaynak olarak zikrettiği çok net bir şekilde görülmektedir. Paret'in eserinde öne çıkan oryantalistler; Horovitz, Nöldeke, Jeffery ve Speyer'dir. Ancak, yalnızca bu verilere dayanarak bir önem sırlamasının mevcut olduğu kanaatine

³⁵⁷ Diğer yazarlar ve eserlerine ise sadece bir liste şeklinde atıfta bulunulacaktır.

varmak mümkün değildir. Diagramda yer almayan ama Paret'in çok güvendiği ve hatta çalışmalarını (örneğin, Wellhausen, Caetani, Grimme ve Buhl gibi) bazı oryantalistlerin özverili çalışmaları üzerine inşa ettiği bilinmektedir. Oryantalistlerin farklı disiplinlerden oluşu ve çetrefilli âyetlerin hangi sıklıkta ve hangi disiplin konusuna ait olduğu belirleyici olabilmektedir. Eğer yalnız sayılar göz önünde bulundurularak bir hiyerarşi oluşturulsaydı Taberî ve Zemahşerî'nin listenin sonunda yer alması gerekirdi. Bu iki müfessir Paret'in ana kaynağını oluşturmasına rağmen, Bergstrasser ve Goldziher dışında diğer oryantalistlerin oranlarının altında kaldığı açıkça görülmektedir.

Genel olarak Müslüman müfessirlerin oranı oryantalistlere nazaran çok daha düşüktür. Ancak bu Paret'in batılı oryantalistleri daha değerli bulduğu anlamına gelmemektedir. Kaynak seçiminde Doğulu ve Batılı alimlere aynı kriterler doğrultusunda yaklaştığı bilinmektedir. Nitekim bu konudaki objektif yaklaşımı kendisinin dikkat çeken özelliklerinden biri olarak görülmektedir. Hatta Paret bazen meslektaşlarının kısa ve acımasız değerlendirmeler ile Müslümanları incittiklerini belirterek bu tutumun doğru olmadığını ifade etmektedir.³⁵⁸

Oranlar arasındaki farkın şu üç sebepten kaynaklanmış olması mümkündür:

1) Sıkça başvurduğu bazı oryantalistler ile aynı veya benzer bilimsel kriterler doğrultusunda Kur'ân'ı incelemeleri.

2) Eserini okuyacak kitle, genellikle Batılı Alman akademisyenler ve bu konuyla ilgilenen batılı okuyuculardan oluşmaktadır. Bu nedenle, kendi yaşadıkları kıtada bu

³⁵⁸ Rudi Paret, "Der Koran als Geschichtsquelle", s. 25; Rudi Paret, **Mohammed und der Koran**, s. 150.

alana ait önemli kaynakların paylaşılması, tercümeyi okuyacak araştırmacılar ve ilgilenen kişiler için oldukça faydalı olacağı gerçeği.

3) Ana kaynağını teşkil eden Taberî ve Zemahşerî'ye birçok âyette işaret etmesinin getireceği zorluk, ancak bu gerekçe, bu iki müfessirin neden daha az zikredildiğini açıklarken diğer müfessirlerin ve Müslüman alimlerin düşük oranlarını açıklamamaktadır.

1.3.1. Kelime tahlilleri için başvurduğu kaynaklara dair örnekler

Âl-i İmrân örneği 36. Âyet

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَئِنَّ الذَّكَرَ كَأَلْأُنْثَىٰ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ
وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

“Onu doğurunca dedi ki: “Rabbim! Onu kız doğurdum. -Oysa Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilmektedir- erkek de kız gibi değildir. Ben onun adını Meryem koydum, işte ben onu ve soyunu kovulmuş şeytana karşı senin korumana bırakıyorum.”

Paret, الرَّجِيمِ kelimesinin Kur’ân’ın farklı yerlerinde Şeytan kelimesi ile birlikte kullanıldığı açıklamakta ve kelimenin köküne dair Nöldeke’den bilgiler aktarmaktadır.³⁵⁹ Nöldeke, bu kelimenin Habeşçe’den geldiğini, asıl anlamının *taşlamak* olduğunu ancak *lanetli* anlamındaki mecazî mananın daha çok kullanıldığını ifade etmektedir. Nöldeke, Hz. Muhammed kelimenin mecazî anlamını değil, asıl anlamını kullanmayı tercih ettiğini bildirmektedir. Mülk sûresi 5. âyet ile bu tespiti örneklemektedir: وَلَقَدْ رَئَيْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا

³⁵⁹ Theodor Nöldeke, “Neue Beiträge zur semitischen Sprachwissenschaft”, **Neue Beiträge zur semitischen Sprachwissenschaft**, Strassburg, Verlag von Karl J. Trübner, 1910, s. 47, doi:10.1515/9783111672458.

بِمَصَابِيحٍ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ “Andolsun ki biz, (dünyaya) en yakın olan göğü kandillerle donattık. Bunları şeytanlara atış taneleri yaptık ve onlara alevli ateş azabını hazırladık.” Paret, Nöldeke’nin kelime tahlilini zikrettikten sonra Franz Rosenthal’e ait görüşü paylaşmaktadır. Rosenthal’a göre, kelime İbranice ve Aramice olan *rgn* kökü ile alakalı olup, *mırıldama*, *söylenme* veya *iftira atma* anlamlarına gelmektedir.³⁶⁰ Paret ise Rosenthal’ın bu görüşünün şüpheli olduğunu düşünmekte ve onu eleştirmektedir.³⁶¹

Bu örnekte görüldüğü gibi, Paret kelime kökenlerinin tahliline dair yalnız müfessirlerin değil, aynı zamanda oryantalistlerin tespitlerine yer vermektedir. Hatta, batılı ve Doğulu yorumcular arasında bir fark gözetmemektedir. Paret’in Batılı oryantalistler arasında özellikle Nöldeke’nin tahlillerine güvendiği ve birçok Doğulu ve Batılı teologa tercih ettiği görülmektedir. Ayrıca, Paret’in sadece Nöldeke’ye 74 defa başvurmuş olması, bunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bunun en önemli sebebi, Paret’in Nöldeke’nin “*Geschichte des Qorans*” adlı eserini, çığır açan ve bilim dünyasında temel eser olarak kabul edilen bir kaynak olarak görmesidir.³⁶² Ayrıca Nöldeke, Almanya’da hatta Avrupa’da birçok önemli eseri için başvurulmuş oryantalistler listesinin başlarında

³⁶⁰ Franz Rosenthal (1914 - 2003) Arap kaynak metinlerinin eleştirel değerlendirmesine birçok katkıda bulunmuş Alman asıllı Amerikalı oryantalisttir. İbn Haldun’un “Mukadimesi”nin üç ciltlik yorumlu çevirisi, İncil Aramicesi’nin dilbilgisi kitabı, Taberî’nin bazı eserlerini çevirmiştir. Bkz.: Frank Griffel, “Rosenthal, Franz Wilhelm”, **Neue Deutsche Biographie (NDB)**, C. 22, ed. Bayerische Akademie der Wissenschaften, Berlin, Duncker & Humblot, 2005, s. 82-83.

³⁶¹ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 66.

³⁶² Rudi Paret, “Der Koran in Geschichte und Gegenwart”, s. 520.

yer almaktadır. Üstelik birçok önemli öğrenci (örneğin, Jakob Barth, Anthony Ashley Bevan, Carl Bezold, Rudolf Brünnow, Siegmund Fränkel, Georg Jacob, Nikolaus Rhodokanakis, Christiaan Snouck Hurgronje, Charles Cutler Torrey ve Carl Brockelmann gibi) aracılığıyla Alman ve Avrupa Doğu bilimlerine, özellikle Semitistik alanına kalıcı bir etki bırakmıştır.³⁶³ Paret gibi, Nöldeke de detayları incelemedeki titizliği, doğruyu bulma konusundaki azmi ve açık, dikkatli muhakeme yeteneği ile bilinen bir Alman oryantalisttir, bu özellikleri onları birleştirmektedir.³⁶⁴

Nisâ sûresi örneği 51. Âyet

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا سَبِيلًا

“Kendilerine Kitap'tan nasip verilenleri görmedin mi? Putlara ve bâtila (tanrılara) iman ediyorlar, sonra da kâfirler için: «Bunlar, Allah'a iman edenlerden daha doğru yoldadır» diyorlar!”

³⁶³ <https://www.deutsche-biographie.de/sfz72233.html>

³⁶⁴ Enno Littmann, Rudi Paret, **Ein Jahrhundert Orientalistik: Lebensbilder aus der Feder von Enno Littmann und Verzeichnis seiner Schriften ; zum achtzigsten Geburtstage am 16. September 1955 / zsgest. von Rudi Paret ...**, Wiesbaden, Harrassowitz, 1955, s. 55.

Paret, الْجِبْتِ kelimesinin Kur'ân'da sadece bir kere geçtiğini ve Nöldeke'den bu kelimenin etiyopca *amlāka gēbt* = *theōs prōsphatos*'dan³⁶⁵ gelmiş olabileceğini aktarmaktadır.³⁶⁶ Nöldeke'ye göre gebt teriminin put veya putperestlik olarak yanlış anlaşıldığını ifade etmektedir. Jeffery Nöldeke'nin görüşüne katılmaktadır.³⁶⁷ Çok ilginç bir şekilde Paret, tercümesinde bu kelimeyi tercüme etmeyip orijinal hali ile bırakmaktadır: “*Yazının bir kısmından pay alanları görmüyor musun? Onlar **cibt** ve putlara inanırlar ve inkâr edenler hakkında: onlar, mümin olanlardan daha doğru yoldadır' derler.*”³⁶⁸ Bu tercümelerde pek rastlanmayan bir yöntemdir. Genellikle her kelimeye, tercüman tarafından tam anlaşılmasa dahi, bir anlam verilmektedir. Bu âyet aslında Paret'in doğru anlam verme çabasındaki titizliğini göstermektedir. Paret, yapılan açıklamaları ikna edici bulmamış olmalı ki böyle bir çözüm yolu bulmuştur.

En'âm sûresi örneği 74. Âyet

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَازِرَ اتَّخَذُ أَصْنَامًا ۖ ءَالِهَةً ۖ إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

“İbrahim, babası Âzer'e: Birtakım putları tanrılar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum, demişti.”

Paret, Âzer kelimesi hakkında herhangi bir yorum yapmadan, sadece Horovitz'in tahlillerini aktarmaktadır. Horovitz, Âzer'in, İbrahim'in babasının ismi olmadığını ve bu

³⁶⁵ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 96.

³⁶⁶ Theodor Nöldeke, “Neue Beiträge zur semitischen Sprachwissenschaft”, s. 47.

³⁶⁷ A. Jeffery, **The Foreign Vocabulary of the Qur'an**, Leiden, BRILL, 2006, s. 99.

³⁶⁸ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 66.

ismin yanlışlıkla İbrahim'in hizmetçisi Eliezer'in ismiyle karıştırıldığını savunmaktadır. Horovitz, Eliezer ismindeki "E" harfinin zamanla "A" harfine dönüştüğünü, "El" takısının düştüğünü (el takısının ismin kendisine ait olduğunun düşünülmesi) ve bu süreç sonucunda "El'azar" isminin Âzer'e evrildiğini açıklamaktadır. Ayrıca Paret, Jeffery'in أَصْنَاءًا (putlar) kelimesi hakkında verdiği bilgiyi paylaşmaktadır. Bu kavramın Aramice kökenli olduğunu ve taş veya ahşaptan yapılmış resim anlamına gelen şalmā (İbranice şelem) kelimesinden geldiğini izah etmektedir. Esmam'lar, tapınılan doğal taşlardan oluşan ansab putlarından farklı olarak figürlerden oluştuğunu bildirmektedir. Burada Paret, her iki oryantalistin kelime tahlillerine başvurur.³⁶⁹ Burada Paret, her iki oryantalist kelime tahlilleri için başvurur.

Paret'in eserinde Horovitz 174 kez geçmektedir. Yahudi oryantalist Horovitz, özellikle Kur'ân tefsiri, İslam tarihi ve erken dönem Arap dili edebiyatındaki şiirlerle ilgili yaptığı çalışmalarla tanınan bir oryantalisttir.³⁷⁰ Horovitz, "*Koranische Untersuchungen*" adlı eserinin ikinci bölümünde Kur'ân-ı Kerim'de geçen özel isimlerin köklerini ve

³⁶⁹ A. Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, s. 199; Rudi Paret, *Der Koran: Kommentar und Konkordanz*, s. 144.

³⁷⁰ J. Horovitz (ö. 1931), Muhammed'in hayatı, İslam'ın erken tarihi ve Kur'ân (Untersuchung, 1926, tarafından başlatılan ancak tamamlanmamış kapsamlı bir Kur'ân yorumu) gibi konularda dünya çapında saygın bir itibar kazanmış ve otorite olarak kabul edilmiş bir akademisyen olarak çalışmıştır. H. aynı zamanda derin bir bilgiye sahip olduğu Farsça dil bilgisi ve edebiyatına odaklanmıştır. Amerika, Avrupa ve Orta Doğu'da birçok Avrupalı ve Müslüman bilgin, onun öğrencileri arasında yer almıştır. <https://islamansiklopedisi.org.tr/horovitz-josef-chajim> ve <https://www.deutsche-biographie.de/sfz33888.html#ndbcontent>, 24.01.2024.

anlamalarını araştırmaktadır. Bu nedenle Paret, Horovitz'i sıkça tercih etmektedir. Horovitz'in Âzer ismi üzerinde yaptığı tahliller, kendi dünya görüşü ve İslam anlayışına uygun olarak makul görünmektedir, zira Tevrat'ta İbrahim'in babasının adı Terah olarak geçmektedir.³⁷¹ Ancak Müslümanlar arasında bu görüş yaygın değildir ve bu konuda farklı görüşlere sahip birçok yorum bulunmaktadır. Bu zıtlığı açıklamak için farklı yorumlar yapılmıştır.³⁷²

Bakara sûresi örneği 136. Âyet

قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

“Biz Allah’a ve bize indirilene; kezâ İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya’kûb ve torunlarına indirilenlere; yine Mûsâ ve İsâ’ya verilenlere ve bütün peygamberlere rableri tarafından gönderilenlere inandık. Onlar arasında ayırım yapmayız; biz O’na teslim olmuşuzdur” deyin”

Paret, Horovitz ve Jeffery’in الْأَسْبَاطِ kelimesini İbranice *šebet* ve Aramice *šabtā* kökünden türediğine dair açıklamalarını zikretmektedir.³⁷³ Paret, Â’raf sûresi 170. âyette bu terimin

³⁷¹ Tekvîn, 11/26.

³⁷² Süleyman Aydın, “Kur’ân’da ‘Baba’ Kelimesi ve Âzer’in İbrahim (A.S)’ın Babası Olması Meselesi”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 5, No: 10, 2016, s. 201-230; Günay Tümer, “Âzer”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 316-317, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/azer>, 19.10.2023.

³⁷³ Josef Horovitz, “Koranische Untersuchungen”, s. 90; A. Jeffery, **The Foreign Vocabulary of the Qur’an**, s. 57.

el takısıız geçtiğini, tek bir yerde ise kolektif olarak on iki İsrail kabilesinin kastedildiğini ifade etmektedir. Ancak Muhammed peygamber, bu kelimenin el takılı halini kullanırken daha çok bireyleri düşünerek tercih etmiş olabilir. Zira bu kelime, İbrahim, İsmail, İshak ve Yakup isimlerinden sonra gelmektedir.³⁷⁴ Paret, kelimenin *kabile* yerine *kabile babaları*, *kabile reisleri ve ataları* olarak çevrilmesi gerektiğini vurgulamakta, ancak tercümesinde metne sadık kalmak adına bu şekilde çevirmemektedir. Jeffery ise, Muhammed Peygamber'in Yahudilerin küçük peygamberler için kullandıkları *on iki* kelimesini *12 kabile* ile karıştırdığını düşünmektedir. Paret, burada dilsel tahliller ve anlam için oryantalistlere başvurmaktadır.³⁷⁵ Özellikle Jeffery'i kaynak olarak tercih etmesinin sebebi incelendiğinde, onun Paret gibi filolojik alana yönelik çalışmalar yaptığı görülmektedir. Örneğin, "*The Foreign Vocabulary*" adlı eserinde Jeffery, Kur'ân'da geçen 318 kelimeyi incelemiştir. Bunun yanı sıra, Paret gibi eleştirel bir yöntem izlemektedir. Kendisi Sami Diller Profesörü olarak farklı Üniversitelerde görev yapmış ve özellikle Kur'ân'da sonradan değişikliklerin meydana geldiğini ispat etmek için çalışmalar yürütmüştür.³⁷⁶

1.3.2. Muhammed Peygamber'in diğer dinlerden etkilendiğine dair başvurduğu kaynaklar

Paret ve oryantalistlerin genel görüşü, Muhammed Peygamber'in diğer dinlerden etkilendiği ve alıntılar yaptığı yönündedir. Oryantalistler, özellikle peygamber

³⁷⁴ Bkz. Ayetler ile delillendirir: 3. Âl-i İmran/38; 4. Nisâ/163; 2. Bakara/140.

³⁷⁵ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 33.

³⁷⁶ Rıza Kurtuluş, "JEFFERY, Arthur (1893 - 1959)", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 23, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001, s. 578-579, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/jeffery-arthur>, 25.11.2023.

tasavvurunda, Müslüman alimlerden ayrılırlar. Bu tasavvur farklılığı, özellikle kıssalar ve peygamberlerin hayatlarının tevîl edilmesi konusunda farklı yaklaşımlara yol açar ve her iki grup elde ettiği sonuçlarda tamamen ayrılır. Şimdi, bu tasavvur farklılıklarını kaynaklarıyla birlikte tahlil edeceğiz.

A'râf sûresi örneği 189. Âyet

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ ءَاتَيْنَا صَالِحًا لَنُكَوِّنَنَّ مِنَ الشَّ

“Sizi bir tek candan (Âdem'den) yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini (Havva'yı) yaratan O'dur. Eşi ile (birleşince) eşi hafif bir yük yüklendi (hamile kaldı). Onu bir müddet taşıdı. Hamileliği ağırlaşınca, Rableri Allah'a: Andolsun bize kusursuz bir çocuk verirken muhakkak şükredenlerden olacağız, diye dua ettiler.”

Speyer, bu âyette geçen *nefs* kelimesinden dolayı Tanrının ilk olarak erkeğin/ زَوْج kadında/ نَفْس huzur bulması için, bir kadını yarattığı şeklinde anlaşılabileceğini aktarmaktadır.³⁷⁷ Paret, böyle bir yorum için karşıt paralel pasajların olduğunu bildirmekte ve Spreyer'e itiraz etmektedir. Özellikle, Muhammed Peygamber'in Hristiyanların ilk insanın yaratılış anlatısını bildiğini ve bu yüzden *nefs* kelimesini erkek olarak çevirdiğini söylemektedir. Muhammed Peygamber'in İncil kıssalarını öğrenip kendi eserine ne zaman dahil ettiği konusunda tahmini bir tarih verebilmek mümkündür. Paret'e göre, peygamber, İncil'deki hikayelerle ilgili genel görüşünü Mekke döneminde oluşturmaya başlamıştır. Hatta Paret, onun peygamberliğinin ilk dönemlerinde İncil hikayeleri hakkında neredeyse hiçbir şey bilmediğini kesin olarak ifade eder. En azından

³⁷⁷ Heinrich Speyer, **Die biblischen Erzählungen im Qoran**, 4. Nachdr.; Nachdr. der Ausg. Gräfenhainichen 1931, Hildesheim, Nachdruck Olms-Verlag, 2013, s. 60.

ilk mesajlarında bu hikayelere atıfta bulunmamıştır. Bunları sonradan yavaş, yavaş süreç içinde öğrenmiştir.³⁷⁸ İncil kıssalarının yer aldığı Kur’ân âyetleri genellikle ikinci ve üçüncü Mekke dönemine aittir (Paret’in ifadesi ile: Hz. Muhammed’in çaresizce Mekkelilerin inançsızlıkları ile mücadele ettiği yıllar).³⁷⁹

Paret, özellikle kıssaların anlatıldığı bölümlerde Speyer’i kaynak olarak göstermektedir. Speyer, bu alanda “*Die biblischen Erzählungen im Qoran*” adlı eseri ile tanınan Alman bir oryantalisttir. Franz Rosenthal (1914 – 2003) bu eseri, İncil metinlerinde olan Yahudi ve Hristiyan pasajların Kur’ân’daki İncil hikayeleri ile paralelliklerini araştıran bugüne kadar yapılmış en ayrıntılı ve detaylı çalışma olarak tanımlamaktadır.³⁸⁰ Bu sebepten ötürü, oryantalist Paret’in en çok başvurduğu ve tercih ettiği oryantalist olarak ilk sırada yer almaktadır. Kur’ân’da bulunan kıssaların çokluğu, bu sayının yüksek olmasında önemli bir etken olduğu göz ardı edilmemelidir. Paret, Muhammed Peygamber’in diğer dinlerden etkilendiğini düşünmesine rağmen, Speyer’in yaptığı yorumu eleştirmektedir. Nitekim, Müslüman alimler *nefs-i vâhide* kelimesinin müennes olduğunu biliyorlardı,

³⁷⁸ Rudi Paret, Mohammed und der Koran s. 44

³⁷⁹ Rudi Paret Mohammed und der Koran s.93-94.

³⁸⁰ Franz Rosenthal, “The History of Heinrich Speyer’s „Die Biblischen Erzählungen Im Qoran ”, **Im Vollen Licht Der Geschichte: Die Wissenschaft Des Judentums Und Die Anfänge Der Kritischen Koranforschung**, ed. Dirk Hartwig vd., Würzburg, Ergon Verl, 2008.

ancak buna rağmen ilk dönem müfessirlerin hemen hemen hepsi, ilk insanın Âdem olduğu görüşündedir.³⁸¹ Taberî de bu konu ile ilgili birçok rivâyet geçmektedir.³⁸²

Bakara sûresi örneği 93. Âyet

إِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَشْرَبُوا
فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

“Hatırlayın ki, Tûr dağının altında sizden söz almış: Size verdiklerimizi kuvvetlice tutun, söylenenleri anlayın, demiştik. Onlar: İşittik ve isyan ettik, dediler. İnkârları sebebiyle kalplerine buzağı sevgisi dolduruldu. De ki: Eğer inanıyorsanız, imanınız size ne kötü şeyler emrediyor!”

Paret, burada geçen سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا ibaresi için Horovitz ve Speyer’in yorumlarını aktarmaktadır. Bu oryantalistler, ifadenin 5. Mose 5, 25 de geçen İbranice “wē-šāma’nū wē-’āsīnū” ibaresinden alıntı olduğunu ve anlamının Muhammed peygamber tarafından değiştirildiğini savunmaktadırlar. Orijinal metinde İsrailîler, Musa’dan Tanrı ile konuşup onlara muradını/mesajını aktarmasını istemişlerdi. Musa, Tanrı ile konuşup onlara konuştuklarını aktardığında ise, “Biz de duyup (ardından) o doğrultuda hareket edelim” demişlerdi. Bu olayın benzerliği dışında âyette geçen فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ ibaresinin; Kitab-ı Mukaddes’teki Çıkış Kitabı’nda (32:20) geçen “Musa, yaptıkları buzağıyı aldı, ateşte

³⁸¹ Ali Bakkal, “Nefs-İ Vâhide Nedir?”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat

Fakültesi Dergisi, No: 48, 2022, s. 115.

³⁸² Bkz.; 7. A’raf/514-715; 13. Ra’d/303-305; Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî,

Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân, C. 3, s. 533.

yaktı, ezip toz haline getirdi. Sonra tozu suyun üzerine serpti ve İsraililere içirdi.” ile benzediğini belirtmektedir. Paret, bu benzerlik için Tâhâ sûresi 97. âyeti delil olarak sunmaktadır: “(Mûsâ) şöyle dedi: “Haydi git! Artık hayatın boyunca sana düşen “Bana dokunmak yok!” demekten ibarettir. Ve bil ki asla kaçıp kurtulamayacağın bir hesap günü de seni beklemektedir. Şimdi şu tapıp durmakta olduğun tanrına bir bak; biz onu iyice yakacağız, sonra da küllerini denize savuracağız!”³⁸³ Paret, paralel pasaj dışında Speyer ve Goldziher’i kaynak olarak zikretmektedir.³⁸⁴ Bu durum, Paret’in herhangi bir yorum yapmadan kaynak olarak gösterdiği oryantalistlerle aynı fikirde olduğunu göstermektedir. Paret’e göre, Muhammed Peygamber’in başka dinlerden etkilenip Kur’ân’a bunları aktarmış olması kaçınılmazdır. Bakara sûresinin bu âyeti, Paret’in Muhammed Peygamber’in Yahudilere olan tutumuna dair olan tezini destekler niteliktedir. Paret’e göre, ilk dönem Medine’de Yahudilerin kendisine iman etmemelerinden dolayı Muhammed peygamber hayal kırıklığına uğramış ve onların bu tutumuna bir türlü anlam verememiştir. Bu sürecin ardından Muhammed peygamber, onlara karşı olan olumlu tutumunu tekrardan gözden geçirme ihtiyacı hissetmiştir. Nitekim, sonrasında kendisinin daha sert bir tavır takındığı ve Yahudiler ile yollarını tamamen ayırdığı görülür. Paret, Kur’ân’da Yahudilerin azgınlıklarına dair adeta bir günah fihrisinin/listesinin oluşturulduğunu ifade eder.³⁸⁵ Bu örnekleri teker, teker burada saymamakla beraber bir misal vermekle yetinilecektir. Yahudilerin kelimeleri değiştirmeyi/çarpıtmayı sevdikleri ve Allah’ın kelamını değiştirdiklerine dair âyetleri

³⁸³ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 24.

³⁸⁴ A.S. Yahuda, “The Golden Calf and the Samiri”, **Ignaze Goldziher memorial volume 1**, ed. Samuel David Löwinger, Joseph de Somogyi, Budapest, ?, 1948, s. 286-290.

³⁸⁵ Rudi Paret, *Mohammed und der Koran* s.118

Paret delil olarak sunar.³⁸⁶ Nitekim tamda Muhammed Peygamber'in Yahudileri suçladığı kelimeleri değiştirme örneği Paret'in görüşünü desteklemektedir. Âyette, Yahudilerin Musa peygambere karşı verdikleri olumlu cevap, Muhammed peygamber tarafından olumsuz cevap olarak aktarılmaktadır. Muhammed peygamber, onları kelimeleri değiştirmekle suçlamaktadır. Bu nedenle, Tevrat'ta anlatılan bu kıssayı peygamberin alıp değiştirmiş olması yüksek bir ihtimaldir. Paret, bugün dahi Hz. Muhammed'in Yahudilere olan bu tutumunun etkilerinin görüldüğünü söyler.³⁸⁷

Ankebût sûresi örneği 14. Âyet

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ

“Andolsun ki biz Nuh'u kendi kavmine gönderdik de o bin yıldan elli yıl eksik bir süre onların arasında kaldı. Sonunda onlar zulümlerini sürdürürken tufan kendilerini yakalayiverdi.”

Speyer, Nuh'un 1. Mose kitabına göre selden önce 600 yıl ve selden sonra 350 yıl olmak üzere toplamda 950 yıl yaşadığını ifade etmektedir.³⁸⁸ Paret ise Kur'ân'ı Kerim âyetinden Nuh'un selden önce 850 yaşında olduğu anlaşıldığından Speyer'i eleştirmektedir.³⁸⁹ Bu âyet örneğinde, Speyer'in Muhammed Peygamber'in diğer dinlerden etkilendiği

³⁸⁶ 4.Nisâ sûresi/46, 5ide sûresi/13, 2. Bakara sûresi/25, Âl-i İmrân sûresi/78

³⁸⁷ Rudi Paret, Mohammed und der Koran s.118

³⁸⁸ Heinrich Speyer, **Die biblischen Erzählungen im Qoran**, s. 109.

³⁸⁹ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 384.

görüşünden dolayı Kur'ân-ı Kerim'deki ifadeyi incelemeden âyeti farklı bir şekilde yorumladığı görülmektedir.

Kehf sûresi örneği 83-98. Âyetler

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْفَرَيْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا³⁹⁰

“Sana Zülkarneyn hakkında soru soruyorlar. De ki: “Size onunla ilgili bir parça okuyacağım.”

Paret, bu âyetlerde anlatılan Zülkarneyn kıssasının Yunan Alexander’ın romanından alındığını belirtmekte ve bu konu ile ilgili Nöldeke, Fiedländer ve Horovitz’i kaynak olarak zikretmektedir.³⁹¹ Zülkarneyn’e ek olarak, Kehf Sûresi 60. âyetten itibaren anlatılan Musa, yardımcısı ve balık hikayesinin bu efsaneden alıntı olduğunu düşünmektedir. Muhammed Peygamber’in, sadece Hristiyan ve Yahudi kitaplarından değil, aynı zamanda yaşadığı bölgede bilinen hikayeler ve mitolojilerden etkilenecek bunları yorumlayıp Kur’ân’a aktardığını iddia etmektedir. Paret, Sodom ile Gomora halklarının, Musa ile İsrailoğulları hakkında anlatılanların ve birçok peygamberin

³⁹⁰ Çok uzun olacağı için 83-98 ayetlerin hepsi verilmemiştir. Sadece ilk ayeti vermekle iktifa edilmiştir.

³⁹¹ Theodor Nöldeke, **Beiträge zur geschichte des Alexanderromans**, Wien, F.

Tempsky, 1890, s. 32; Israel Friedlaender, **Die Chadhirlegende Und Der**

Alexanderroman; Eine Sagenge-Schichtliche Und Literarhistorische

Untersuchung, Leipzig, B. G. Teubner, 1913, s. 276-301; Josef Horovitz, “Koranische Untersuchungen”, s. 43 ve 11-113.

hikayelerinin İncil anlatılarına benzemesini bir gösterge olarak kabul etmektedir.³⁹² İncil ve Tevrat'a kıyasla, Muhammed Peygamber'in kıssalarında bu peygamberlerin şahsiyetleri arka planda kalmakta, hatta zamanla Arap peygamber ile benzerlikleri çoğalmakta ve aynileşmektedir.³⁹³ Aynı şekilde peygamberlerin karşısındaki inkârcılar, Muhammed Peygamber'in kavmi olan Mekkelilere benzetilmektedir.³⁹⁴ Bu benzerlik, Muhammed Peygamber'in kendi yaşadığı dönemi Vahiy tarihine dahil etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, Muhammed peygamber, önceki elçilerin yaşamlarını, kendi yaşadığı, mücadele ettiği ve acı çektiği tarihsel dönemle bir ölçü/kıstas olarak kullanır. Ayrıca, Mekke çevresinin koşullarını geçmişe yansıtarak benzerlikler oluşturur.³⁹⁵ Paret, bu görüşünü desteklemek için Kur'ân'dan örnekler sunar. Nuh sûresi'nin 21-23 âyetlerinde, Nuh peygamber, kendisini dinlemeyen halkının Ved, Suvâ, Yegûs, Yeûk ve Nesr'e tapmaya devam etmelerinden yakınıır.³⁹⁶ Paret'e göre, Nuh peygamberin hikayesinin İncil'den alınmasına ve başka bir bölgede başka bir kavimle gerçekleşmesine rağmen, putların isimlerinin Muhammed peygamber devrindeki Arap put isimlerinden oluşması, Paret'in görüşünü ve doğruluğunu pekiştirmektedir. Paret'in diğer bir örnek olarak sunduğu Yunûs sûresi 72. âyette, Nuh peygamberin kendisinin

³⁹² Rudi Paret, "Der Koran als Geschichtsquelle", s. 36.

³⁹³ Rudi Paret, **a.y.**; Rudi Paret, **Mohammed und der Koran**, s. 99.

³⁹⁴ Rudi Paret, "Der Koran als Geschichtsquelle", s. 36.

³⁹⁵ Rudi Paret, **Mohammed und der Koran**, s. 99-100.

³⁹⁶ "İnsanlara dediler ki: Sakın ilâhlarınızı bırakmayın; hele Ved'den, Suvâ'dan, Yegûs'tan, Yeûk'tan ve Nesr'den asla vazgeçmeyin!" (71. Nuh 21-23. âyetler. Bkz.: Rudi Paret, "Der Koran als Geschichtsquelle", s. 37.

Müslüman olduğunu söylemesi, yine Muhammed Peygamber'in kendi inancını diğer peygamberlerin hikâyelerine entegre ettiğinin göstergesidir.³⁹⁷

Ancak dillerin, dinlerin ve kültürlerin birbirlerinden etkilendiği gerçeği çerçevesinden bakıldığında, Paret'in (ve oryantalistlerin) bu şekilde düşünmesinde art niyet aranmamalıdır. Peygamber'in diğer peygamberler üzerinden kendini anlatması, bir Batılı bakış açısından doğrudur. Peygamber'in meşruiyetini, diğer peygamberlerin kıssalarını kullanarak temin ettiği fikri de anlaşılır bir düşüncedir. Tüm bu tespitler belli bir noktaya kadar doğru olmasına rağmen Müslümanlar nezdinde eksiktir. Peygamberlerde şahsiyetlerinin ortaya çıkmaması genel olarak Kur'an'da süregelen bir tavidir. Zira peygamberler ve bunlarla ilgili detayların tebliğ mesajının önüne geçmemesi esastır. Tüm peygamberlerin birbirlerini kıssalarından meşruiyet, teselli ve güç kazandıkları malumdur. Ayrıca hepsinin Muhammed peygamber'e benzemesi de doğrudur. Zira peygamberler genel hatları ile aynıdır. Hepsi Hakkı temsil ederler, hayatları farklı olsa da kavimlerin tebliğ süreci ve bu esnada sergiledikleri duruş, duygu ve tavır benzerlik göstermektedir. Hakk ile Bâtıl arasındaki mücadeleye meşrutiyeti Tanrı onlara vermiştir. Ama Paret için ancak eleştirel tarihi okuma ile Muhammed Peygamber'in gerçek kişiliği ortaya çıkmakta ve daha doğru bir peygamber tasavvuru çizilmektedir. Tarihi bağlamdan koparılarak Vahiy tarihi okumaları ile anlatılan peygamber gerçekçi değildir. Gerçekten, vahiy tarihi bakış açısı ile değil, Paret'in eleştirel tarih bakış açısı ile Muhammed Peygamber'in hayatını değerlendirdiğimizde, Paret'in kendi içinde tutarlı, makul bir

³⁹⁷ “Eğer yüz çeviriyorsanız, sizden zaten hiçbir ücret istemedim. Benim ücretim, ancak Allah'a aittir. Bana Müslümanlardan olmam emredildi.” Bkz.: Rudi Paret, **Mohammed und der Koran**, s. 99-100.

biyografi çizdiğini görüyoruz. Ancak, inançsal boyut devreye girdiğinde, olayları Batılı bilim kıstasında makul çerçevede değerlendirmek ve inandırıcı olmak zorlaşmaktadır.

1.3.3. Kur'ân kompozisyonuna dair başvurduğu kaynaklar

Kur'ân'ın kompozisyonu konusunda Paret, kısmen oryantalistlerle, kısmen Müslüman alimlerle benzer bir düşünceye sahiptir. Paret, Kur'ân'ın orijinal olduğu konusunda Müslüman alimlerle aynı görüşü paylaşmakla birlikte özellikle Kur'ân'ın kompozisyonuyla ilgili olarak oryantalistlerin görüşlerine katılmaktadır. O, bu konuda bir müdahale olduğu ve âyetlerin rastgele bir araya getirildiği düşüncesindedir.

Hicr sûresi örneği 76. Âyet

وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ

“Onlar hâla gözler önünde duran bir yol üzerindedirler.”

Paret, Lut'un hikayesi bittikten sonra 76. ve 77. âyetin gereksiz bir ek gibi görüldüğünü ifade etmektedir. Hatta 77. âyetin “*Onda da inananlar için bir ders vardır*”, 75. âyetin “*İşte bunda ibret alacak olanlar için dersler vardır*” tekrarı olduğunu belirtmektedir. Bu durumu Paret metin bozulması olarak değerlendirmektedir. Ayrıca Blachère'in de 76. ve 78. âyeti³⁹⁸ beraber gördüğünü, 76. âyetten önce bir boşluğun olduğunu kabul ettiğini açıklamaktadır. Bell ise son âyetleri birer tekrar olarak nitelendirmektedir. Son olarak Paret bir tevil imkânının daha olduğunu ve metnin düzgün, anlamlı olma ihtimalinden söz etmektedir. 76. ve 77. âyetleri, Lut'un hikayesine ve şehrinin yok edilmesine ikinci bir atıf olarak görülebileceğini ifade eder³⁹⁹ Oryantalistler arasında Kur'ân'ın

³⁹⁸ “Biz onların da cezasını verdik. Bu iki şehir açıkça bilinen bir yol üzerindedir.”

³⁹⁹ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 277-278.

kompozisyonuna müdahale edildiğine dair genel bir kanaat hakimdir. Nitekim Paret'de meslektaşları ile aynı kanaati paylaşır. Paret, Blachere gibi Kur'ân'ın tarihsel bir çerçevede değerlendirildiğinde, kendi içinde bütünlük arz eden sûrelerin az oluşuna dikkat çeker. Burada metne müdahalelerin olacağı gibi aynı zamanda Bell'in işaret ettiği gibi, bazen bir Kur'ân âyetinin (sûrenin, kelimenin) Muhammed peygamber tarafından revize edilip tekrar düzenlenmiş olabileceği, bu da söz konusu metnin şu anda farklı katmanlardan oluştuğu anlamına geleceğini belirtir. Paret, Bell'in bu tezini imkanlar dahilinde görür ve onun bu görüşünü kitabında aktarır.⁴⁰⁰

Tevbe sûresi örneği 34. Âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَخْبَارِ وَالرُّهْيَانِ لَيَاْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

“Ey iman edenler! Bilin ki yahudi din bilginlerinin ve hristiyan din adamlarının birçoğu halkın mallarını haksızlıkla yerler ve Allah yolundan alıkoyarlar. Altın gümüş biriktirip Allah yolunda harcamayanları elem veren bir azapla müjdele!”

Paret, bu âyet ile ilgili sadece E. Beck'in görüşüne yer vermektedir. Âyetin ikinci yarısında bahsedilen altın ve gümüş biriktirenlerin ne Hristiyan ne de Yahudi olduğu bilakis Muhammed Peygamber'in kendi takipçileri arasında aranması gereken bir insan grubuna ait olduğunu öne sürmektedir. Âyetin ilk yarısında Yahudi din adamları ve

⁴⁰⁰ Rudi Paret, **Mohammed und der Koran**, s. 167.

rahiplerden yeni gruba (Müslümanlar) ani geçişin 34. ve 35. âyetlerin, eksik olan orijinal sonun yerine daha sonradan buraya yerleştirildiğini belirtmektedir.⁴⁰¹

Yûsuf sûresi örneği 45. Âyet

وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ

“O iki kişiden, hapisten kurtulup bunca zaman geçtikten sonra Yûsuf’un tembihini hatırlayan genç, “Ben size bu rüyanın yorumunu bildireceğim; beni hemen gönderin” dedi.”

Paret, hiçbir yorum yapmadan sadece Yahuda’nın yorumuna yer vermektedir. Yahuda’ya göre metin karışmış durumdadır ve şu şekilde düzeltilmesi gerekmektedir: 45. âyet olarak 50-56. âyetler yer almalıdır. Bu âyetlerden sonra 46. âyet olarak 46-49’a kadar olan âyetler gelmelidir. Yahuda yalnız âyetlerin sıralamasını değiştirmek ile kalmaz, aynı zamanda âyet içindeki bazı kelimelerin de yerlerini değiştirmektedir.⁴⁰² Yukarıda ve burada verilen üç örnekte de Paret’in Yorum ve Konkordans’ta âyetlerin kompozisyonuna dair farklı oryantalistlerin görüşüne yer verdiği ve bunların sûrelerin ve âyetlerin sıralaması ile ilgili tenkitçi bir metod izledikleri görülmektedir.

1.3.4. Teviller için başvurduğu kaynaklar

⁴⁰¹ Edmund Beck, “Das christliche Mönchtum im Koran”, **Studia Orientalia**, C. 13, Studia Orientalia, 1946, s. 16; Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 201.

⁴⁰² Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 251.

Paret, âyetlerin anlamlarını değerlendirirken sadece müfessirlere değil, aynı zamanda oryantalistlere de başvurmuştur. Bu tevilleri bazı yerlerde eleştirmiş, ancak bazı yerlerde bu görüşlere katılmıştır.

Mâide sûresi örneği 3. Âyet

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخَنَازِيرِ وَمَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ
السَّبْعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكَ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَنْسَى الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا
تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي
مَخْمَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. İşte bütün bunlar fışk (Allah'a itaatten kopmak)tır. Bugün kafirler dininizden (onu yok etmekten) ümitlerini kestiler. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim. Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”

Paret, “Bugün sizin dininiz kemale erdirdim” bölümünün başka bir bağlamdan koparılıp buraya aktarılmış olabileceğini belirtmektedir.⁴⁰³ Bu şekilde düşünmesinin nedeni aynı cümle içinde yiyecekler bahsinden sonra aniden konunun değişmesi olabilir.

⁴⁰³ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 114-115.

Âyette iki kere geçen *bugün* kavramının anlamı müfessirlerin verdikleri bilgilere rağmen net belirlenememektedir. Paret'e göre *bugün* kelimesi önemli bir olayı ve Muhammed Peygamber'in kendi başarısından dolayı duyduğu gururu göstermektedir. Bu yüzden bu âyetin Muhammed Peygamber'in hayatının sonuna ait olması gerektiğine dair Nöldeke'nin fikrini aktarmaktadır.⁴⁰⁴ Fakat bu konuda farklı düşüncelerin olduğunu belirtip E. Gräf'in görüşünü paylaşmaktadır. E. Gräf'e göre *bugün* kelimesi; Muhammed Peygamber'in Yahudi yasalarına ne kadar aşına olduğunu ve onlarla ne kadar uyumlu olduğunu göstermeye çalıştığı, Yahudilerin hoşnutluğunu kazanmaya çalıştığı dönemde ortaya çıkmış olmalıdır (hatta Yahuda'ya göre bu gıda yasağının kaynağı Yahudilerden gelmektedir⁴⁰⁵). Bu yüzden bu âyet Veda haccında değil bilakis Hicret'ten sonraki döneme işâret ediyor olabileceğini ifade etmektedir. Âyeti oldukça ilginç bir şekilde, Kur'ân üslubundan çıkarak, adeta Muhammed Peygamber'in konuştuğu gibi sunmaktadır: “*Şimdi, sağ salim Medine'ye Kitap ehlinde inanç kardeşlerimin yanına geldikten sonra, Mekkelilerin artık sizin putperestliğe geri döneceğinize dair ümitleri tükendi. Artık onlardan korkmaya gerek yok.*”⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ Theodor Nöldeke, **Geschichte des Qorāns / von Theodor Nöldeke**, s. 228.

⁴⁰⁵ Abraham Shalom Yahuda (1877-1951), bir Filistinli Siyonist, üniversite öğretmeni, yazar ve dilbilimci olarak bilinir. Ayrıca, İsrail Ulusal Kütüphanesi'nde Arapça ve İslam yazılarının koleksiyonunu kurmuştur. Bkz.: Abraham Shalom Yahuda, “A contribution to Qur'an and Hadith interpretation”, **Ignace Goldziher Memorial Volume**, Budapest, 1948, s. 303-305;

<https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/yahuda-abraham-shalom>. (24.01.24)

⁴⁰⁶ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 414-415.

Ayrıca Gräf Hz. Muhammed'in Mekke'deki zorlu döneminin ardından hissettiği rahatlamanın belirgin bir şekilde anlaşıldığını izah etmektedir.⁴⁰⁷ Burada dikkat çekici iki nokta bulunmaktadır: 1) Gräf'in metne bağlı kalmadan serbest bir çeviri yapması ve Muhammed peygamberi konuşan bir fail olarak sunması. 2) Gräf'in âyetin kronolojisini tespit etmeye çalışırken tek taraflı bir portre çizmesidir. Sırf Muhammed Peygamber'in Medine'deki Yahudiler ile iyi bir ilişki içinde olmak istemesinden dolayı onlara güvenerek hicret ettiğini söylemek fazla iddialı bir yorumdur. Hicret'ten önce Peygamberin Medineli Evs ve Hazreç kabilelerinden bazı kimseler ile Akabe 1 ve 2 biatlarında buluştukları ve kendisine güvence verildikten sonra Hicret ettiği tarihi bir gerçekliktir.⁴⁰⁸ Bu tarihi bilgiler bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde dikkate alınmadığı zaman eksik veya yanlış çıkarımlar kaçınılmaz oluyor. Paret, bu iki oryantalistin görüşlerini paylaşırken yorum yapmaz. Kendisi iki görüşü de olanaklar dahilinde görür. Paret, Muhammed Peygamber'in Yahudilik ile İslam'ın aynı kaynaktan beslendiğini göstermek için Müslümanlardan Aşure orucunu tutulmasını istemesi veya orta namazı onlardan görüp uygulamasını örnek olarak göstermektedir.⁴⁰⁹ Yalnız her ne kadar iki oryantalist de bazı ritüellerin veya inanç unsurların Yahudilerden görülüp Muhammed peygamber tarafından uygulandığı konusunda mutabık kalsalar da, ikisinin görüşünü burada ayıran ince bir nokta var. E. Gräf, Muhammed Peygamber'in bu ritüelleri

⁴⁰⁷ Erwin Gräf, **Jagdbeute und Schlachtvieh im islamischen Recht: eine**

Untersuchung zur Entwicklung der islamischen Jurisprudenz, Bonn, Selbstverlag des Orientalischen Seminars der Universität Bonn, 1959, s. 52.

⁴⁰⁸ Hamîdullah, **Muhammad: his life based on the earliest sources**, çev. Martin Lings, Rochester, Vt, Inner Traditions, 2006, s. 108-112; Hamîdullah, **İslâm Peygamberi (İstanbul 1980)**, C. I, çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1980, s. 159.

⁴⁰⁹ Rudi Paret, **Mohammed und der Koran**, s. 119.

Yahudilere yaklaşmak isteği olarak yorumlarken, Paret, peygamberin bu ritüelleri almasının sebebini İslam dininin ilahi menşeli olduğunu ve diğer ilahi menşeli dinlerle (Hristiyanlık ve Yahudilik) benzerlik gösterdiğini ve aynı kaynaktan geldiğini göstermek istemesine bağlar. Paret'e göre peygamber, bu benzerliğe inandığı için bu ritüelleri alır.

Son olarak, Paret'in İslam Hukuku'nu bir disiplin olarak tamamen uydurma olarak görmesi sebebiyle, bu alanda Müslüman alimlerin görüşlerine neredeyse hiç yer vermemesi ve bilinen bir İslam Hukukçusu olan E. Gräf'in eserine başvurması dikkat çekicidir.⁴¹⁰ Bu tercihin temel sebebi, E. Gräf'in İslam hukuk konularını daha eleştirel ve titiz bir şekilde incelemiş olması ve bu nedenle Paret tarafından daha güvenilir bulunmasıdır. Ayrıca, tartışmalı her konu için okuyucuyu Batılı kaynaklara yönlendirme ihtiyacı hissetmesi, göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir.

Hûd sûresi örneği 44. Âyet

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

“(Nihâyet) «Ey yer suyunu yut! Ve ey gök (suyunu) tut!» denildi. Su çekildi; iş bitirildi; (gemi de) Cûdî (dağının) üzerine yerleşti. Ve: «O zalimler topluluğunun canı cehenneme! denildi.”

Paret, M. Streek'e dayandırdığı görüşe göre, الْجُودِيِّ kelimesiyle Muhammed Peygamber'in Arabistan'da bir dağı kast ettiğini fakat daha sonra “Kürdistan” adında bir

⁴¹⁰ Rudi Paret, “Die Lücken in der Überlieferung über den Urislam”, s. 52.

bölgede yer alan dağ olarak değiştirildiğini söylemektedir.⁴¹¹ Paret'in vermiş olduğu kaynağı incelediğimizde , M. Streck bu dağın yerinin daha sonra değiştirildiğini beyan etmekte ancak bölgeyi Paret'in iddia ettiği gibi değil Mezopotamya olarak tanımlamaktadır. Buradan Paret kaynağına sadık kalmadığı anlaşılmaktadır. Dilbilimcinin böyle akademik bir çalışmada siyasi görüşünü yansıtmaktan kendisini alıkoyamadığı görülmektedir. Bunun haricinde Paret'in Cudi dağı ile ilgili dikkat çekici bir yorumu daha vardır. Paret, Muhammed Peygamber'in kendi hayatında yaşadığı olayları, isimleri, yerleri vahiy tarihinde yer alan peygamberlerin hayatlarına yansıttığı görüşünü savunur. Örneğin Nuh kavminin taptığı putların isimlerini eski Arap tanrıların isimleri olarak değiştirmesi gibi. Bu seferde bu âyette Muhammed peygamber Nuh peygamberin gemisinin sel tufanından sonra oturduğu dağı Arabistan sınırları içinde olan Cudi Dağı olarak göstermesini örnek olarak gösterir.⁴¹² Halbuki bu olay farklı bir coğrafyada vuku bulmuştur. Bu olayda yine Paret'e göre kendi tezini güçlendirecek delil niteliğindedir. Paret'in Cudi Dağı'nı Arabistan bölgesinde bir dağ olarak göstermesi ve bu görüşü Muhammed peygamber tarafından bu şekilde anlaşıldığı fikrini neye dayandırarak oluşturduğu fikri ilk etapta anlaşılmaz çünkü kendisi bu konu ile ilgili yorumda kaynak belirtmez. M. Streck'in eserinde böyle bir yorum geçmez. Araştırmalarımız sonucu bu görüşün Nöldeke'ye ait olduğu ve Kur'ân'da zikredilen “Cûdî”den maksat Arabistan'daki dağ olması fikrini kendisinden aldığı tespit edilmektedir. Nöldeke, Muhammed Peygamber'in bu dağı bütün dağların en yükseği olarak gördüğü fikrindedir

⁴¹¹ Streck M., “Djūdī — Brill”, **Encyclopaedia of Islam, Second Edition**, ed. P.

Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, (19.10.2023), (Çevrimiçi)

<https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-2/djudi->

SIM_2106, 19.10.2023.

⁴¹² Rudi Paret, **Mohammed und der Koran**, s. 100.

⁴¹³ Paret bu âyet örneğinde görüldüğü gibi yine farklı bir tevil için oryantalistlere başvurma ihtiyacı hissetmiştir.

İsrâ sûresi örneği 1. Âyet

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ
السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

“Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir.”

Paret, bu âyet hakkında çok fazla tartışmanın olduğunu hatırlatmakta ve Alfred Guillaume'un bu konudaki tenkitçi yaklaşımını aktarmaktadır.⁴¹⁴ Guillaume'a göre, Muhammed Peygamber'in olağanüstü bu hali olağanüstü değildir, çünkü oryantalistlere göre الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى kutsal olan Mekke sınırlarında bir yerdir. Paret, onun bu tezini doğru

⁴¹³ Hikmet Tanyu, “Cûdî Dağı”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 8, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993, s. 79-80, (Çevrimiçi)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/cudi-dagi>, 30.10.2023.

⁴¹⁴ Alfred Guillaume (1888-1965), İslam bilimci, Oryantalist, Dinler Tarihçisi ve saygın bir Anglikan papaz olarak tanınmaktadır. İbn İshak'ın “Sirat Rasul Allah” adlı eserini çevirisiyle bilinir. Bu eser, Muhammed'in hayatına dair en erken ve en önemli tarihsel bilgi kaynaklarından biridir. Bkz.; Translated by A. Guillaume Ibn Ishaq, **Ibn Ishaq's Sirat Rasul Allah - The Life of Muhammad Translated by A. Guillaume**, ed. Alfred Guillaume, Karachi, Oxford University Press, 2002.

bulmamakta ve daha fazla bilgi için kendi eseri dahil birçok eseri kaynak olarak zikretmektedir.⁴¹⁵ Mescidi Haram'ın Mekke'de olduğu bilinmektedir. Mescidi Aksa'nın ise Filistin'de olduğu bilinmektedir. Paret, âyette geçen الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ ibaresinin buna delil olduğunu ve buranın kutsal bir ülke olduğunu açıklamaktadır. Çünkü Kur'an'da Enbiyâ sûresi 71. âyette وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ “Biz, onu ve Lût'u kurtararak, içinde cümle âleme bereketler verdiğimiz ülkeye ulaştırdık” diye geçmektedir. A'râf sûresi 137. âyette de şu şekilde geçmektedir:

وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَثَّ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلَى بَنِي إِسْرَآئِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ “Hor görülüp ezilmekte olan o kavmi (yahudileri) de, içini bereketle doldurduğumuz yerin doğu taraflarına ve batı taraflarına mirasçı kıldık. Sabırlarına karşılık Rabbinin İsrailoğullarına verdiği güzel söz yerine geldi. Firavun ve kavminin yapmakta olduklarını ve yetiştirdikleri bahçeleri helâk ettik.”

Âyette, İsrailoğullarının Mısır'dan kurtuluşu ve bereketli topraklar ile müjdelenişi anlatılmaktadır. Bu âyetlerden dolayı Paret, İsrâ sûresindeki Mescidi Aksa'nın Filistin'de olduğunun kesin olduğunu bildirmektedir. Bu âyette, bir önceki âyette olduğu gibi coğrafi olarak yer bilgisine dair farklı bir tevîl mevcuttur; ancak Paret bu tevile katılmamaktadır.⁴¹⁶

⁴¹⁵ Rudi Paret, “Die ‘ferne Gebetsstätte’ in Sûre 17,1”, **Der Islam**, No: 34, 1959, s. 150-152; M. Plessner, “Muhammad’s Clandestine ‘Umra in Dhu’l Qa’da 8 H. and Sura 17,1”, **Rivista degli Studi Orientali**, No: 32, 1957, s. 525-530; Richard Bell, “Muhammad’s Visions”, **The Muslim World**, C. 24, No: 2, 1934, s. 145-154.

⁴¹⁶ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 295-296.

Tâhâ sûresi örneği 102. Âyet

يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا

“O günde Sûr'a üflenir ve biz o zaman günahkârları,
gözleri (korkudan) gömgök bir halde mahşerde toplarız.”

Paret, kıyamet günü günahkârların mavi gözleri olacağını belirtmektedir. Mavi renginin tehlikeli ve itibarsız anlamlarına geldiğini aktarmaktadır. Kaynak olarak Edward Westermarck'ı sunmaktadır.⁴¹⁷ Ayrıca, âyette geçen bu kelimenin bazı müfessirlere göre *kör* anlamına geldiğini belirterek, paralel pasajlardan örnekler zikreden Paret, aslında âyette verilmek istenen mesajı aktarmaktan ziyade, bu rengin Arap toplumundaki yerine dair bilgi vermeyi tercih eder⁴¹⁸ Âyetin anlamının akademisyenler açısından açık ve net olmasından dolayı böyle yapmış olabileceğini düşünmekteyiz. Ancak, bu âyet genel okuyucu için kolay ve anlaşılır olmayabilir. Özellikle mavi rengi için verdiği anlamlar kafa karıştırmaktadır. Âyetle tehlikeli ve itibarsız gözler arasında bağlantı anlaşılmamaktadır. Kıyamet koptuktan sonra toplanan günahkârların tehlikeli gözlerinin ne anlama geldiği anlaşılmamaktadır. Bu durumda günahkârların kendileri tehlikede iken kendileri tehlikeliymiş gibi bir anlam çıkabilir. Paret'in aktardığı diğer bir anlam olan itibarsız anlamı, kısmen bu âyetin açıklaması ile bağdaştırılabilir. Günahkarların gözlerinin mavi olması, onların itibarsızlığının bir göstergesi olabilir.

⁴¹⁷ Edward Westermarck, **Ritual and Belief in Morocco: Vol. I**, C. I, Londra, Macmillan and Co., 1962, s. 419.

⁴¹⁸ 20. Tâhâ sûresi/124; 17. İsrâ sûresi/79.

Paret'in mavi rengini önemseme sebebinin, altında kültürel bir anlamın ve algının yattığına inanmasından dolayı olduğu kanaatindeyiz. Bu renk ile soğukluk, korku, dehşet, gibi insanı ürküten olaylar vasfedilmektedir. Eski Arap kültüründe mavi rengi Rumların rengi kabul edilir ve bu yüzden sevilmezdi. ⁴¹⁹ Paret'in tercümesi maalesef bu konuda eksik kalmakta ve tam anlaşılmamaktadır: “Sura üfürüleceği gün. O gün mavi (gözlüleri) toplayacağız.”⁴²⁰

Tekvir sûresi örneği 8. Âyet

وَإِذَا الْمَوْؤُودَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ

“Diri diri toprağa gömülen kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğunda;”

E. Graef,⁴²¹ bu âyetteki çocuk ölümü ile çocukların öldürülmesi değil, belki de çocuk aldırma anlamına gelebileceğini belirtmektedir.⁴²² Paret, bu yorumu eleştirerek Kur'an'ın anlamına ters olduğunu, paralel pasaj ile tespit ettiği âyetle açıklamaktadır: Nahl sûresi 58 âyette: *وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ* “Kendisine verilen müjdenin

⁴¹⁹ Abdulmecit Okcu, “Kur'an'da Renkler”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No: 28, 2007, s. 142.

⁴²⁰ Rudi Paret, **Der Koran**, s. 222.

⁴²¹ Erwin Gräf (1914 - 1976), Alman İslam bilimcisi, Oryantalist ve Semitist olarak tanınan bir bilimcidir ve İslam hukukunun önde gelen uzmanlarından biri olarak sayılır.

Bkz.; Egbert Meyer, “Erwin Gräf (1914—1976)”, **ORIENS**, No: 16, 1963.

⁴²² Egbert Meyer, **a.g.e.**, s. 366 vd.

kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu, aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Bakın ki, verdikleri hüküm ne kadar kötüdür!”⁴²³

Paret, burada haklı bir eleştiride bulunmaktadır. Paret, yapılan tevillerin bilimsel ve tarihi verilere uygun bir şekilde yapılması konusunda hassastır. Farklı yorumları bilimsel kriterlere uyduğu zaman kabul etmektedir; aksi takdirde, bu örnekte olduğu gibi meslektaşlarını eleştirmekten geri durmamaktadır.

Oryantalistlerin eserlerine başvuru oranlarının yüksek olması ilk dikkat çeken husustur. Bu, Avrupalı okuyucuya yönelik bir meâl hazırlandığı için normal karşılanması gereken bir durumdur. Burada özellikle dikkat çeken nokta, Paret'in oryantalistlerin ibadet, fıkıh, coğrafya, tarih, dilbilgisi, kelimenin kökeni ve diğer dinlerle ilgili yaptıkları tahliller ve tevillerle ilgili detaylı açıklamalara yer veriyor olmasıdır. Müslüman alimlere kaynak olarak başvurduğu seçeneklerin ağırlıklı olarak dil alanına odaklı olduğu görülmektedir.

Paret, oryantalist kaynaklarda da özellikle dil ile ilgili tevillere vurgu yapmış ve bunlara öncelik vermiştir. Paret'in her alanda oryantalist kaynaklara geniş bir şekilde yer verdiği ve herhangi bir kısıtlamaya gitmediği gözlemleniyor.

Konkordans'ta sunulan oryantalist açıklamaların önemli bir bölümünü eleştirmekle birlikte, aynı zamanda Paret'in beğendiği ve doğru bulduğu açıklamalara yer verdiği gözlemlenmektedir.

Müslüman alimlerin eserleriyle karşılaştırıldığında, Paret'in kendi seçtiği oryantalistlerin bilgilerini titizlikle değerlendirdiğini düşünüyoruz. Bu eserleri kullanırken dikkatli ve

⁴²³ Rudi Paret, **Der Koran: Kommentar und Konkordanz**, s. 503.

eleştirel bir yaklaşım sergilemesine rağmen, daha fazla güvendiği ve meâli için daha güvenilir bir temel oluşturduğu gözlemlenmektedir.

SONUÇ

Almanca yapılan birçok Kur'ân tercümesini yetersiz gören Rudi Paret, bir dilbilimci ve İslam ilahiyatçısı olarak metne daha sadık ve daha bilimsel bir Kur'ân tercümesi yazma girişiminde bulunmaktadır. Bu tercüme esnasında Batılı bilim adamlarının yanı sıra birçok İslam alimine ait eserleri kaynak olarak kullanmaktadır.

Rudi Paret'in Kur'ân tercümesi kaynakları üzerine yaptığım tez çalışması neticesinde, Paret'in Kur'ân meâli için İslam alimlerinden Taberî, Zemahşerî, Beydâvî ve İbn Kuteybe'ye başvurduğu görülmektedir. Özellikle Taberî, Paret'in ana kaynaklarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak, bu müfessirleri tercih etme sebebi incelendiğinde, Taberî tefsirine içinde barındırdığı rivâyetlerden ve müfessirin kendi görüşlerinden dolayı başvurduğu görülmektedir. Paret, ilk dönem tefsir otoriteleri (Abdullah ibn Mesud, Abdullah ibn Abbas, Übey ibn Ka'b vs.) ve Taberî (ve diğer müfessirler) arasında hiyerarşik bir ayırım gözetmemektedir. Bu hususta metodoloji olarak Taberî'den ayrılmaktadır. Paret için müfessirin hangi dönemde yaşamış olmasından ziyade âyet ile yapılan açıklamanın tutarlı ve makul oluşu daha mühimdir. Nitekim makalelerinde Taberî'yi akıllı çıkarımları ve tahlilleri sebebiyle övmesi ve bizzat onun tevillerine yer vermesi, bunun apaçık bir göstergesidir.

Mütercim, erken dönem tefsir otoritelerine toplam 34 kez başvurmaktadır. Bunların arasından Abdullah bin Mesud ve Übey ibn Ka'b öne çıkmaktadır. Bu durumun ise iki ana sebebi bulunmaktadır. Birincisi, bu iki sahâbenin tefsir alanında bir otoriteye ve daha fazla rivâyete sahip olmalarıyla öne çıkmalarıdır. İkinci olarak, ihtilaflı konular hakkında daha çok rivâyete sahip olmalarıdır. Nitekim Paret, Yorum ve Konkordans'ında âyetleri seçerken özellikle ihtilaflı, tartışmalı ve anlaşılması zor olanları tercih ettiğini açıkça ifade etmektedir.

Paret, eserinde sahâbelerin rivâyetlerinin yanısıra çok nadir de olsa tabiûn müfessirlerinin rivâyetlerine de yer vermektedir. Söz konusu tabiûn müfessirlerinin arasında Mücâhid, İkrime, Hasan el Basri, Vehb bin Münebbih ve İbn Müzâhim bulunmaktadır. Ancak bu otoritelerin her birine yalnız bir kere başvurması oldukça dikkat çekicidir.

Bir dilbilimci olan Paret'in erken dönem otoritelerine ne zaman ve neden başvurduğu incelendiğinde, bu otoritelerin daha çok kırâatle ve dil ile ilgili tahlillerini tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Erken dönem müfessirlerinin rivayetleri dışında Taberî'ye ne zaman başvurduğu incelendiğinde ise, dilbilimcinin müfessire özellikle teviller ve kelime tahlilleri için başvurduğu görülmektedir. Ayrıca müfessirin görüşlerine büyük bir önem verdiği, onları takdir ettiği ve kendi tercümesine yansıttığı açıkça anlaşılmaktadır. Ancak bunlara rağmen Taberî'nin fikirlerine katılmadığı noktalara muhakkak değinmektedir. Nitekim, Yorum ve Konkordans'ında bu eleştirilere yer vermektedir. Paret'in Taberî'ye yönelik eleştirileri, çeşitli önemli konulara odaklanmaktadır. Bunlar arasında; sonraki dönemlerde ortaya çıkan Kur'ân anlayışının öne çıkması ve bu nedenle âyetlere farklı anlamlar verilmesi, kalıp şemalar şeklinde düşünülmesi, tevil ve tahlil hataları ve Kutsal Kitaplardaki anlatım farklılıkları gibi başlıklar altında yapılan eleştiriler öne çıkmaktadır. Paret'in bazı eleştirilerinde haklı olduğu ve âyetleri paralel pasajlarla destekleyerek etkileyici açıklamalarda bulunduğu, alanı daha önce görülmemiş bir bakış açısıyla zenginleştirdiği gözlemlenmektedir. Bu haklı eleştirilere; Rahmân sûresi 6. âyet, Hicr sûresi 19. âyet, Âl-i İmrân sûresi 186. âyet ve Enfâl sûresi 34. âyetleri örnek olarak sunmak mümkündür.

Paret, Yorum ve Konkordans adlı eserinde, Taberî dışında iki farklı müfessire daha başvurmuştur. Bu müfessirler Zemahşerî ve Beydâvî'dir. Kur'ân tercümesinin önsözünde, bu üç müfessirden bahseden Paret, ilk iki müfessire sistematik olarak

başvurduğunu, ancak üçüncü müfessire ara sıra başvurduğunu belirtmektedir. Bir dilbilimci olarak bu üç müfessire aynı ölçüde değer vermemesi nedeniyle Paret için Taberî ve Zemahşerî'nin daha öncelikli olduğu, ardından Beydâvî'nin geldiği anlaşılmaktadır. İbn Kuteybe'ye ise eserinde adı geçmesine ve kaynaklar arasında yer almasına rağmen önsözünde hiç atıfta bulunmamaktadır. Ayrıca, Paret'in İbn Kuteybe'yi her zaman tam bir kaynak olarak okuyucuyla paylaşmasına rağmen, diğer üç müfessirin kaynak bilgilerini genellikle okuyucuyla paylaşmaması oldukça dikkat çekicidir.

Paret, özellikle bu dört müfessiri tercih etme sebebini şu şekilde açıklamaktadır: “Fazla müfessire başvurmak, âyetlere daha fazla açıklık getirmek anlamına gelmez. Tefsir literatüründe, bu kadar fazla malzeme olmasına rağmen alana katkı sunan müfessir sayısı azdır, çünkü birçok tevil birbirinin tekrarı niteliğindedir.”

Bunun dışında, birçok tefsir kaynağının güvenilir olmadığını düşünmektedir. Zira Muhammed Peygamber'in döneminde oluşan Ana İslam ile daha sonra oluşan tefsir disiplini arasında zamansal bir kopukluk bulunmaktadır. Bu nedenle, tefsir kaynaklarına temkinli yaklaşılması gerektiğini savunmaktadır.

Tercih ettiği müfessirlerin ortak noktaları ise, dil alanına ait değerli tahlillerle ön plana çıkıyor olmaları, makul ve açıklayıcı teviller yapmalarıdır.

Ayrıca, Paret, tefsir konusuyla ilişkili olmayan dört farklı disiplin alanına ait eserlere başvurmaktadır. Paret, Dil, Hadis, Tarih ve Kırâat gibi çeşitli alanlara ait eserlere başvurmaktadır. Bu disiplinler arasında yer alan kaynaklar otorite kabul edilen şahsiyetlere aittir.

Paret'in dil alanına ait başvurduğu otoriteler, İbnü'n-Nedim ve İbn Manzûr'dur. Yapılan araştırmalar sonucunda, Paret'in bu alana ait eserlere çok nadir başvurduğu görülmektedir. Tefsirlerde dil özelliği ile ön plana çıkan müfessirleri tercih etmesine

rağmen, Paret'in asıl dilbilimsel eserlere bu kadar az başvurması dikkat çekicidir. Ancak bu eserlerin Batılı okuyucuya yönelik olmaması ve bu nedenle daha çok Batılı okuyucuların ulaşabileceği kaynakları tercih etmesi sebebiyle bunlara az başvurmuş olması muhtemeldir.

Hadis alanına ait kaynaklar arasında Buhârî ve Müslim'in eserlerine neredeyse yok denilecek kadar az başvurmaktadır. Ancak bu hadis kaynaklarından sadece dilsel yönü ele aldığı ve asla içeriğini kullanmadığı açıkça görülmektedir. Bu konuda Paret, Müslüman alimlerden ayrı bir yol izlemektedir. Müslüman alimler genellikle hadisleri, âyetleri tefsir etmek için kullanmakta ve hadis kaynaklarını güvenilir bir kaynak olarak âyetlerin anlamını açıklamak için önemli bir referans olarak kabul etmektedir. Paret ise hadisler güvenilir kaynaklar arasında görmemekte ve bu nedenle tercih etmemektedir. Ona göre, Ana İslam dönemine ait rivâyetlerin aktarımında zamanla ilgili bir kopukluk bulunmakta ve bu durum, hadislerin güvenilirliğini zedelemektedir. Bu konuda oryantalistlerle benzer bir düşünceye sahiptir. Oryantalistler arasında genellikle hadislerle ilgili olumsuz bir görüş hakimdir. Örneğin, Goldziher, birçok hadisin uydurma olduğu görüşünü savunmaktadır. Ayrıca Paret'in Batılı kaynakları arasında yer alan A.J. Wensinck de hadisler hakkında olumsuz düşünmekte fakat Goldziher gibi tüm hadisleri uydurma olarak görmemektedir. Paret, isnadların 100. yıla kadar dayandırılmış olmaları halinde bile (718 miladi takvime göre), delil olarak kullanılacak materyaller arasına giremeyeceğini savunmaktadır. Çünkü İslam'ın ilk dönemi ile hadislerin toplanması ve bir disiplin haline gelmesi süreci arasında zamansal bir kopukluk bulunmaktadır. Bu nedenle, hadisler güvenilir bir kaynak teşkil etmez. Ancak Paret'in hadisleri içerik olarak kullanmaması, onu Saff sûresi 6. âyet ve Yûsuf sûresi 110. âyetinde olduğu gibi yanlış çıkarım yapıp, âyetleri hatalı tevil etmesine sebebiyet vermektedir.

Paret, Tarih alanına ait eserlere başvururken tercihini İbn Hişâm ve İbn Sa'd gibi tarihçilerden yana kullanmaktadır. Hadislerin aksine, Paret tarihsel malzemenin daha güvenilir olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle, "Muhammed ve Kur'ân" adlı eserinde sıkça Müslüman tarihçilerden alıntı yapmakta, Vâkıdî, İbn İshak ve Taberî gibi tarihçileri kaynak olarak kullanmaktadır. Yorum ve Konkordans'ında ise aksine bu eserlere fazla başvurmadığı ve tercümesinde bu kaynaklara yer vermemeye özen gösterdiği gözlemlenmektedir. Kendisini daha çok tarihçi olarak tanımlayan Paret, oryantalistler tarafından teyit edilmiş ve güvenilir olarak sınıflandırılmış tarihi bilgileri kaynak olarak kullanmayı tercih etmektedir.

Kırâat alanına ait eserlerde yalnızca Ebu Amr ed-Dânî'nin eserine başvurduğu gözlemlenmektedir. Paret'e göre, kırâat ile ilgili farklılıkların çoğu sonradan ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Ana İslam dönemi ile daha sonraki Kırâat disiplini arasında zamansal bir kopukluğun bulunmasından dolayı rivayetlere dikkatli yaklaşılması gerektiğini düşünmektedir. İlk dönem müfessirlerin, kırâat ile ilgili yaptıkları açıklamalara daha fazla yer vermesine rağmen dikkatli davrandığı açıkça anlaşılmaktadır.

Paret'in İslami literatüre yaklaşımı genel olarak Müslüman alimlerden ayrılmaktadır. Müslüman kaynaklarını daha az kullanması ve Temel İslami İlimlere temkinli yaklaşması, âyetlerin yanlış tevillerle yorumlanmasına neden olabilmektedir. Örneğin, Hz. İsa'nın annesinin göğsü kaldırıldığı görüşü veya müjdelenen peygamberin Hz. Muhammed değil de Hz. İsa olduğu düşüncesi, Peygamber'in yalan söyleyebileceği veya putperest olabileceği gibi fikirler, bu yaklaşımın beraberinde getirdiği hatalı sonuçlardan sadece birkaçıdır.

Tezin ikinci bölümü olan "Paret'in Tercümesinde Çağdaş Kaynaklar" başlığı altında, "Müslüman araştırmacılara ait kaynaklarda" Müslümanların yazdığı makaleler, tezler ve kitaplardan alınan alıntılar özel bir başlık altında derlenmiştir. Bu bölümde belirgin bir

bulguya rastlanmasa da dikkate değer bir husus ön plana çıkmıştır: Paret'in sıklıkla, çok yeni ve radikal yorumlara itiraz ettiği, kendi belirlediği bilimsel çerçevenin dışına çıkıldığında müdahale ettiği görülmektedir. Ayrıca Paret'in bu araştırmacılara yine dil ile ilgili açıklamalardan dolayı başvurduğu görülmektedir.

“*Kur'ân tercümeleri*” başlığı altında, Paret'in Kur'ân tercümelerine yönelik tutumu detaylı bir şekilde incelenmiş ve neden bu tercümeleri olumsuz değerlendirdiği üzerine ayrıntılı bir analiz yapılmıştır. Paret'e göre, bu olumsuz tutumun bir sebebi, tercümanlar tarafından paralel pasajlar metodunun uygulanmamış olmasıdır; bir diğer sebebi ise tercümanların Müslüman müfessirlerin yorumlarına güvenerek alıntılar yapmasıdır.

Eleştirdiği tercümelerin dışında, eserinde sıkça kaynak olarak zikrettiği ve yorumlarına yer verdiği Bell, Blachère ve Hamidullah gibi mütercimler de bulunmaktadır. Bunların dil alanında dikkatli tahlil yapmaları, eleştirel bir yöntem benimsemeleri ve âyetleri gerektiğinde açıklamalarla desteklemeleri, Paret'in meâli için olmasa da Konkordans'ı için tercih sebepleri arasında yer almaktadır.

“*Oryantalist Çalışmalar hakkında değerlendirmeler*” başlığı altında ise Paret'in kullandığı oryantalist kaynakların tamamını detaylı bir şekilde incelemek zor olduğundan, Konkordans'ında öne çıkan dört ana başlık altında bu kaynaklar ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Paret'in sıkça oryantalistlere başvurduğu konular: *Kelime tahlilleri*, *Muhammed Peygamber'in diğer dinlerden etkilenmesi*, *Kur'ân kompozisyonu* ve *Tevil* ile ilgili başlıklardan oluşmaktadır. Burada özellikle ikinci ve üçüncü konularda Paret'in ve oryantalistlerin, Müslüman alimlerden ayrıldığı açık bir şekilde görülmektedir. Kur'ân ve peygamber tasavvurundaki farklılıklar, âyetlerin tevilinde farklı sonuçlar elde edilmesine neden olmaktadır.

Oryantalist kaynaklara yapılan atıflar incelendiğinde, özellikle Speyer, Jeffery, Horovitz ve Nöldeke gibi alanlarında otorite sahibi uzmanların sayı olarak öne çıktığı görülmektedir. Paret eserinde 270 kez Speyer'e, 174 kez Horovitz'e ve 70 kez Nöldeke'ye atıfta bulunmaktadır.

Ancak, sadece sayılarla yapılan bu değerlendirmenin yeterli olmadığını belirtmek önemlidir. Oryantalistlerin farklı disiplinlerden gelmeleri ve çetrefilli âyetlerin hangi disipline ait olduğunun belirleyici olması, sayısal verilerin tek başına yeterli bir anlam taşımadığını göstermektedir. Nitekim, Paret'in daha az başvurduğu Wellhausen, Caetani, Grimme ve Buhl gibi çok beğendiği oryantalistlerin olduğu tespit edilmektedir. Özellikle bazı oryantalistlerin Müslüman literatür malzemesini eleştirel bir yaklaşımla titizlikle incelemelerinden dolayı araştırmalar için sağlam bir temel oluşturduklarını söyler. Bu nedenle, Paret'in eleştirel olmak ile birlikte oryantalistlerin ibadet, fıkıh, coğrafya, tarih, dilbilgisi, etimoloji ve diğer dinlerle ilgili yaptıkları tahliller ve tevillerine başvurması dikkat çekicidir. Oryantalistlerin aksine, Paret'in Müslüman alimlere yönelik başvuruları ağırlıklı olarak dil alanına dairdir.

Genel olarak Müslüman müfessirlerin oranının düşük olmasına rağmen, bu durum Paret'in Batılı oryantalistleri daha değerli bulduğu anlamına gelmemektedir. Paret'in kaynak seçiminde Doğulu ve Batılı alimlere aynı kriterlerle yaklaştığı bilinmektedir. Oranlar arasındaki farkın kaynakları; belirli oryantalistlerin benzer bilimsel kriterler doğrultusunda Kur'ân'ı incelemesi, eserini okuyacak kitlenin Batılı Alman akademisyenler olması ve ana kaynağı Taberî ve Zemahşerî'ye yapılan referansları her seferinde belirtmesinin getireceği zorluklar. Ancak bu Zemahşerî ve Taberî dışındaki Müslüman alimlerin oranının düşük olmasını açıklamamaktadır.

Her şeye rağmen Paret, bilimsel çerçevede olduğu sürece her iki grup arasında fark gözetmemektedir. Beğendiği yorumları ve tahlilleri paylaşmakta, ancak yanlış bulduğu

veya doğru olmadığını düşündüğü tahlilleri kimin tarafından ifade edildiğine bakmaksızın eleştirmekten çekinmemektedir.

EK 1 – ESERİNDE YER ALAN ORYANTALİSTLERİN LİSTESİ

Oryantalistler	Eserleri
Helmer Ringgren	Islam, 'aslama and muslim, Uppsala 1949
Charles M.Doughty	„between their words and deeds is commonly many leagues' distance“ (Travels in Arabia Deserta II, S. 291)
A. Fischer	Auflösung der Akkusativrektion des transitiven Verbs durch die Präposition li im klassischen Arabisch (Verh. der Kgl. Sächs. Ges. d. Wissenschaften zu Leipzig, Phil.-hist. Klasse 62, 1910, S. 161-188)
_____	Der Islam 28, 1948
_____	Islamica 5, 1932
_____	Zu arabisch fahhär, ZDMG 72.
Wright-de Goeje	W. Wright, A Grammar of the Arabic Language, Third Edition, Revised by W. Robertson Smith and M.J. de Goeje, 2 Bände, Cambridge 1896. 1898, verschiedene Nachdrucke, zuletzt 1967
Hans Bauer	Über die Anordnung der Sûren und über die geheimnisvollen Buchstaben im Qoran, ZDMG 75
Buhl-Schaeder	Frants Buhl, Das Leben Muham- meds, deutsch von Hans Heinrich Schaeder, Leipzig 1930, Nachdrucke 1954 und 1961
Bell	Richard Bell, The Origin of Islam in its Christian Environment, London 1926, Nachdruck 1968
Manfred Götz	Zum historischen Hintergrund von Sûre 30,1-5 (Festschrift Werner Gaskel, Leiden 1968, s. 111-120)
Dirk Bakker	Man in the Qur'an, Amsterdam 1965
D.B.Macdonald	The Development of the Idea of Spirit in Islam (Acta Orientalia 9, 1931, S. 307-351),

_____	Allah maddesi (s. 318) ve Fitra maddesi, Enzyklopädie des Islam, 4 Bände und Ergänzungsband, Leiden-Leipzig 1913-1938
Rekkendorf	H. Reckendorf, Arabische Syntax, Heidelberg 1921
	H. Reckendorf, Die syntaktischen Verhältnisse im Arabischen, Leiden 1898, Nachdruck 1967
E.Braunlich	The well in ancient Arabia (Islamica 1, 1925, S 41-76. 288-343. 454-528)
Eduard Glasers	Reise nach Mârib, hgg. von D. H. v. Müller und N. Rhodokanakis, Wien 1913
Bowen-Albright	Archaeological Discoveries in South Arabia, Baltimore 1958
J.Tkatsch	Saba' maddesi, Enzyklopädie des Islam, 4 Bände und Ergänzungsband, Leiden-Leipzig 1913-1938
Speyer	Heinrich Speyer, Die biblischen Erzählungen im Qpran, Gräfenhainichen o.J., Nachdruck Hildesheim 1961
J.M Sola Sole	Las dos grandes inscripciones sudarabigas del dique de Mârib (Edición crítica de sus textos), Barcelona-Tübingen 1960
Van der Meulen-von Wissmann	Hadramaut, Leiden 1932
A. Guillaume	Where was al-Masyid al-Aqsä? Al Andalus 18, 1953
Eleonore Hauptner	Koranische Hinweise auf die materielle Kultur der alten Araber, Diss. Tübingen 1966
A.J. Wensinck	Mohammed en de Joden te Medina, Leiden 1908
_____	Hûd maddesi, Enzyklopädie des Islam, 4 Bände und Ergänzungsband, Leiden-Leipzig 1913-1938
_____	al-Mathäni maddesi, Enzyklopädie des Islam, 4 Bände und Ergänzungsband, Leiden-Leipzig 1913-1938

_____	al-Khadir maddesi, Enzyklopädie des Islam, 4 Bände und Ergänzungsband, Leiden-Leipzig 1913-1938
_____	Yädjüdj wa-Mädjüdj maddesi, Enzyklopädie des Islam, 4 Bände und Ergänzungsband, Leiden-Leipzig 1913-1938
_____	The Muslim Creed, Cambridge 1932
Hartwig Hirschfeld	New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran, London 1902
_____	Beiträge zur Erklärung des Koran, Leipzig.
Ignace Goldziher	Memorial, I, Budapest 1948
_____	Abhandlungen zur arabischen Philologie, I, Leiden 1896
_____	Die Richtungen der islamischen Koranauslegung, Leiden 1952
Hubert Grimme	Mohammed II, Münster 1895
_____	Mohammed I, Münster 1892
Siegmund Fraenkel	Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft (ZDMG) 56, 1902
_____	Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft (ZDMG) 45
_____	Die aramäischen Fremdwörter im Arabischen, Leiden 1886
Alfred Bloch	Vers und Sprache im Altarabischen, Basel 1946
Hans Wehr	Muhammed's letzte Worte (Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes 51, 1952
_____	Der arabische Elativ, Wiesbaden 1953
Paul Arno Eichler	Die Dschinn, Teufel und Engel im Koran, Leipzig 1928
Josef Henninger	Spuren christlicher Glaubenswahrheiten im Koran, Schöneck/Beckenried 1951

_____	Die unblutige Tierweihe der vorislamischen Araber in ethnologischer Sicht (Paideuma, Mitteilungen zur Kulturkunde, IV, Bamberg 1950)
J. Wellhausen	ZDMG 67, 1913
_____	Reste arabischen Heidentums, Berlin und Leipzig 1927
_____	Skizzen und Vorarbeiten IV, Berlin 1889
Frants Buhl	Über Vergleichen und Gleichnisse im Qur'ân (Acta Orientalia 2, 1924, S. 1-11)
_____	Das Leben Muham- meds, deutsch von Hans Heinrich Schaeder, Leipzig 1930, Nachdrucke 1954 und 1961
_____	Zur Kurânexegese (Acta Orientalia 3, 1924, S. 97-108)
_____	Abraha maddesi, Enzyklopädie des Islam, 4 Bände und Ergänzungsband, Leiden-Leipzig 1913-1938
Tor Andrae	Mohammed, Göttingen 1932
_____	Der Ursprung des Islams und das Christentum, Uppsala 1926
Meir M Bravmann	„The surplus of property“: an early Arab social concept (Der Islam 38, 1963)
_____	Der Islam 35, 1960
_____	„stead- fastness“ (Der Islam 36, 1961)
_____	The etymology of Arabic wazir (Der Islam 37, 1961)
_____	Der Islam 33, 1958
Martin Hartmann	Zur Erklärung von Sûre 18,59ff. (Zeitschrift für Assyriologie 7, 24, 1910)
_____	Orientalistische Literaturzeitung 7, 1904, s. 415-419
Daniel C. Denet	Conversion and the Poll Tax in Early Islam, Cambridge Mass. 1950
A. S. Yahuda	Goldziher Memorial Volume, I, Budapest 1948

Edmund Beck	Die Sûre ar-Rûm (30) (Orientalia, Nova Series 13, 1944
_____	Das christliche Mönchtum im Koran (Studia Orientalia XIII, 3, Helsinki 1946)
_____	Orientalia, N. S. 25, 1956
_____	Orientalia, N.S. 28, 1959
_____	Orientalia, N. S. 23, 1954
_____	Die Gestalt des Abraham am Wendepunkt der Entwicklung Muham- meds. Analyse von Sûre 2,118(124)-135(141) (Le Museon 65, 1952
_____	Der 'utmänische Kodex in der Koranlesung des zweiten Jahrhunderts (Orientalia, N.S. 14, 1945
I. J. Krackovskij	Der Islam 21, 1933
T. Huitema	De voorspraak (shafâ'a) in den Islâm, Leiden 1936
Montgomery Watt	His Name is Ahmad, The Muslim World 43, 1953
_____	Muhammad at Medina, Oxford 1956
_____	The Men of the Ukhdûd (The Muslim East. Studies in Honour of Julius Germanus, Budapest 1974
_____	Muhammad at Medina, London 1956
Harris Birkeland	The Lord Guideth, Studies on Primitive Islam, Oslo 1956
Erwin Gräf	Jagdbeute und Schlachtthier im islamischen Recht, Bonn 1959
_____	Festschrift Joseph Henninger, St. Augustin bei Bonn 1976
Buhl-Schaeder	Frants Buhl, Das Leben Muhammeds, deutsch von Hans Heinrich Schaeder, Leipzig 1930, Nachdrucke 1954 und 1961
M.J.Kister	The Campaign of Huluban, A New Light on the Expedition of Abraha, Le Museon 78, 1965

Friedrun R.Müller	Untersuchungen zur Reimprosa im Koran, Diss. Tübingen 1969
Carl Bezold	Nöldeke-Festschrift, Orientalische Studien, Theodor Nöldeke gewidmet, hgg. von Carl Bezold, Gießen 1906
K.Wagtendonk	Fasting in the Koran, Leiden 1968
Bernhard Heller	Lûṭ maddesi, Enzyklopädie des Islam, 4 Bände und Ergänzungsband, Leiden-Leipzig 1913-1938
_____	Yûnus b. Mattai maddesi, Enzyklopädie des Islam, 4 Bände und Ergänzungsband, Leiden-Leipzig 1913-1938
_____	Zakârîyâ maddesi, Enzyklopädie des Islam, 4 Bände und Ergänzungsband, Leiden-Leipzig 1913-1938
_____	Lukmân maddesi, Enzyklopädie des Islam, 4 Bände und Ergänzungsband, Leiden-Leipzig 1913-1938
_____	Nûh maddesi, Enzyklopädie des Islam, 4 Bände und Ergänzungsband, Leiden-Leipzig 1913-1938
Joseph Schacht	Unity and Variety in Muslim Civilization, Chicago 1955
_____	The Origins of Muhammadan Jurisprudence, London 1950; The Origins of Muhammadan Jurisprudence, Oxford 1950
_____	Talâk maddesi, Enzyklopädie des Islam, 4 Bände und Ergänzungsband, Leiden-Leipzig 1913-1938
_____	Kiyâs maddesi, Enzyklopädie des Islam, 4 Bände und Ergänzungsband, Leiden-Leipzig 1913-1938
_____	Mirâth maddesi, Enzyklopädie des Islam, 4 Bände und Ergänzungsband, Leiden-Leipzig 1913-1938
_____	Islamica 1, 1953
Anton Baumstark	Oriens Christianus 31, 1934
Wilhem Rudolph	Die Abhängigkeit des Qprans von Judentum und Christentum, Stuttgart 1922
Themos O´Shaughnessy	The Development of the Meaning of Spirit in the Koran, Rom 1953

_____	The seven names for Hell in the Qur'ân (Bulletin of the School of Oriental and African Studies 24, 1961)
Renate Tietz	Bedingungssatz und Bedingungs Ausdruck im Koran, Dissertation Tübingen 1963
J. M. S. Baljon,	The 'Amr of God' in the Koran (Acta Orientalia 23, 1959)
_____	To Seek the Face of God' in Koran and Hadith (Acta Orientalia 21, 1953)
J. M. Sola Sole	Las dos grandes inscripciones sudarâbigas del dique de Mârib (Edición critica de sus textos), Barcelona-Tübingen 1960
Alfred Guillaume	Where was al-Masyid al-Aqsâ? Al Andalus 18, 1953
Raimund Köbert	Der Islam 34
Th. W. Juynboll	The Authenticity of the Tradition Literature, Leiden 1969
_____	Handbuch des islamischen Gesetzes, Leiden/Leipzig 1910
Jeffery	The Qur'ân as Scripture, New York 1952
Carlo Alfonso Nallino	Raccolta di scritti editi e inediti, III, Rom 1941
A. Grohmann	Allgemeine Einführung in die arabischen Papyri, Wien 1924
R. Köbert	Die Sahâdat azzur (Der Islam 34)
_____	Zur Bedeutung der drei letzten Worte von Sûre 22,30/31, Orientalia 35
_____	Zur Bedeutung von sibga in Koran 2,138, Orientalia 42, 1973
_____	Das koranische „tägüt“, Orientalia, Nova Series 30, 1961
_____	Orientalia, Nova Series, 14, 1945
_____	Zur Bedeutung von Sûre 2,138, Orientalia 44, 1975

Carlo Alfonso Nallino	Raccolta di scritti editi e inediti, III, Rom 1941
J.Schleifer	al-Hidjr maddesi, Enzyklopädie des Islam, 4 Bände und Ergänzungsband, Leiden-Leipzig 1913-1938 (EI,1)
F.S. Vidal	al-Hidjr maddesi, The Encyclopaedia of Islam, New Edition, Leiden-London 1960 ff. (EI,2)
C.Cahen	Coran IX-29: hattâ yu'tû l-ğizyata 'an yadin wa-hum şâğirûna, Arabica 9, 1962
E. Beck	Beck, Die Gestalt des Abraham am Wendepunkt der Entwicklung Muhammeds, Le Museon 65, 1952
_____	Die Sûre ar-Rûm (30), Orientalia, Nova Series 13, 1944
_____	Beck, Das christliche Mönchtum im Koran, Studia Orientalia XIII, 3, Helsinki 1946
_____	Orientalia, N.S. 28, 1959
_____	Orientalia, N. S. 23, 1954
_____	Orientalia, N. S. 25, 1956
_____	Der 'ujmânische Kodex in der Koranlesung des zweiten Jahrhunderts, Orientalia, N.S. 14, 1945
J.M.S. Baljon	To Seek the Face of God' in Koran and Hadith Acta Orientalia 21, 1953
_____	The 'Amr of God' in the Koran Acta Orientalia 23, 1959
F.Rundgren	Acta Orientalia 21, 1953
_____	Oriens 10, 1957
A.F.L. Beeston	M.J. Kister, The Campaign of Hulubân, A New Light on the Expedition of Abraha, Le Museon 78, 1965
_____	The „Men of the Tanglewood“ in the Qur'ân Journal of Semitic Studies 13, 1968
_____	Ships in a Quranic Simile Journal of Arabic Literature, 4, 1973

J.Barth	ZDMG 68, 1914
_____	Studien zur Kritik und Exegese des Qorans, Der Islam 6, 1915-16
Hans Bauer	Über die Anordnung der Sûren und über die geheimnisvollen Buchstaben im Qpran, ZDMG 75, 1921
Edwin E. Calverley	The Grammar of Sûratu 'l-Ikhlâs Studia Islamica 8, 1957
R. Köbert	Das Gotteseipitheton aş-şamad in Sûre 112,2, Orientalia, N. S. 30, 1961
_____	Zur Bedeutung von sibga in Koran 2,138 Orientalia 42, 1973
_____	Zur Ansicht des frühen Islam über das Mönchtum {rahbânîya), Orientalia 42, 1973
_____	Das koranische „tâgût“, Orientalia, Nova Series 30, 1961
_____	Orientalia, Nova Series, 14, 1945, S. 274 - 276
_____	Die Sahâdat az- zûr, Der Islam 34, 1959
Marc Philonenko	Une regle essenienne dans le Coran, Semitica 22, Paris 1972
_____	Une expression qoumränienne dans le Coran, Atti del Terzo Congresso di Studi Arabi e Islamici, Ravello 1-6 settembre 1966, Neapel 1967
Snouck Hurgronje	Het Mekkaansche Feest, Verspreide Geschriften I, Bonn-Leipzig 1923
Charles C. Torrey	The Commercial-Theological Terms in the Koran, Leiden 1892
H.A.R. Gibb	Women and the Law, Colloque sur la Sociologie Musulmane, 11-14 Septembre 1961, = Corr espondance d'Orient No 5, Brüssel 1962
W. W. Barthold	Der Koran und das Meer ZDMG 83, 1929
_____	Derbend maddesi, Enzyklopädie des Islam, 4 Bände und Ergänzungsband, Leiden-Leipzig 1913-1938

KAYNAKÇA

A. Guillaume: “Josef Henninger: Spuren christlicher Glaubenswahrheiten im Koran. 135 pp. Schöneck/Beckenried: Admin, der Neuen Zeitschrift für Missionswissenschaft, 1951”, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, C. 16, No: 2, 1954, s. 420-420.

A. Jeffery: The Foreign Vocabulary of the Qur'an, Leiden, BRILL, 2006.

Abdulhamit Birışık: “Te’vîlü Müşkili’l-Kur’ân”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 41, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012, s. 34-35, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/tevilu-muskilil-kuran>, 23.10.2023.

Abdulkadir Karakuş: “A’râf sûresi, 189-190. âyetlerini anlamak bağlamında yaratılışı yeniden düşünmek”, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, No: 48, 2019, s. 208-302.

Abdulmecit Okcu: “Kur’an’da Renkler”, Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, No: 28, 2007.

Abdurrahman Çetin: “Ebû Amr ed-Dânî ve Eserleri”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 3, No: 1, 1991, s. .

———: “et-Teyisîr”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 41, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012, s. 57, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/et-teysir>, 24.10.2023.

Abraham Shalom Yahuda: “A contribution to Qur’an and Hadith interpretation”, Ignace Goldziher Memorial Volume, Budapest, 1948.

Abu-r-Rida Muhammad Ibn Ahmad Ibn Ahmad Ibn Rassoul, (çev.): Der Koran, Türkiye, Goodword Books, 2013.

Adil Yavuz: “Kuran’da Eksiklik Olduğu İddiaları Bağlamında Bazı Sûrelerle İlgili Rivâyetler Üzerine Bir Değerlendirme (Ahzâb, Muavvizeteyn, Kunut Ve Nurayn Rivâyetleri)”, Marife Dini Araştırmalar Dergisi, C. 6, No: 1, 2006, s. 7-39.

Ahmed Ürkmez: “Kaynak değeri ve içerik tenkidi açısından ‘üç yerde yalan’ rivâyeti”, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, No: 33, 2012, s. 9-34.

Ahmet Nedim Serinsu: Tefsir tarihi atlası ve uygulama haritaları, 1. baskı., Ankara, Grafiker Yayınları, 2019.

Ahmet Önkâl: “Akabe Biatları”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 2, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1989, s. 211, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/akabe-biatlari>.

Ali Bakkal: “Nefs-İ Vâhide Nedir?”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, No: 48, 2022, s. 108-132.

Ali Çelik: “Buhârî’nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar”, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 4, No: 8, 2016, s. 228-232.

Ali Özek: “el-KEŞŞÂF”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 25, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2022, s. 329-330, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-kessaf>, 19.10.2023.

Al-Razi: Tafsir al-Kabir, 16 cilt, C. 1, Beirut, t.y.

AlTabari Maarouf AlHarastani: Tafsir Al-Tabari From His Book Jami' Al-Bayan On The Interpretation Of Verses Of The Qur'an, 1994, مؤسسة الرسالة.

“A'râf Sûresi 156. Âyet”, (16.11.2023), (Çevrimiçi)

<https://www.kuranmeali.com/ÂyetKarsilastirma.php?sûre=7&âyet=156>, 16.11.2023.

Arthur Jeffery: Materials For The History Of The Text Of The Quran The Old Codices, Leiden, E. J. Brill, 1937.

A.S. Yahuda: “The Golden Calf and the Samiri”, Ignaze Goldziher memorial volume 1, ed. Samuel David Löwinger, Joseph de Somogyi, Budapest, ?, 1948.

B. Lewis vd., (ed.): “İbn Hischâm”, The Encyclopaedia of Islam. New Edition, C. III, Leiden, E. J. Brill, 1971.

Bayram Kanarya: “İbn Ebî Dâvud'un Kitâbu'l-Mesâhif İsimli Eseri Çerçevesinde Mushaf'ın Form Değişikliğinin Panoraması”, Artuklu Akademi, C. 4, No: 2, 2017, s. 29-50.

Burhan Çonkor: “Kronolojik Sûre Tertibi Çalışmalarına Etkisi Bağlamında İhtilafa Sebep Olan Nüzûl Rivâyetleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Mütefekkir, C. 5, No: 9, 2018, s. 47-64.

Bünyamin Erul: “Übey B. Kâ'b”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 42, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012, s. 272-274, (Çevrimiçi)
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ubey-b-kab>, 19.10.2023.

Carl Brockelmann: Geschichte der arabischen Litteratur (GAL), C. II, Leiden ; New York, E.J. Brill, 1943.

———: Geschichte der arabischen Litteratur (GAL), Leiden ; New York, E.J. Brill, 1996.

Christiaan Snouck Hurgronje: Het Mekkaansche Feest, Nabu Press, 2011.

Dirk Hartwig vd., (ed.): Im Vollen Licht Der Geschichte: Die Wissenschaft Des Judentums Und Die Anfänge Der Kritischen Koranforschung, Würzburg, Ergon Verlag, 2008.

Dr. M. Fuat Sezgin: Buhari'nin Kaynakları, Istanbul, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınlarından XIII, İbrahim Horoz Basımevi, 1956.

Ebi Muhammed Abdullah bin Müslim İbn Kuteybe Ed Dineveri: Tefsir Garibul Kuran - İbn Kuteybe / ابن قتيبة - تفسير غريب القرآن - Ulumul Kuran علوم القرآن, C. 1, ed. Es Seyyid Ahmed Sakr, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y. (24.10.2023).

Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî: Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, C. 1, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1405.

———: Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, C. 7, Beyrut, Muessetu'r-Risâle, 1994.

———: Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, C. 3, Beyrut, Muessetu'r-Risâle, 1994.

———: Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, C. 1, ed. Mahmud Muhammed Şâkir, Kahire, Dâru'l-Ma'ârif, t.y.

Edmund Beck: "Das christliche Mönchtum im Koran", Studia Orientalia, Studia Orientalia, C. 13, 1946.

Edward Westermarck: *Ritual and Belief in Morocco: Vol. I, II cilt, C. I*, Londra, Macmillan and Co., 1962.

Egbert Meyer: “Erwin Gräf (1914—1976)”, *ORIENS*, No: 16, 1963.

Elif Yazıcı: “Ashâbü’l-Uhdûd Kıssasının Tahlili”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 9, No: 1, 2022, s. 254-273.

Emin Işık: “Burûc Sûresi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992, s. 462-463, (Çevrimiçi)
<https://islamansiklopedisi.org.tr/buruc-sûresi>, 19.10.2023.

Emine Sekme: “Delalet Ve Elfaz Bahislerinin Kur’ân’ı Anlama Ve Yorumlamada Metodik Kullanımı: Taberî Ve Cessâs Örneğinde Analitik Bir Çalışma”, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2022.

Enes Özdemir: “Bir Klasik Olan Taberî’nin Kısa Sûreleri Tefsiri”, *İlahiyat*, No: 6, 2021, s. 29-45.

Enno Littmann, Rudi Paret: *Ein Jahrhundert Orientalistik : Lebensbilder aus der Feder von Enno Littmann und Verzeichnis seiner Schriften ; zum achtzigsten Geburtstage am 16. September 1955 / zsgest. von Rudi Paret ...*, Wiesbaden, Harrassowitz, 1955.

Ensar Yılmaz: “Fransız Müsteşrik Régis Blachère’in Kur’ân’a Yaklaşımı”, *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, No: 19, 2023, s. 43-86.

Erwin Gräf: *Jagdbeute und Schlachtthier im islamischen Recht : eine Untersuchung zur Entwicklung der islamischen Jurisprudenz*, Bonn, Selbstverlag des Orientalischen Seminars der Universität Bonn, 1959.

Esat Kılıçer: “Ashâbü’t-Tercîh”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 471, (Çevrimiçi)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/ashabut-tercih>, 19.10.2023.

Esra Gözeler: “Kur’ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesine Batılı Yaklaşımlar”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 51, No: 1, 2010, s. 295-326.

Fahreddin ErRazi: Tefsir-i Kebir, 2. bs, Huzur Yayınevi, 2017.

Fr. Taeschner: “Spuren christlicher Glaubenswahrheiten im Koran Josef Henninger”, ed. Josef Henninger, Die Welt des Islams, C. 2, No: 1, 1952, s. 69-70.

Frank Griffel: “Rosenthal, Franz Wilhelm”, Neue Deutsche Biographie (NDB), C. 22, ed. Bayerische Akademie der Wissenschaften, Berlin, Duncker & Humblot, 2005, s. 82-83.

Frank Ueberschaer, Thomas Wagner, Jonathan Miles Robker, (ed.): Theologie und Textgeschichte: Septuaginta und Masoretischer Text als Äusserungen theologischer Reflexion, Tübingen, Mohr Siebeck, 2018.

Frants Buhl: Das Leben Muhammeds, çev. Hans Heinrich Schaeder, Heidelberg, Quelle & Meyer, 1955.

Franz Rosenthal: “The History of Heinrich Speyer’s „Die Biblischen Erzählungen Im Qoran“”, Im Vollen Licht Der Geschichte: Die Wissenschaft Des Judentums Und Die Anfänge Der Kritischen Koranforschung, ed. Dirk Hartwig vd., Würzburg, Ergon Verl, 2008.

Franz Taschner: “Hubert Grimme. Ein Nachruf von Franz Taschner”, Zeitschriften der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, C. 96, 1942, s. 381-392.

Friedmar Apel, Annette Kopetzki: Literarische Übersetzung, 2., Vollst. neu bearb. Aufl., Stuttgart Weimar, Metzler, 2003.

Fritz Meier, (ed.): Westöstliche Abhandlungen : Rudolf Tschudi zum 70. Geburtstag überreicht von Freunden und Schülern, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1954.

Fuat Sezgin: Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde, C. XIV, Frankfurt am Main, Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universität, 1992.

———: Geschichte des arabischen Schrifttums. Bände 1-17, Leiden, Brill, 1967.

———: Geschichte des arabischen Schrifttums. Bd. 1: Qur'ānwissenschaften, Ḥadīṭ, Geschichte, Fiqh, Dogmatik, Mystik: Bis ca 430 H, 17 cilt, C. 1, Frankfurt; M, Inst. für Geschichte der Arab.-Islamischen Wiss, 1967.

G. H. A. Juynboll: The Authenticity of the Tradition Literature: Discussions in Modern Egypt,... G.H.A. Juynboll,..., Leiden, Brill Archive, 1969.

G. Jäschke: "Die Welt des Islam und die Gegenwart by Rudi Paret", Brill, C. 7, No: 1-4, 1961, s. 231-233.

Georg Witkowski: "Textkritik und Editionstechnik neuerer Schriftwerke. Ein methodologischer Versuch (1924)", Textkritik und Editionstechnik neuerer Schriftwerke. Ein methodologischer Versuch (1924), Max Niemeyer Verlag, 2011, s. 78-114, doi:10.1515/9783110926927.78.

Gotthelf Bergsträsser: Die Negationen im Kurn; ein Beitrag zur historischen Grammatik des Arabischen, Leipzig, Pries, 1911.

Gunnar Anger: “Paret, Rudi, evangelischer Orientalist und Islamwissenschaftler, * 3.4. 1901 in Wittendorf, † 31.1. 1983 in Tübingen.”, Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon Nachschlagewerk (BBKL), C. XXV, Nordhausen, Verlag Traugott Bautz GmbH, 2005, s. 1023-1030.

Günay Tümer: “Âzer”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 4, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 316-317, (Çevrimiçi)
<https://islamansiklopedisi.org.tr/azer>, 19.10.2023.

Gürkan Eyigün: “Mâide Sûresi 93. Âyetin Müşkilü'l-Kur'ân Açısından Değerlendirilmesi”, Usul İslam Araştırmaları, C. 37, No: 37, 2022, s. 131-143.

H. L. Gottschalk: Review of Der Koran, Kommentar und Konkordanz, tanıtım yazarı Rudi Paret, Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, C. 65/66, No: Department of Oriental Studies, University of Vienna, 1973, s. 365-366.

Hamîdullah: İslâm Peygamberi (İstanbul 1980), II cilt, C. I, çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1980.

———: Muhammad: his life based on the earliest sources, çev. Martin Lings, Rochester, Vt, Inner Traditions, 2006.

Hans L. Gottschalk: Der Koran Rudi Paret, tanıtım yazarı Rudi Paret, Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, C. 61, No: Department of Oriental Studies, University of Vienna, 1967, s. 198-200.

Hans R. Roemer, Albrecht Noth, (ed.): “Studien zur Geschichte und Kultur des Vorderen Orients: Festschrift für Bertold Spuler zum siebzigsten Geburtstag”, Studien zur Geschichte und Kultur des Vorderen Orients, Leiden, E. J. Brill, 1981, (Çevrimiçi)
<https://brill.com/edcollbook/title/6254>, 20.10.2023.

Hans-Albrecht Koch, Ernst Sander, (ed.): Sprachkunst und Übersetzung: Gedenkschrift
Ernst Sander, Bern, Lang, 1983.

Harris Birkeland: Muslim Interpretation of Surah 107, Oslo, I kommisjon hos
Aschehoug, 1958.

Hartmut Bobzin: “Paret, Rudi (eigentlich Rudolf) - Deutsche Biographie”, Neue
Deutsche Biographie (NDB), C. 20, Berlin, Duncker & Humblot, 2001, (Çevrimiçi)
<https://www.deutsche-biographie.de/sfz93911.html>, 21.10.2023.

Hartmut Bobzin, Deutsche Biographie: “Paret, Rudi (eigentlich Rudolf) - Deutsche
Biographie”, Biyografi, Deutsche Biographie, Bayerische Staatsbibliothek, 21.10.2023,
(Çevrimiçi) <https://www.deutsche-biographie.de/sfz93911.html>, 21.10.2023.

Harun Ögmüş: “Resm-i Mushaf Bağlamında Kur’an Ve Kıraat Ayırımı (Harekenin
Tekâmülüne Kadarki Süreç Çerçevesinde Bir Değerlendirme)”, Necmettin Erbakan
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 39, No: 39, 2015, s. 9-28.

Heinrich Speyer: Die biblischen Erzählungen im Qoran, 4. Nachdr.; Nachdr. der Ausg.
Gräfenhainichen 1931., Hildesheim, Nachdruck Olms-Verlag, 2013.

Hidâyet Aydar: “Muavvizeteyn”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 30, İstanbul, TDV İslâm
Araştırmaları Merkezi, 2020, s. 334-335, (Çevrimiçi)
<https://islamansiklopedisi.org.tr/muavvizeteyn>, 20.10.2023.

———: “Muavvizeteyn Üzerine Bir Değerlendirme”, Journal of Istanbul University
Faculty of Theology, No: 11, 2012, s. 1-34.

Hikmet Tanyu: “Cûdî Dağı”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 8, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993, s. 79-80, (Çevrimiçi)
<https://islamansiklopedisi.org.tr/cudi-dagi>, 30.10.2023.

Historische Kommission, Prof. Dr. Hans Günter Hockerts, (ed.): Neue Deutsche Biographie, Band 22: Rohmer - Schinkel., C. 22, Berlin, Duncker & Humblot, 2005.

Hubert Grimme: Mohammed / 2 Einleitung in den Koran : System der koranischen Theologie, Münster, Aschendorff, 1895.

Husserl Edmund: Aufsätze und Vorträge (1911-1921), C. Hua XXV, ed. Thomas Nenon, Hans Rainer Sepp, Dordrecht, Nijhoff, 1987.

Hüseyin Aydın: “Kur’an Bütünlüğü Açısından Hz.İsa’nın Akibeti Meselesi”, KADER Kelam Araştırmaları Dergisi, C. 6, No: 2, 2009, s. 0-46.

Hüseyin Polat: “Alman oryantalistlerin Kur’an ve tefsir çalışmaları (Rudi Paret örneği)”, Elazığ, Fırat Üniversitesi, 2011.

Hüseyin Yazıcı: “İbn Kuteybe”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 20, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999, s. 150-152, (Çevrimiçi)
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-kuteybe>, 23.10.2023.

Ignác Goldziher: “Beiträge zur Erklärung des Kitāb al-Fihrist”, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft (ZDMG), C. 36, No: 36, 1882, s. 278-284.

———: Die Richtungen der islamischen Koranauslegung [microform]. An der Universität Upsala gehaltene Olaus-Petri-Vorlesungen, Leiden, E. J. Brill, 1920.

———: Muhammedanische Studien: Band I, Halle, Max Niemeyer, 1890.

Israel Friedlaender: Die Chadhirlegende Und Der Alexanderroman; Eine Sage-
Schichtliche Und Literarhistorische Untersuchung, Leipzig, B. G. Teubner, 1913.

Israel Schapiro: Die haggadischen Elemente im erzählenden Teil des Korans., Leipzig,
Fock, 1907.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî: el-
Muhallâ bi'l-âsar fî şerhi'l-Mücellâ bi'l-ihtisâr, 12 cilt, C. 1, ed. Abdülgaffâr Süleyman
el-Bendâr, 1. Basım., Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

İbn Kuteybe: Te'vîlü müşkili'l-Şur'ân, Kahire, 1375.

İbrahim Çelik: “İslâm'da İnanç Hürriyeti, Beşeri İrade ve Kalbin Mühürlenmesi”,
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 3, No: 1, 1991, s. .

———: “Kur'an Işığında İslamın İnanç Hürriyetine Verdiği Önem ve Kişinin
Sorumluluğu”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 2, No: 2, 1987, s. 161-
170.

İlyas Çelebi: “İnşikâku'l-Kamer”, C. 22, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi,
t.y., s. 343-345, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/insikakul-kamer>.

İmâm Buhârî: Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih 1, 2 cilt, C. 1, çev. Abdullah
Feyzi Kocaer, Konya, Hüner Yayınevi, 2009.

———: Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih 2, 2 cilt, C. 2, çev. Abdullah Feyzi
Kocaer, Konya, Hüner Yayınevi, 2009.

İmam Müslim: Sahih-i Müslim Muhtasarı (Ciltli) (Metinli) 1, 2 cilt, C. 1, çev. Abdullah
Feyzi Kocaer, Konya, Hüner Yayınevi, 2013.

———: Sahih-i Müslim Muhtasarı (Ciltli) (Metinli) 2, 2 cilt, C. 2, çev. Abdullah Feyzi Kocaer, Konya, Hüner Yayınevi, 2013.

İsmail Cerrahoğlu: “Abdullah B. Mes‘ûd”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988, s. 114-117, (Çevrimiçi)
<https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-mesud>, 23.10.2023.

———: “Câmiu’l-Beyân An Te’vîli Âyi’l-Kur’ân”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 7, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993, s. 105-107, (Çevrimiçi)
<https://islamansiklopedisi.org.tr/camiul-beyan-an-tevili-ayil-kuran>, 23.10.2023.

———: “Garânîk”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 13, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996, s. 361-366, (Çevrimiçi)
<https://islamansiklopedisi.org.tr/garanik>, 23.10.2023.

———: “Garânîk Meselesinin İstismarcıları”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 24, No: 1-2, 1981, s. 69-92.

———: Tefsir Tarihi, II cilt, C. II, Ankara, Fecr Yayınevi, 1988.

———: Tefsir Tarihi, Fecr Yayınevi, 2023.

İsmail Çerrahoğlu: “Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 11, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1995, (Çevrimiçi)
<https://islamansiklopedisi.org.tr/envarut-tenzil-ve-esrarut-tevil>, 19.10.2023.

İsmail Lütfi Çakan, Muhammed Eroğlu: “Abdullah B. Abbas”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988, s. 76-79, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-abbas>, 23.10.2023.

J. Robson: “al-Bukhārī, Muḥammad b. Ismā‘īl”, Encyclopaedia of Islam, C. 1, ed. P. Bearman, Leiden, Brill, 1986.

Jacob Thiessen: “Die historisch-kritische Methode der Bibelauslegung kritisch hinterfragt”, Bibel und Gemeinde 107, C. 4, 2007, s. 63-76.

John E. Merrill: “Dr. Bell’s Critical Analysis of the Qur’an”, The Muslim World, C. 37, No: 2, 1947, s. 134-148.

Jonathan Brown: “The Canonization of Al-Bukhārī and Muslim: The Formation and Function of the Sunnī Ḥadīth Canon”, The Canonization of Al-Bukhārī and Muslim, Brill, 2007, (Çevrimiçi) <https://brill.com/display/title/12924>, 24.10.2023.

Josef Horovitz: “Koranische Untersuchungen”, Koranische Untersuchungen, Berlin und Leipzig, Walter De Gruyter & Co., 1926, doi:10.1515/9783111557366.

Josef van Ess: Kleine Schriften: = Collected Short Writings of Josef van Ess, ed. Hans Hinrich Biesterfeldt, Leiden Boston, Brill, 2018.

———: “Rudi Paret (1901-1983)”, ed. Stefan Heidemann, Gottfried Hagen, Der Islam, C. 61, No: 1, 1984, s. 1-7.

Kadı İyaz, Ebu’l-Fazl İyaz b. Musa b. İyaz el-Yahsubi: İkmālü’l-Mu’lim bi Fevâidi Müslim, C. III, ed. Yahyâ İsmail, Mısır, Dâru’l-Vefa, 1998.

Kahraman Bulgurcu: “Übey b. Ka‘b’ın Kıraat ve Hadis İlmindeki Yeri”, Amasya İlahiyat Dergisi, No: 20, 2023, s. 111-142.

Kerim Buladı: “Sahabenin Kur’ân Ahkâmının Tatbikindeki Coşkusu”, Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 3, No: 1, 2017, s. 53-73.

Khairy Ali Muhammad: “Deutsche Koranübersetzungen des 17. Jahrhunderts Analytische kritische Studie”, Bulletin of The Faculty of Languages & Translation, C. 20, No: 2, 2021, s. 101-127.

Kolektif: Tefsir El Kitabı, ed. Mehmet Akif Koç, Ankara, Grafiker Yayınları, 2012.

“Kur’an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- (I) 24-26 Nisan 2003”, C. I, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 672, İzmir, Gurup Matbaacılık, 2007, C. I, s. , (Çevrimiçi) <https://www.nadirkıtap.com/kuran-meâlleri-sempozyumu-1-ve-2-cilt-kitap2805523.html>, 19.10.2023.

“Kur’an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- (II) 24-26 Nisan 2003”, C. II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 672, İzmir, Gurup Matbaacılık, 2007, C. II, s. , (Çevrimiçi) <https://www.nadirkıtap.com/kuran-meâlleri-sempozyumu-1-ve-2-cilt-kitap2805523.html>, 19.10.2023.

Kurt Bangert: “Der Koran als Geschichtsquelle”, Muhammad: Eine historisch-kritische Studie zur Entstehung des Islams und seines Propheten, ed. Kurt Bangert, Wiesbaden, Springer Fachmedien, 2016, s. 301-500, doi:10.1007/978-3-658-12956-9_8.

M. Kemal Atik: “Abdullah b. Mes’ud ve Mushafının Kur’an Tarihindeki Yeri”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, No: 5, 2005, s. 1-64.

M. Plessner: “Muhammad’s Clandestine ’Umra in Dhu’l Qa’da 8 H. and Sura 17,1”, Rivista degli Studi Orientali, No: 32, 1957, s. 525-530.

Mahmûd er-Rabdâvî, Zafer Kızıklı: “Tarih Boyunca Kur’ân Tercümelerinin Amaçları ve Çeşitleri”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C. VIII, No: 3, 2008, s. 279-290.

Maḥmūd ibn ‘Umar Zamakhsharī: El-Keşşâf ‘an hakā’ikı ğavâmidı’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvîl fî vucûhî’t-te’vîl, C. I, çev. Muhammed Coşkun, Beyrut, Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî, 1366.

———: El-Keşşâf ‘an hakā’ikı ğavâmidı’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvîl fî vucûhî’t-te’vîl: Keşşaf tefsiri: (metin-çeviri), 6 cilt, C. 6, ed. Murat Sülün, çev. Muhammed Coşkun, 1. baskı., Fatih, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020.

Mahmut Demir, Mehmet Emin Özafşar: “Vehb B. Münebbih”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 42, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, s. 608-610 (20.10.2023), (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/vehb-b-munebbih>, 20.10.2023.

Martin Ebinger: “Neurophänomenologie: Ein Oxymoron als Lückenfüller. Die Transformation der Phänomenologie durch Francisco J. Varela - eine Deformation?”, Würzburg, Bayerischen Julius-Maximilians-Universität zu Würzburg, 2005.

Martina Kepper: “Das wissenschaftliche Bibellexikon im Internet: Konkordanz”, 2009, (Çevrimiçi) <http://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/23916/>, 20.10.2023.

———: “Konkordanz”, WiBiLex, Das wissenschaftliche Bibellexikon im Internet, 2009, (Çevrimiçi) <http://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/23916/>.

Mary Snell-Hornby vd., (ed.): Handbuch Translation, Zweite, Verbesserte Auflage, Unveränderter Nachdruck der 2. Auflage 1999., Tübingen, Stauffenburg Verlag, 2015.

Maşallah Turan: Batılı İki Müsteşrik W. Montgomery Watt ve Rudi Paret’in İslamı Algılama Biçimlerinin Kritiği, Konya, Hüner Yayınevi, 2016.

Matthias Radscheit: “Aktuelle Deutsche Koranübersetzungen Im Überblick”, Cibedo: Beiträge Zum Gespräch Zwischen Christen Und Muslimen, No: 13, 1999, s. 124-135.

Mehmet Kiliçarslan: “Hz. İsa’nın Ölümü ve Ref’inin Naslar Bağlamında Tetkiki”,
Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi, C. 5, No: 2, 2019, s. 198-215.

Mehmet Paçacı: “Salât-I Vüstâ”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 36, İstanbul, TDV İslâm
Araştırmaları Merkezi, 2009, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/salat-i-vusta>,
20.10.2023.

Mehmet Selim Ayday: “Muhammed Hamidullah’ın Aziz Kur’an Adlı Çevirisi Üzerine
Bir Değerlendirme”, Van İlahiyat Dergisi, C. 8, No: 12, 2020, s. 1-25.

Mehmet Yusuf Yagır: “Fahrüddîn Er-Râzî’nin Mefâtîhu’l-Gayb Adlı Tefsirinde Hz
İsa’nın (A.S) Ref’i ve Nüzulü”, Şarkiyat, C. 10, No: 1, 2018, s. 271-289.

Mesut Okumuş: “Arthur Jeffery ve Kur’an Çalışmaları Üzerine”, Ankara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 43, No: 2, 2002, s. 121-150.

Mohammad A. Chaudhary Mahmut Ay: “Oryantalizmin Kıraat Farklılıklarına Bakışının
Tenkidi - Arthur Jeffery Örneği”, çev. Mahmut Ay, Journal of Istanbul University Faculty
of Theology, No: 25, 2012, s. 189-204.

M.Th. Houtsma: “Iets Over Den Dagelijkschen Çalat Der Mohammedanen”,
Theologisch Tijdschrift, No: 24, 1890, s. 127-134.

Muhammad: Der Koran. 1,9: Übersetzung, 9., Veränd. Aufl., Stuttgart, Kohlhammer,
2004.

Muhammed b İshak en-Nedim: El-Fihrist, İstanbul, Çıra Yayınları, 2021.

Muhammed Eroğlu: “Ashâbü’l-Uhdûd”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 471, (Çevrimiçi)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/ashabul-uhdud>, 24.10.2023.

Muhammet Raşit Batur: “İbn Nedim ve el-Fihrist Adlı Eserinin Mezhepler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, Mizanü’l-Hak: İslami İlimler Dergisi, No: 13, 2021, s. 321-347.

Murat Sülün: “Fahreddin Er-Râzî (v. 606/1209) ve Tefsîr-i Kebîri Mefâtihi’l-Gayb”, Tefsir ve Otoriteleri, İstanbul: İFAV, 2017, 2017, 193-217.

———: Tefsir ve otoriteleri, 1. baskı., İstanbul, M.Ü.İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2017.

Musa Güler: “Nüzul Tertibine Göre Tefsir Yazımı ve Nüzul Tertibini Esas Alan Tefsirler”, Academic Knowledge, C. 2, No: 2, 2019, s. 170-187.

Mustafa Fayda: “İbn Hişâm”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 20, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999, s. 71-73, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-hisam>, 24.10.2023.

———: “İbn Sa’d”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 20, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999, s. 294-297, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-sad>, 24.10.2023.

———: “TABERÎ, Muhammed b. Cerîr”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 39, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010, s. 319-320, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/taberi-muhammed-b-cerir>, 20.10.2023.

Mustafa Kiliç: “İbn Kuteybe’de Kıraat–Filolojik Tefsir İlişkisi (Tefsîru Garîbi’l-Kur’ân Örneği)”, Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 6, No: 1, 2020, s. 7-50.

Mustafa Sait Yazıcıoğlu: “Maturidi Kelamında İnsan Hürriyeti Meselesi”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 30, No: 1-4, 1988, s. 155-170.

Niyazi Kahveci: “Kur’ân’ın Kaynağı ve Oryantalizm”, Diyanet İlmî Dergi, No: 27, 1991.

Omar A. Farrûkh: Das Bild des Frühislam in der arabischen Dichtung von der Hiğra bis zum Tode ’Umars: 1-23 D.H./622-644 N.CH., Leipzig, Pries, 1937.

Orhan Atalay: “Cahiliyye Döneminde Putlar ve Putçuluk”, İslâmî İlimler Dergisi, C. V, No: 1, 2010, s. 91-106.

Osman Cilacı: “Kitâbü’l-Esnâm”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 26, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002, s. 100-101, (Çevrimiçi)
<https://islamansiklopedisi.org.tr/kitabul-esnam>, 24.10.2023.

Ömer Faruk Harman: “Nûh”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 33, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, s. 224-227 (20.10.2023), (Çevrimiçi)
<https://islamansiklopedisi.org.tr/nuh>, 20.10.2023.

Ömer Özsoy: “Koranhermeneutik als Diskussionsthema in der Türk”, Halle, XXIX. Deutscher Orientalistentag: Barrieren - Passagen. Halle 20. - 24. September 2004, 2003, (Çevrimiçi) https://www.akademie-rs.de/fileadmin/user_upload/pdf_archive/schmid/TFCI/Fachgespraech_Oezsoy/Artikel_zsoy_7-05.pdf.

Rağıb el-İsfahani: Mufredât, çev. Yusuf Türker, İstanbul, Pınar Yayınları, 2010.

Ram Swarup: Understanding Islam Through Hadis: Religious Faith or Fanaticism?, 1982.

Régis Blachère: Le Coran, traduction selon un essai de reclassement des sourates, 3 volumes, Paris, P. G.P. Maisonneuve, 1947.

———: Le problème de mahomet: Essai de biographie critique du fondateur de l'islam, Paris, Presses Universitaires De France, 1952.

René Dussaud: "Régis Blachère. — Le problème de Mahomet.", Syria. Archéologie, Art et histoire, C. 30, No: 1, 1953, s. 162-164.

Rıza Kurtuluş: "JEFFERY, Arthur (1893 - 1959)", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 23, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001, s. 578-579, (Çevrimiçi)
<https://islamansiklopedisi.org.tr/jeffery-arthur>, 25.11.2023.

Richard Bell: "Muhammad's Visions", The Muslim World, C. 24, No: 2, 1934, s. 145-154.

Richard Bell, (çev.): The Qur'ân Vol. I, II cilt, C. I, Edinburgh, T. & T. Clark, 1937.

Richard Bell, (çev.): The Qur'ân Vol. II: Surahs XXV-CXIV, II cilt, C. II, Edinburgh, T. & T. Clark, 1939.

Richard Bell, William Montgomery Watt: Introduction to the Qur'ân, Reprinted., Edinburgh, Edinburgh Univ. Pr, 1990.

Rudi Paret: "112. İhlâs/2'deki şamed İfadesi Üzerine.", Kur'ân Üzerine Makaleler. Derleme ve Çeviri, çev. Ömer Özsoy, Ankara, Bilgi Vakfı Yayınları, 1995, s. 179-181.

———: "Aşhâb Al-Ukhdūd", Encyclopaedia of Islam, Second Edition, ed. P. Bearman, Th. Bianquis, Brill, 24.04.2012, (Çevrimiçi)

https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-2/ashab-al-ukhdud-SIM_0776?lang=en, 24.10.2023.

———: “Bell, R.: The Qur’an. I (Book Review)”, *Orientalistische Literaturzeitung*, No: 42, 1939, s. 305-306.

———: “Der Ausdruck *ṣamad* in *Sûre 112,2.*”, *Der Islam*, No: 56, 1979, s. 294-295.

Rudi Paret, (çev.): *Der Koran*, Zwölfte Auflage., Stuttgart, Verlag W. Kohlhammer, 2014.

———: “Der Koran als Geschichtsquelle”, *Der Islam*, No: 37, 1961, s. 24-42.

———: “Der Koran in Geschichte und Gegenwart”, ed. Karl Dietrich Erdmann, Felix Messerschmid, *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, No: 11, 1960, s. 520-535.

———: *Der Koran: Kommentar und Konkordanz*, 8. Aufl., 8., Unveränd. Nachdr. der Leinenausg. 2. Aufl. 1977., Stuttgart, Kohlhammer, 2012.

———: *Der Koran: Kommentar und Konkordanz ; mit einem Nachtrag zur Taschenbuchausgabe*, 8. Aufl., 8., Unveränd. Nachdr. der Leinenausg. 2. Aufl. 1977., Stuttgart, Kohlhammer, 2012.

———: *Der Plan einer neuen, leicht kommentierten wissenschaftlichen Koranübersetzung*, Brill, 1935.

———: “Die ‘ferne Gebetsstätte’ in *Sûre 17,1*”, *Der Islam*, No: 34, 1959, s. 150-152.

———: “Die Lücken in der Überlieferung über den Urislam”, ed. Fritz Meier, VGG. *Westöstliche Abhandlungen : Rudolf Tschudi zum 70. Geburtstag überreicht von Freunden und Schülern*, 1954, 147-153.

———: “Grenzen der Koranförschung”, Bonner orientalistische Studien, Bonner orientalistische Studien, No: 27, 1950.

———: Kur’an Üzerine Makaleler, çev. Ömer Özsoy, Ankara, Bilgi Vakfı Yayınları, 1995.

———: Kur’an Üzerine Makaleler, çev. Ömer Özsoy, İstanbul, Otto, 2018.

———: “Leitgedanken in Mohammeds frühesten Verkündigungen”, Orientalistische Literaturzeitung, C. 52, No: 1-6, 1957, s. 195-196.

———: Mohammed und der Koran: Geschichte und Verkündigung des arabischen Propheten, 10. Aufl., Stuttgart, Kohlhammer, 2008.

———: Schriften zum Islam: Volksroman, Frauenfrage, Bilderverbot, ed. Josef van Ess, Stuttgart Berlin Köln Mainz, Verlag W. Kohlhammer, 1981.

———: Schriften zum Islam: Volksroman, Frauenfrage, Bilderverbot, ed. Josef van Ess, Stuttgart ; Berlin ; Köln ; Mainz, Kohlhammer, 1981.

———: “Spuren christlicher Glaubenswahrheiten im Koran Josef Henninger”, ed. Josef Henninger, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, C. 1, No: 102, 1952, s. 159-160.

Rudi Paret, Enno Littmann, (ed.): Orientalistische Studien: Enno Littmann zu seinem 60. Geburtstag am 16. September 1935 überreicht von Schülern aus seiner Bonner und Tübinger Zeit, Leiden, E. J. Brill, 1935.

Rudi Paret, Hüseyin Yaşar: Kur’an Üzerine İslam Sembolizmi, İstanbul, İz Yayıncılık, 2018.

Rudi Paret, Ömer Özsoy: “Tarih Kaynağı Olarak Kur’ân”, Kur’ân Üzerine Makaleler. Derleme ve Çeviri, Ankara, Otto, 2018, s. 123-142.

Rudi Paret: “Der Koran und die Prädestination”, Orientalistische Literaturzeitung, C. 58, No: 1-6, 1963, s. 59-61.

———: “Der Koran und die Prädestination”, Orientalistische Literaturzeitung, C. 58, No: 1-6, 1963, s. 59-61.

Salih Tuğ, M. Kamil Yaşaroğlu: “Muhammed Hamîdullah”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 30, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020, s. 531-534, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed-hamidullah>, 19.10.2023.

Samir Mourad, Roula Mourad: Islamische Literaturkunde und Gelehrtenbiographien: Kurzbeschreibung der wichtigsten Werke der islamischen Literatur in der Geschichte; Kurzbiographien von bedeutenden Gelehrten der islamischen Geschichte - bei klassischen Gelehrten zumeist basierend auf klassischen Biographien- und Geschichtswerken, vor allem Sijar a‘lam an-nubala’ (Biographien hervorragender Persönlichkeiten) von Imam adh-Dhahabi (673 - 748 n.H.), 2., verb. Aufl., Karlsruhe, DIDI e.V., 2007.

Serdar Mutçali: Arapça - Türkçe Sözlük, İstanbul, Dağarcık, 1995.

Streck M.: “Djūdī — Brill”, Encyclopaedia of Islam, Second Edition, ed. P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, (19.10.2023), (Çevrimiçi) https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-2/djudi-SIM_2106, 19.10.2023.

Süleyman Aydın: “Kur’ân’da ‘Baba’ Kelimesi Ve Âzer’in İbrahim (A.S)’ın Babası Olması Meselesi”, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, C. 5, No: 10, 2016, s. 201-230.

Şahin Uçar, M. Orhan Okay, Bekir Topaloğlu, (ed.): Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi. Cilt 25: Kastilya - Kile, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2002.

Şemsettin Işık: “A‘râf Sûresi 189 ve 190. Âyetlerin Meâlini Yeniden Düşünme”, BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 7, No: 1, 2020, s. 151-166.

Taede Huitema: De Voorspraak Shafa’a in Den Islam, Brill, 1936.

Taha Çelik: “Abdullah B. Mesud’un ‘Unuttuğu’ İddia Edilen Meselelerin Tahlili”, Marife Dini Araştırmalar Dergisi, C. 17, No: 1, 2017, s. 103-120.

Tarek Anwar Abdelgayed Elkot: “Die Methode Nöldekes zur chronologischen Anordnung der Sûren und Verse des Korans in seinem Buch „Geschichte des Qorâns“ Eine analytisch-kritische Studie”, Göttingen, Georg-August-Universität Göttingen, Basılmamış doktora tezi Tezi, 2014.

Theodor Nöldeke: Beiträge zur geschichte des Alexanderromans, Wien, F. Tempsky, 1890.

———: Geschichte des Qorâns / von Theodor Nöldeke, 2. Aufl., Halle, Dieterich’sche Verlagsbuchhandlung, 1909.

———: “Neue Beiträge zur semitischen Sprachwissenschaft”, Neue Beiträge zur semitischen Sprachwissenschaft, Strassburg, Verlag von Karl J. Trübner, 1910, doi:10.1515/9783111672458.

Thorsten Gerald Schneiders: “Der Koran und seine Übersetzung ins Deutsche”, 01.03.2015, (Çevrimiçi) <https://www.deutschlandfunk.de/hintergruende-zur-sendung-der-koran-und-seine-uebersetzung-100.html>, 21.10.2023.

Tor Andrae: Mohammed. Sein Leben und sein Glaube, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1932.

———: Mohammed: The Man and His Faith, Londra, George Allen and Unwin, 1936.

Translated by A. Guillaume Ibn Ishaq: Ibn Ishaq's Sirat Rasul Allah - The Life of Muhammad Translated by A. Guillaume, ed. Alfred Guillaume, Karachi, Oxford University Press, 2002.

Turgut Akpınar: "PARET, Rudi", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 34, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007, s. 168-169, (Çevrimiçi)
<https://islamansiklopedisi.org.tr/paret-rudi>, 20.10.2023.

Veli Tatar, Ramazan Özmen: "Peygamber Kıssalarının Aktarımında Sahîhu'l-Buhârî'nin Özgünlüğü (Kitâbu'l-Enbiyâ Özelinde)", Van İlahiyat Dergisi, C. 11, No: 18, 2023, s. 64-77.

Vladimir Souček: "Sûre 107, von Rudi Paret, Tübingen", Orientalistische Literaturzeitung, C. 56, No: 1-6, 1961, s. 468-472.

Walter W. Müller: "Rudi Paret (1901-1983)", Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, C. 136, No: 1, 1986, s. 1-7.

Wilhelm Hoenerbach, (ed.): Wilhelm Hoenerbach: Der Orient in der Forschung: Festschrift für Otto Spies zum 5. April 1966, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1967.

William Kurrelmeyer Johannes Rellach, (ed.): Die erste deutsche Bibel (1905): Briefe, Apostelgeschichte, Offenbarung, C. 2, Tübingen, Litterarischen Verein in Stuttgart, 1905.

Yahya Yaşar: “‘Es-Salâtü'l-Vustâ’ Kavramının Rivâyet ve Dirâyet Ağırlıklı Tefsirler Bağlamında Metodolojik Tahlili”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, No: 22, 2013, s. 1-42.

Zdeňka Svobodová: “Besprechungen”, Orientalistische Literaturzeitung, C. 52, No: 1-6, 1957, s. 10-42.

Ziya Yılmaz: “Horovitz, Josef (Chajim)”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 18, İstanbul, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998, s. 242-243, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/horovitz-josef-chajim>, 19.10.2023.

ÖZET

“Rudi Paret’in Kur’ân tercümesi kaynakları” adlı araştırmanın temel amacı, Paret’in Kur’ân tercümesi için kullandığı kaynakları belirleyerek, bu kaynakların tespiti yoluyla Paret’in İslam ve Kur’ân anlayışını daha iyi anlamaktır. Bu tespitler, Paret’in tercih ettiği kelimeleri ve anlamları kavramamıza, aynı zamanda tercümesinin neden Almanya’da akademik camiada tercih edildiğini anlamamıza katkı sağlayacaktır.

Türkiye’de Paret üzerine yapılan çalışmalara rağmen, yeterince tanınmadığı görülmekte; bu nedenle Paret’in daha geniş kitlelere tanıtılması, özellikle tefsir alanına katkı sağlayabilir. Tezin ilk bölümünde, Paret’in eserinde geçen Müslüman alimlerin kaynakları, tercihlerinin sebepleri ve bu kaynaklara ne sıklıkta başvurduğu araştırma kapsamında incelenmektedir. Tezin ikinci bölümünde ise Paret’in tercüme sürecinde kullandığı üç tercümenin yanı sıra özellikle kelime tahlilleri, kompozisyon ve tevil konularında başvurduğu çağdaş eserlerin analizi yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rudi Paret, Paralel pasaj, Vahiy tarihi, Bilimsellik.

ABSTRACT

The doctoral thesis entitled "Sources of Rudi Paret's Translation of the Qur'an" stands as a scholarly endeavor of paramount significance, poised at the intersection of Qur'anic translation, Islamic studies, and literary analysis. Its primary aim lies in the meticulous identification and scrutiny of the multifaceted sources that underpin Paret's seminal translation of the Qur'an, thereby elucidating the intricate tapestry of his Islamic and Qur'anic perspective. Through this rigorous examination, the thesis endeavors to transcend the superficial layers of translation and delve deep into the epistemological bedrock upon which Paret's interpretive framework rests.

In traversing the labyrinthine corridors of Paret's scholarly oeuvre, this research promises to yield invaluable insights into the lexico-semantic preferences and hermeneutical nuances that characterize his translation methodology. Moreover, by unraveling the enigma of Paret's scholarly influences and exegetical proclivities, the thesis endeavors to cast a penetrating light upon the reasons underlying the widespread acclaim and endorsement of his translation within the esteemed echelons of the academic community in Germany.

Notwithstanding the laudable efforts undertaken by scholars in Turkey to engage with Paret's corpus, a palpable lacuna persists in the broader recognition and appreciation accorded to his scholarly contributions. Hence, the imperative to introduce Paret's work to a wider audience resonates with a profound sense of scholarly duty, not merely as an act of restitution but as a substantive enrichment of the discourse within the domain of Tafsir studies.

The inaugural section of the thesis embarks upon a meticulous odyssey through the annals of Muslim scholarship, meticulously charting the labyrinthine pathways traversed by

Paret in his quest for interpretive elucidation. Herein, the research meticulously dissects the rationale underpinning Paret's selective engagement with Muslim scholars, probing the depths of his scholarly predilections and the frequency with which he invoked their insights.

In the subsequent section, the thesis embarks upon a comprehensive voyage of textual analysis, scrutinizing the tripartite constellation of translations that guided Paret's translational endeavor. Furthermore, it casts a discerning gaze upon the corpus of contemporary works that Paret consulted, with a particular focus on the arenas of lexical analysis, textual composition, and exegetical interpretation. Through this scholarly excavation, the thesis endeavors to weave a rich tapestry of understanding, delineating the intricate interplay between tradition and innovation that characterizes Paret's translation project.

Keywords: Rudi Paret, Parallel Passage, Revelation History, Scientificity.